

**ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ.
բազմամշակույթ
և յուրօրինակ**

37
2-15

ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ.

ԲԱԶՄԱՍՇԱԿՈՒՅԹ ԵՎ ՅՈՒՐՕՐԻՆԱԿ

0564

ԵՐԵՎԱՆ
«ՆՇԱՆԱԿ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2012

Ղ 153 Ղազախստան. բազմամշակույթ և յուրօրինակ. - Եր., «Նշանակ» հրատ., 2012.- 180 էջ + 12 էջ ներդիր

ՀՏԴ 908.323
ԳՄԴ 26.891+66.3

ISBN 978-9939-827-22-3

© «Եվրոպական ինտելեկտուալ» ՀԿ, 2012

Բովանդակություն

Ներածություն. Ընդհանուր տեղեկություններ	
Ղազախստանի մասին	9
Պիտլա 1. Ղազախստանի մշակութային ժառանգությունը	
«Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագիրը	13
Ղազախստանի տեսարժան վայրերը	26
Ղազախստանի երաժշտական ժառանգությունը	34
Պիտլա 2. Ղազախստանի ավանդույթներն ու սովորույթները	
Ղազախական ավանդույթներ՝ երկխալի ծննդից.....	51
Ղազախական հարսանիք	59
Ղազախական տոներ	67
Ղազախների ազգային կացարանը	71
Չին Ղազախստանի ազգային ավանդույթում	75
Ղազախական ազգային սովորույթներ	77
Ղազախական ազգային խաղեր	81
Ղազախ ժողովրդի ծեսերը	90
Ղազախական հերիաքներ	91
Պիտլա 3. Ղազախների կենցաղը	
Ղազախական խոհանոց	96
Ղազախական գորգեր, զարդանախշեր, զարդեր	110
Ղազախական անուններ	111
Ղազախական հեքիաքներ և առակներ	117
Ղազախական աստվածաբաններ և հանելուկներ	124
Պիտլա 4. «Բազմամշակութային Ղազախստան»	
Բազմամշակութային Ղազախստան	136
Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեա	138
Կրոնը Ղազախստանում	143
Հայ-ղազախական կապեր	151
Ապրել մեկ բազմազգ ընտանիքով	154
Հրապարակումներ հայկական լրատվամիջոցներում	160
Ամփոփում. «Ղազախստանի յոթ հրաշալիքները»	176

Ղազախստան. բազմաշակույթ և յուրօրինակ

«Ղազախստան, բազմաշակույթ և յուրօրինակ» գիրքն արդեն երրորդ հրատարակությունն է, որը լույս է տեսնում Հայաստանում «Եվրոպական ինտելեկտուալ» ՀԿ-ի, «Արմենիա» ՏՎԳ-ի և ՀՀ-ում Ղազախստանի դեսպանության համագործակցությամբ: «Հետո և մոտ Ղազախստան» և «Ղազախստան. ավելի մոտ Հայաստանին» գրքերում հիմնական շեշտը դրվել էր Ղազախստանի պատմության, նրա հասարակական-քաղաքական համակարգի, Հայաստան-Ղազախստան պետական փոխհարաբերությունների վրա:

Այս ժողովածուն՝ «Ղազախստան, բազմաշակույթ և յուրօրինակ», իր մեջ ներառում է տեղեկություններ Ղազախստանի մշակույթի, ասքերի ու ավանդույթների, սովորույթների, կենցաղի, նրա մշակութային ժառանգության, ինչպես նաև հանրաժողովակցության ու միջէթնիկական համաձայնության այսօրվա ավանդույթների մասին, որոնցով իրավամբ հպարտանում է ժամանակակից Ղազախստանը:

Չեռնարկում կարելի է ամենատարբեր նյութեր գտնել ղազախստանցիների կենսակարգի մասին, այն մասին, քե ինչով կարող է հպարտանալ և ինչ կարող է ներկայացնել աշխարհին այս զարմանալի երկիրը: Տեղ են գտել նաև քաջատիկ նյութեր հայ-ղազախստանի համագործակցության մասին և հարցազրույցներ, որոնք անցկացվել են «Արմենիա» ՏՎԳ հեղինակային խմբի կողմից 2012 թվականին Աստանայում:

«Ղազախստան, բազմաշակույթ և յուրօրինակ» գիրքը նախատեսված է ընթերցողների լայն շրջանակի համար, զբոսն յուրաքանչյուրը կարող է իր համար ինչ-որ հատուկ բան գտնել: Հայերեն և ռուսերեն լեզուներով գիրքը տարածվելու է անվճար:

Հաճելի ընթերցանություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում Ղազախստանի Հանրապետության արևակարգ և լիակոր դեսպան Ալիմդու Բոզդիգհսովի

ՈՂՏՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ

Հարգելի ընթերցողներ,

Ղազախստանի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 20-ամյա հոբելյանի տարում Հայաստանում Ղազախստանի դեսպանությունը «Եվրոպական ինտելեկտուալ» ոչ կառավարական կազմակերպության հետ համատեղ քողարկել է դազախ ժողովրդի մշակութային ժառանգությանը նվիրված գիրք:

Ինչպես հայտնի է, ցանկացած ժողովրդի մշակութային ժառանգությունը ներառում է նրա նկարիչների, ճարտարապետների, երաժիշտների, գրողների, գիտնականների ստեղծագործությունները, ինչպես նաև ժողովրդական արվեստի ամհայտ վարպետների աշխատանքները և արժեքների ողջ միագումարը, որոնք տալիս են մարդու գոյության իմաստը: Այն ներառում է ինչպես նյութական, այնպես էլ ոչ նյութական արժեքները, որոնք արտահայտում են ժողովրդի ստեղծագործությունը, նրա լեզուն, սովորույթները, հավատալիքները, այն ներառում է պատմական վայրերը և հուշարձանները, զրականությունը, արվեստի գործերը, արխիվներն ու գրադարանները:

Ղազախստանի նախագահ Ն.Ա.Նազարբայևի խոսքերով. «Մշակույթը ազգի, նրա հոգու, խելքի ու վեհաճանության արտահայտումն է: Քաղաքակրթված ժողովուրդը հպարտանում է իր պատմության ընթացքով, մշակույթի զարգացմամբ, հզոր մարդկանցով, որոնք համբավված են դարձրել երկիրը և հսկայական ներդրում ունեցել մտքի, արվեստի համաշխարհային մվաճումների ոսկե շրջանում: Հենց մշակույթի ու ավանդույթների միջոցով է ազգը հայտնի դառնում:

Ցանկանում եմ նշել, որ դազախ ժողովուրդը ունի բազմադարյա պատմություն, համաշխարհային քաղաքակրթության գանձարանը մտած մշակութային արժեքների տեր է: Հուշարձանների

թվով ու բազմազանությամբ Ղազախստանը չի զիջում այնպիսի երկրների, ինչպիսիք են Հնդկաստանը, Չինաստանը, Միչերկրածովյան ու Մերձավոր Արևելքի պետությունները, և յուրատեսակ բանգարան է քաց երկրնի տակ:

Ղազախստանի պատմաաշխարհագրական դիրքը մոլորակի ամենալայնարձակ՝ Եվրասիական մայրցամաքում պայմանավորել է նրա մասնակից լինելը շատ մշանակալից քաղաքակրթական գործընթացների ու իրադարձությունների: Անհիշելի ժամանակներից՝ ընդարձակ դազախական հողը եղել է ողջ եվրասիական տարածության մշակութային օրրանը: Հին ժամանակներում Ղազախստանի տափաստաններով էր անցնում Արևելքն ու Արևմուտքը միացնող Մեծ Մետաքսի ճանապարհը: Քարավանային ճանապարհներից ներկայացված էին շատ մշակույթներ, սովորույթներ ու ավանդույթներ, կրոններ՝ բուդդայականությունը, իսլամը և քրիստոնեությունը: Սա հին, միջնադարյան, արևելյան ճարտարապետական արվեստի ու մշակույթի իսկական մարգարիտ է:

Համոզված եմ, որ գիրքն անկասկած հետաքրքիր կլինի Հայաստանի Հանրապետության ընթերցողների լայն շրջանակի համար:

Անկախության տարիներին մեր երկրների միջև ձևավորվել են բարեկամական հարաբերություններ, որոնք հիմնված են փոխըմբռնման ու վստահության, փոխադարձ հետաքրքրությունների կայացման շատ հրատապ հարցերի նկատմամբ դիլերգործունեների լրիվ համընկնման վրա:

Այսօրվա դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության հետ երկկողմ հարաբերությունները զարգանում են առաջընթաց ուղությամբ, օրեցօր ձեռք են բերում ավելի մեծ մշանակություն և դառնում ավելի բովանդակալից:

Այս ներատեսչությունում տվյալ գրքի հրատարակումը ներկայացվում է որպես դազախահայկական համագործակցության խորացմանը, մշակութամասնիտար չափողականության հարրությունում առավելագույն մեթոնեցմանն ուղղված հերքական քայլ:

Կարծում եմ, որ նշված աշխատությունն իր արժանի ավանդը կենթրին դազախ ժողովրդի մշակութային ժառանգության մասսայականացման գործում:

ԳԳ-ՀԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի սեփական
ՀՀ ԳԱԱ քրթակից-անդամ
Պ.Գ.Գ., Դոկտոր Ռուբեն Մաֆրասյան

Օգտակար գիրք. հեռավոր Ղազախստանը դառնում է ավելի մոտ

հ մանկությունն ու երիտասարդությունն անցել են խորհրդային ժամանակներում: Դա մի ժամանակ էր, երբ այդ բազմազգ պետության կազմում գտնվող ժողովուրդները կապված էին միմյանց հետ հազարավոր թելերով՝ ինչպես կենցաղային ու գիտական մակարդակով, այնպես էլ տնտեսությամբ ու մշակույթով: Ռուսերին լեզվով թարգմանությունների շնորհիվ պատկերացում ունեին այլ ժողովուրդների ազգային գրականության մասին, որոնք ճակատագրի քիլոմետրով նույնպես գտնվում էին խորհրդային կայսրության կազմում:

Արդեն դարոցից ես գիտեի դազախական գրավոր գրականության հիմնադիր և լուսավորիչ Արաչ Կունանբասի մասին, իսկ ուսանողական տարիներին, սովորելով ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թուրքական բաժնում և հետաքրքրվելով 19 դարի վերջի - 20 դարի սկզբի Միջին Ասիայի թյուրքալեզու ժողովուրդների պատմությամբ, կարգից նրա կյանքի վեպ-հերոսապատումը: Այս վեպը, որը հրատարակվել էր «Համաշխարհային գրականության գրադարանի» շրջանակներում, պատկանում է դազախ ականավոր գրող Մուխտար Աուեռովի գրչին: Ինձ մոտ, ինչպես նաև իմ սերնդի շատ մարդկանց մոտ այն զգացումն էր, որ մենք՝ հայերս, չենայած մեզ բաժանող սակայական հեռավորությանը, դազախ ժողովրդի հետ լավ ու բարի հարեաններ եմք:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո այդ կապերը կտրվեցին, հարևանության այդ զգացումն աստիճանաբար մարեց: Ղազախստանն սկսեց ընկալվել որպես հեռավոր մի պետություն, որի մասին մեզ շատ քիչ է հայտնի, և որը պետք է նորից բացահայտել: Այդ հետաքրքրությունն ավելանում էր անկախ Ղազախստանի արագ զարգացման, այնտեղ ազգային հարցի լուծման յուրատեսակ մոդելի հաջող կիրառման, նրա ակտիվ արտաքին

քաղաքականության և դինամիկ առաջնորդի մասին հաղորդումներով: Մական Դազախստանի, նրա անցյալի ու ներկայի մասին մեր երկրի ընթերցողներին հասանելի գրականություն շատ քիչ կար:

«Եվրոպական ինտեգրացիա» հասարակական կազմակերպության և Հայաստանում Դազախստանի դեսպանության համատեղ նախաձեռնությամբ գրված «Դազախստան. բազմամշակույթ և յուրօրինակ» գրքի հեղինակները բավականին լրացնում են այդ բացը: Ծավալով ոչ այնքան մեծ գրքում նրանց հաջողվել է ընդհանուր պատկերացում տալ դազախ ժողովրդի հարուստ մշակութային ժառանգության, յուրահատուկ ավանդույթների, սովորույթների ու կենցաղի մասին: Հատուկ տեղ է հատկացվում ժամանակակից Դազախստանի բազմամշակութային ֆենոմենի բազմակողմանի դիտարկմանը: Հաջողությամբ զարգացող հայկական համայնքի կյանքի տարբեր ոլորտների դիտարկման օրինակով ցույց է տրված, թե իշխանություններն ինչպան մտածված քաղաքականություն են վարում ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ: Հեղինակներն ընդգծում են, որ այդ քաղաքականության հիմքը հանդիսացող Դազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի ստեղծման ու գործունեության փորձն արժանի է բազմակողմանի ուսումնասիրման:

Երևում է, որ գրքի հեղինակները լավ գիտեն ժամանակակից Դազախստանը, սիրում են դազախ աշխատատեղ ժողովրդին: Գիրքը կարդացվում է մեծ հետաքրքրությամբ: Այն կարդալուց հետո այն զգացումն է առաջանում, որ հեռավոր Դազախստանը դարձել է ավելի մոտ, ավելի ճանաչելի: Այսինքն՝ հեղինակները կատարել են իրենց առջև դրված խնդիրը:

ՆԵՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ընդհանուր տեղեկություններ Դազախստանի մասին

Ղազախստանը տեղակայված է Եվրասիական մայրցամաքի կենտրոնում: Այն քոչվոր ցեղերի հայրենիքն է, Մեծ Մետաքսի ճանապարհի պատկանելի հատվածը (1400 կմ): Հանրապետությունում հաշվվում է 27 հազար հնադարյան հուշարձան: Դազախստանն իր մեծությամբ աշխարհում 9-րդ երկիրն է, որն իր տարածքով զբաղեցնում է երկրորդ տեղը ԱՊՀ պետությունների մեջ: Զբաղեցնում է 2 724 900 քառ. կմ տարածք: Սահմանակցում է Չինաստանի (1460 կմ), Կորյզստանի (980 կմ), Թուրքմենստանի (380 կմ), Ուզբեկստանի (2300 կմ) և Ռուսաստանի (6467 կմ) հետ: Սահմանի ընդհանուր երկարությունը 12 187 կմ է:

Դազախստանը հայտնի է իր երկրապատկերի բազմազանությամբ՝ բարձր ձյունապատ լեռներից մինչև տափաստաններ, խիտ անտառներից մինչև կիսաանապատներ ու անապատներ, մաքրամաքուր ջրով լճերից և գետերից մինչև փրփրալից ջրվեժներ: Հարթավայտության տարածքը գտնվում է երկու ժամային գոտիներում՝ իյուսիսում Արևմտասիբիրական ցածրավայրից մինչև Կիզիլկում անապատը և Տյան-Շանի լեռնային համակարգը հարավում: Դազախստանի տարածքի 26%-ը տափաստաններ են, 167 մլն հեկտար կազմում են անապատները (44%) և կիսաանապատները (14%), 21 մլն հեկտար՝ անտառները (5,5%):

Դազախստանում 8500 մեծ ու փոքր գետեր կան, որոնցից ամենախոշորներն են Կասպից ծով թափվող Արալը, Արալյան ծով թափվող Սիրդարյան, իսկ Իրտիշը, Իշիմը, Տոբոլը հատում են հանրապետությունը և թափվում Հյուսիսային սառուցյալ օվկիանոս: Դազախստանում 48000 մեծ ու փոքր լճեր կան, որոնցից ամենամեծերն են Արալյան ծովը, Բալխաշը, Զայսանը, Ալակոլը, Թենգիզը, Մելերենգիզը: Կասպից ծովի իյուսիսային ափի մեծ մասը և արևելյան ափի կեսը՝ 2340 կմ, Դազախստանին են պատկանում:

Երկրի ամենացածրադիր կետը Կարազիեի իջվածքն է (-132մ), ամենաբարձր կետը՝ Խան Թեճեզի բարձունքը (7010մ): Կլիման խիստ ցամաքային է: Հունվարին միջին ջերմաստիճանը -19-ից -4 աստիճանի սահմաններում է, հուլիսին՝ +19-ից +26:

Երկրի տարածքում կան բույսերի հազարավոր տեսակներ, կենդանիների մի քանի հազար տեսակ՝ գոյշ արջ, վարդազույն ֆլամինգո, հովազ, սայգակ (վիթի տեսակ) և այլն: Այստեղ հանդիպում են կարճատևների 172, բոչունների 490, ձկների 150 տեսակներ, դեղաբույսերի 250 տեսակ: Վազախստանի հարավում աճում է աշխարհում այլևս ոչ մի տեղ չհանդիպող սանտոբինային կամ գծվարային բարձվենյակը (Թուրքստանի օշինդրը):

Պեական կառուցվածք

Վազախստանը ունիտար սահմանադրական հանրապետություն է դեկլավարման նախագահական ձևով: Վազախստանի Հանրապետության նախագահը բարձրագույն պաշտոնատար անձ է և երկրի Ջինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը: Վազախստանի առաջին նախագահը Նուրտուրան Արիշևիչ Նազարբանև է:

Գործադիր իշխանությունն իրականացնում է Կառավարությունը: Կառավարության ղեկավարը վարչապետն է: Օրենսդիր իշխանությունը խորհրդարանն է. վերին պալատը՝ Սենատը (49 հոգի) ընտրվում է յուրաքանչյանը 6 տարի, ստորին պալատը՝ Մաժլիսը (107 պատգամավոր, որոնցից 9-ը ներկայացնում են Վազախստանի ժողովրդի ասանդընան) ընտրվում է 5 տարին մեկ անգամ:

Վազախստանը բազմազգ պետություն է: Բնակչությունը կազմում է 16 մլն 836 հազար մարդ (2012թ. տվյալներով): Հանրապետությունում բնակվում է ավելի քան 130 էթնիկական խումբ. ղազախներ՝ 63,1%, ռուսներ՝ 23,7%, ավելի քան 100 այլ ազգություններ՝ 13,2%:

Վազախստանի Հանրապետության պետական լեզուն ղազախերենն է, որը պատկանում է բյուրջական լեզուների խմբին: Ռուսերենը պաշտոնական լեզու է, ազգամիջյան հաղորդակցման լեզու:

Վազախստանն աշխարհիկ պետություն է: Գերակշռող կրոնն իսլամն է՝ (71,2%), այնուհետև քրիստոնեությունը (25,17%): Սա բազմակրոն երկիր է, գործում են 40 դավանանք ներկայացնող ավելի քան 3000 կրոնական միավորումներ:

1997թ. դեկտեմբերի 10-ից Վազախստանի մայրաքաղաքը Աստանան է (ընակչությունը 01.05.2012թ. տվյալներով՝ 743 հազար):

Ամենամեծ քաղաքը Ալմաթին է (նախկինում՝ Ալմա Աբա)՝ իր 1,5 մլն բնակչությամբ, եղել է հանրապետության մայրաքաղաքը 1924-1996թթ.:

Վազախստանում կա 14 մարզ, 84 քաղաք, որոնցից 40-ը հանրապետական կամ մարզային ենթակայության են, 160 շրջան, 241 ավան, 2150 ատալային (գյուղական) օկրուգ: Ալմաթի և Լենինսկ քաղաքներն ունեն հատուկ կարգավիճակ:

Ազգային արժույթը բնօրն է: 1 թեճգե = 100 քիլին: Ներմուծվել է 1993թ. նոյեմբերի 15-ին:

Անկախության օրը՝ դեկտեմբերի 15:

Քնական դաշարներ

Վազախստանը տիրում է բազմատեսակ օգտակար հանածոների: Մեծղեկների աղյուսակի 105 տարրերից Վազախստանի ընդերքում հայտնաբերվել է 99-ը, հետազոտվել են 70-ի պաշարները, 60 տարր ներգրավված է արտադրության մեջ: Ամխաջրածինների արդյունահանման ծավալով Վազախստանն աշխարհում գրավում է 5-րդ տեղը: Երկարահանական հետախուզության վերջին տվյալների հասնածայն՝ նավթի քվոդանտը պաշարները գնահատվում են 12-17 մլրդ տոննա: Ապացուցված արդյունահանվող պաշարներն են՝ նավթ, 4,8 մլրդ տոննա, գազ՝ 3,4 տրլն խոր.մ:

Ցինկի, վոլֆրամի և քարիտի հետազոտված պաշարներով Վազախստանն աշխարհում զրգավում է առաջին տեղը, արծաթի, կապարի և քրոմիտների պաշարներով՝ երկրորդ, պղնձի պաշարներով՝ երրորդ, մոլիբդենի պաշարներով՝ չորրորդ, ոսկու պաշարներով՝ վեցերորդը:

Օգտակար հանածոների պաշարների ծավալով Վազախստանը ԱՊՀ երկրների մեջ գրավում է առաջին տեղը բրոնզային երկաթահանքի և կապարի պաշարներով, երկրորդ՝ նավթի, արծաթի, պղնձի, մանգանի, ցինկի, նիկելի և ֆոսֆորային հումքի պաշարներով, երրորդ՝ գազի, քարածխի, ոսկու և արծճի պաշարներով:

Արծաթի, քրոմիտների, կապարի և ցինկի արդյունահանմամբ հանրապետությունը գրավում է 1-ին տեղը, նավթի, քարածխի, պղնձի, նիկելի և ֆոսֆատային հումքի արդյունահանմամբ՝ 2-րդը, ոսկու արդյունահանմամբ՝ 3-րդը:

Ղազախստանը, գտնվելով Եվրասիական մայրցամաքի կենտրոնում, տարանցիկ փոխադրումների ոլորտում ունի զգալի տրանսպորտային և հաղորդակցական հնարավորություններ և մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում աշխարհի շատ երկրների համար: Երկաթուղու ընդհանուր երկարությունը կազմում է 14 500 կմ: Հիմնական նավահանգիստներն են Ակտաուն և Բաուտիոն, որոնցով ուղիղ ելք կա դեպի Իրան և Ադրբեջան:

Այսօրվա Ղազախստանը սրբնթաց զարգացող երկիր է՝ կայունորեն աճող տնտեսությամբ: Ղազախստանն այն պետությունն է, որն ինտեգրված է ժողովրդավարական արժեքների հակված համաշխարհային քվյուր գործընթացներում: Ղազախստանի ժողովուրդն ապրում է բարեկամության և հանդուրժողականության մթնոլորտում:

ԳՆՈՒՄ 1

ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. «Մեակութային ժառանգություն» ղեհական ծրագիրը, ղաևողանելով անցյալը՝ ստեղծում են հաղազան

Ժամանակակից Ղազախստանի տարածքը գտնվում է երկու հիմագույն մշակութների սահմանագծին՝ բուլղարական և նստակյաց, որոնք համագույակցել են դարեր շարունակ՝ փոխանակելով լավագույն նյութական ու հոգևոր նվաճումները: Այս հողի վրա առաջացել են տարբեր ազգությունների, հին բաղարակրությունների բազմաթիվ մշակութային հուշարձաններ:

2004թ. Ղազախստանի Հանրապետության նախագահ Նուրուլլան Արիշևի Նագարբանի նախաձեռնությամբ մշակվել և ընդունվել է «Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագիրը, որի հիմնական առաջնայնություններից մեկն է պատմամշակութային հուշարձանների վերանորոգումը, վերականգնումը, պահպանումը և դրանց վերածումը թանգարանային ցուցադրության օբյեկտների: Դրանց մեջ են հին, միջնադարյան, արևելյան ճարտարապետական արվեստի իսկական մարգարիտները՝ Կըզլորդայի շրջանի տարածքում գտնվող Բալանդի 2-րդ դամբարանը (մ.թ.ա. 4-2րդ.), Մանգիստաուի հուշարձանները, Շամբիլի շրջանում գտնվող Աշա Բիբի դամբարանը, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից համաշխարհային նշանակության հուշարձան ճանաչված Խոջա Ամնեղ Յատուլի դամբարանը, Աղբստան-Բաբայի, Աբատ-Բաբտակի, Եսիմյանի, Կարա Մուպալի, Մակոլ Թամայի, Իսակ Աբայի, Ջաբբայի Աբայի դամբարանները, Կարաման Աբայի գերեզմանատեղերը, «Արիլայ խանի նստավայր» համալիրը Ղետրոպավիլյակ քաղաքում:

Անկախ Ղազախստանի պատմության մեջ առաջին անգամ կատարվեց հայրենական հուշարձանների մասշտաբային գույքագրում-ցուցա-

կազմում, և հաստատվեցին հանրապետական (218 օրյեկտ) և տեղային (11 277 օրյեկտ) նշանակության պատմամշակութային հուշարձանների ցուցակները: Գրանցվել են նախնադարյան մարդկանց կայանատեղիի, հազարամյա պատմություն ունեցող քաղաքների 25 հազար հուշարձաններ: Ուր տարվա ընթացքում ավարտվել են 78 պատմամշակութային հուշարձանների վերականգնողական աշխատանքները, կատարվել են 26 գիտակիրառական, 40 հնագիտական հետազոտություններ, ստեղծվել է երկու պետական բանգարան-արգելոց. «Իսսիկ-ը՝ Ալմաթիի շրջանում և «Բեբեկ-ը՝ Արևելադաշխատանյան շրջանում:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագրի իրականացման շրջանակներում աշխատանք է տարվում արտասահմանում հուշարձանների վերականգնման ուղղությամբ: Հաջողությամբ է կատարվել Մուլքան Ալ-Ջահիր Բեյքարսի դամբարանի վերականգնումը Դամասկոսում (Միդիա), Մուլքան Բեյքարսի մզկիթներ՝ Կահիրեում (Եգիպտոս), Ալ-Ֆարաբիի պատմամշակութային կենտրոնի և դամբարանի կառուցումը Դամասկոսում (Միդիա):

Պահպանման և վերականգնման կարիք ունեն ժայռապատկերները: Այսօր Յոթ գետերի հովտում հայտնաբերվել են ժայռապատկերներով ավելի քան 50 հուշարձաններ: Բացի այդ, տարրեր վայրերում հայտնաբերվել են նաև մի քանի հազար ժայռապատկերներ, ժայռապատկերների փոքրիկ խմբեր տարրեր կիրճերում և այլն: Հաճախակի ժայռապատկերների հարևանությամբ տեղակայված են լինում նաև այլ հնագիտական հուշարձաններ՝ դամբարանտեղեր, բնակավայրեր, պաշտամունքային կառույցներ, գոհարաններ և այլն:

Տաճակային ժայռապատկերները, որոնք վերաբերում են մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակին, հայտնաբերվել են 1957թ. Դազախստանի գիտությունների ակադեմիայի հնագիտական արշավախմբի կողմից Աննա Մաքսիմովայի գլխավորությամբ: Տաճակային բնակավայրը գտնվում է Ալմաթիի 170կմ հյուսիս-արևմուտք: 1982թ. այնտեղ դամբարանտեղեր են հայտնաբերվել: Գիտնականները կարծում են, որ բլուրնեի դարաշրջանում այստեղ արվել է ամրոցային մշակույթի ցեղեր: Գիտնականների մեկ այլ խումբ կարծիք են հանդուսում, որ այստեղ եղել է գրադարտական տաճար: Այս հիպոթեզի հիմնավորումն այն է, որ այստեղ բնակվող ցեղերը ծագել են հնդիրանցիկներից:

Ընդհանուր առմամբ, ժայռապատկերների բնատիպան բազմազան է: Պայմանականորեն դրանք բաժանում են յոթ խմբի՝ արևազովյա աստվածություններ, ծննդկաններ, դիմակավորված անձինք, անոսնական գույգեր, ռազմիկներ, ինչպես նաև բազմապատկեր նկարներ, որոնք պատկեր-

րում են որսի և զոհաբերության դրվագներ: Բրոնզե դարաշրջանի ժայռապատկերները արտացոլում են պտղաբերության պաշտամունքը, որին սերտորեն միահյուսվում է նաև արևի պաշտամունքը: Այս ժայռապատկերների ամենավառ թեման է զագանների կողմից խոտակեր կենդանիների թվկումը: Շատ արտահայտիչ են վայրի խոզերի, կղզեքոնների, ուղտերի պատկերները:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագիրը, բացի պատմամշակութային հուշարձաններից, զբաղվում է նաև պետական լեզվով հունամիտար կրթության լիարժեք ֆունդի ստեղծմամբ: Երագրի իրականացման ուր տարիների ընթացքում հրատարակվել է Դազախստանի պատմության, հնագիտության, ազգագրության և մշակույթի մասին 537 ամուն գիրք 1,5մլն տպարանավով: Դրանց մեջ են այնպիսի շարքեր, ինչպիսիք են «Համաշխարհային զբակամության գրադարանը», որը ներառում է Եվրոպայի, Ամերիկայի, Ավստրալիայի, Աֆրիկայի, Ասիայի երկրների առաջադեմ գրական արվեստը, «Դազախական զբակամության պատմությունը», «Դազախ ժողովրդի փիլիսոփայական ժառանգությունը հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը», «Համաշխարհային մշակութաբանական միտքը», «Դասական տնտեսություն», «Համաշխարհային փիլիսոփայական ժառանգություն» և այլն:

«Դազախ ժողովրդի փիլիսոփայական ժառանգությունը հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը» շարքն իր մեջ ներառում է Մեծ տափաստանի ակնանավոր որդիների փիլիսոփայական հայացքները, որոնք սկսվում են Կորկըտ-աթայի արտահայտություններից և շարունակվում Արայի և Շաքարիմի հայացքներում, որոնք իրավամբ համարվում են համաշխարհային հունամիտար հոգևոր մշակույթի մարգարիտներ:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագրի շրջանակներում երկրում հայտարարվել էր մրցույթ՝ անվանել Դազախստանի յոթ հրաշալիքները: 500 առաջարկից ընտրվեցին Դազախստանի Հանրապետության յոթ հրաշալիքները: Ընտրության չափանիշները հետևյալն էին՝ «դազախական հրաշալիք» պետք է լիներ ազգային և չլրկնվեր: Մրցույթի արդյունքներով Դազախստանի յոթ հրաշալիքներն են յուրը, դամբարան, Ռսկե մարը, Տամգալիի ժայռապատկերները, Խոջա Ահմեդ Յասալիի դամբարանը, Մանգիստաուի ժայռեղեն մզկիթները և Աստանա քաղաքի խորհրդանիշը՝ Բայտերեկը:

«ՄՖակուրային ժառանգություն»
ծրագիրը հզոր բափ է հաղորդել
Ղազախստանի ազգային
հոգևորության զարգացմանը»

Տլեուզալի Կիվկաբակ,

Ղազախստանի Հանրադեմության
մշակույթի նախարարության ՄՖակուրայի
կոմիտեի նախագահ

- Այսօր՝ մեր հանրապետության անկախության 20-ամյակի տարում, հատուկ նկատելի են մշակույթի և արվեստի կայուն զարգացման վեկտորները: Այս տարիների ընթացքում մշակույթը վերածվել է սոցիալա-կան արդիականացման կարևոր ռեսուրսի: Դրանում էական դեր է խաղացել «Մշակուրային ժառանգություն» պետական ծրագիրը, որը մեր նախագահի՝ Նուրսուլթան Նազարբայևի նախաձեռնությունն է: 1992թ. առաջին կուրուլտայի (ժողովի) ժամանակ նա ասաց. «Ղազախ ազգի, նրա անկրկնելի ազգային դիմագծերի պահպանման ու զարգացման համար մշտական հոգատարությունը իմ պարտքն է՝ ո՞րպես մարդու, և՛ որպես նախագահի»:

Նախագահն իր վրա վերցրեց ղազախական պետականության վերստեղծման, ազգի ոգու, իր ուժերի նկատմամբ հավատի արթնացման պատմական ողջ պատասխանատվությունը:

«Մշակուրային ժառանգություն» ծրագիրը հզոր բափ հաղորդեց ազգային հոգևոր զարգացմանը: Այն փաստորեն սերունդների համար պահպանեց բավականին հարուստ պատմամշակութային ժառանգությունը, նախորդ սերունդների նյութական ու մտավոր արժեքները: Հարկ է նշել ծրագրի իրականացման բարձր արդյունավետությունը, դրա առանձնահատուկ լինելը, քանի որ իր մեանը չունի: Սա է ապացուցում ծրագրի շնորհանդեսը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի գլխավոր գրասենյակում:

Նշեն, որ վերականգնողական աշխատանքներում ներգրավվել է 105 օբյեկտ, որոնց 75%-ն արդեն ամբողջությամբ վերականգնվել է: Բացի այդ, անցկացվել են նաև միջոցառումներ միջազգային մակարդակով՝ ազգային ժառանգությունը քարոզելու նպատակով, գիտական հանրու-

թյան մեջ շրջանառության է դրվել «համաթյուրբական ժառանգություն» տերմինը: Գիտական շփումների արդյունքում օտարերկրյա մասնակիցներ եկել են այն եզրակացության, որ ամերիաձև չէ նման ծրագրի ստեղծում իրենց երկրներում: Իրականացվել է նաև արտասահմանում Ղազախստանի պատմության, ազգագրության, մշակույթի վերաբերյալ գրավոր և արխիվային արդյուրների լայնածավալ փնտրում:

«Մշակուրային ժառանգություն» ծրագրի շրջանակներում հրատարակվել են շատ գրքեր ամսագրեր, քոդարկվել են ֆիլմեր, որոնք տարածվում են ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ արտասահմանում: Ղազախֆիլմում լայն ժանրային, բեմատիկ ուղղվածության շատ ֆիլմեր են քոդարկվում: Ունենք նաև այլ հեռուստաընկերություններ, որոնք նկարահանում են ազգային, պատմական ֆիլմեր:

Ներկայում Ղազախստանում գործում է 54 ազգային քատրոն, որոնցից երեքը՝ օպերային, դրանցից են Ալմաթիի Աբայի անվան ազգային պետական օպերային քատրոնը, Աստանայում Բայանխտովայի անվան ազգային պետական օպերային քատրոնը: Ալմաթիում է գտնվում մեր մեծ գրող, փիլիսոփա Մուխտար Աուեզովի անվ. քատրոնը, որտեղ առաջինը նրա ներկայացումներն են դրվել:

Երկրի շրջաններում շատ կան երաժշտական քատրոններ, ինչպես նաև ուզբեկական, ույրուրական, գերմանական, ռուսական դրամատիկական քատրոններ: Ի դեպ, Ղազախստանում կա 16 ռուսական դրամատիկական քատրոն:

Յուրաքանչյուր տարի մեզ մոտ անցկացվում են օպերային, բալետային, երգախմբային արվեստի, ազգային, ժողովրդական, ժամանակակից երգերի միջազգային մրցույթներ, փառատոններ: Մեզ մոտ՝ Ղազախստանում, 106 ազգային մշակութային կենտրոն կա, որտեղ տարբի ազգություններ ունեն իրենց կոլեկտիվները, քանդաքանները: Կա նաև հայկական մշակութային կենտրոն Ալմաթիում:

ՈՏԵՎ

Այդ կենտրոնում ստեղծված են բոլոր պայմանները, կա փոքրիկ հյուրանոց, ինտերնետ-սրճարան, Ղազախստանին նվիրված քանդադան և այլն: Մենք ցանկանում ենք, որ մեր երիտասարդությունը, ուսանողները, դասախոսները այն վերածեն իրենց համար ուսումնական կենտրոնի, որպեսզի կարողանան զուգահեռաբար ուսումնասիրել Հին Արևելքի պատմությունը:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագրի շրջանակներում քազմափվ արշավախմբեր են կազմակերպվում արտասահման, այդ թվում Հայաստան: Մատենադարանում հայտնաբերվել են շատ հետաքրքիր տեղեկություններ, դիջադակյան ձեռագրեր, որոնք, ես հուսով եմ, մանրամասն ուսումնասիրության դեպքում կրացահայտեն մեր պատմության պիտակ էջերը:

Ի դեպ, նշեն նաև, որ այժմ մենք Չինաստանի, Ռուսաստանի, Արդըստանի հետ համատեղ Համաշխարհային ժառանգության ցուցակում ընդգրկելու համար ներկայացրել ենք 31 հուշարձան, որոնք գտնվում են Ղազախստանի տարածքում և եղել են Մեծ մետաքսի ճանապարհին:

Մեր հանրապետությունում գործում է տարբեր պրոֆիլների ավելի քան 80 քանդարան՝ պատմական, գավառագիտական, նաև հուշահամալիրներ: Մեծ, հայտնի քանդարաններից են Ալմա-Աթալում գտնվող պետական կենտրոնական քանդարանը, հնագիտական քանդարանը: Ի դեպ, այդտեղից շատ մտուշներ այժմ ցուցադրվում են Նյու Յորքի թանգարանում: Աշխարհի տարբեր քանդարաններ ցանկանում են իրենց մոտ ցուցադրել մեր մտուշները, դրանք են գերամագիները, ֆինները, լեհերը և այլն: Եվ մենք շատ ուրախ ենք, որ այժմ հնարավորություն ունենք մեր պատմությունն ու մշակույթը ցուցադրել տարբեր երկրներում:

Աստանայում կառուցվում է մի հսկայական թանգարան: Իհարկե, այնքան էլ հեշտ չի լինի դրա համար ֆունդեր ձեռք բերելը, բայց մենք աշխատում ենք այդ ուղղությամբ: Հաշվի առնելով այն, որ Ղազախստանը քազմազգ պետություն է՝ այդ քանդարանում կկազմակերպվեն այդ ժողովուրդների մշակույթը, պատմությունը, ազգագրությունը ներկայացնող ցուցադրություններ: Օգտվելով առիթից՝ ցանկանում են նշել, որ երևի Հայաստանը մեզ տրամադրի հայերի ազգագրությունը, մշակույթը, պատմությունը ներկայացնող ցուցանմուշներ, մենք դրանք մեծ հաճույքով կցուցադրենք Աստանայի քանդարանում:

Ղազախստանում մեծ հայկական համայնք կա, որի մեջ բավականին տաղանդավոր մշակութային գործիչներ կան: Օրինակ՝ քանդակա-

գործ Էդուարդ Ղազարյանը, նա շատ տաղանդավոր, հեռանկարային, ժամանակակից քանդակագործ է, որի գործերի հետևից ուղղակի «վազում են»: Մենք հպարտ ենք, որ այդպիսի տաղանդավոր մարդ է ապրում մեզ մոտ:

Քաղաքակրթությունների սահմանագծին

Ժամրիլ Արսիկյան, ազգագրագետ-դասմարան

- Ղազախստանը գտնվում է Արևմուտքի և Արևելքի սահմանագծին: Ո՞րն է Ղազախստանի մշակութային ժառանգությունը:

- Ես չլի ասի՝ սահմանագի: Մենք համարում ենք, որ Ղազախստանը գտնվում է Եվրասիական հսկայական մայրցամաքի կենտրոնական մասում, և այն, ինչ տեղի է ունեցել այս տարածքում շատ հազարամյակների ընթացքում, կապված է եղել այս առանցքային, կենտրոնական մասի հետ, որտեղ գտնվում է ժամանակակից Ղազախստանը:

Ունենք պատմություն՝ պաշտոնական և ոչ պաշտոնական: Պաշտոնականն այն է, ինչ գրում են դասագրքերում, վերցնում գրավոր աղբյուրներից: Ղազախներն ունեն նաև այսպես կոչված պատմության քանակավոր ավանդույթ: Մենք ունենք մի այսպիսի տերմին՝ «շեժրե»: Այն շատ ժողովուրդների մոտ է հանդիպում: Օրինակ՝ կամիկները ունեն «շեժ» բառը, դա այն է, ինչ պահվում է, պահպանվում է հիշողության մեջ: Եվ մեր քանակավոր ավանդույթներում պահպանվել են շատ լեզվաբանական ավանդույթներ: Այժմ մենք գրադրում ենք այդ գիտելիքների մեկնաբանությամբ: Դրանք կարծես մաթեմատիկական բաճառներ լինեն, դրանք հենց այնպես չես հասկանա, դրանք հասկանալու համար անպայման հարկավոր է մեկնաբանել:

Օրինակ՝ մենք մի լեզվից ունենք Ղազախուրտ սրբազան լեռան մասին, որտեղ կանգ է առել Նոյյան տոպանը: Համարվում է, որ աշխարհում կա 4000 էքնոս, և դրանցից միայն չորսն են հավակնում այդ տա-

պահին: Չորս երևոս ունեն Նոյան տապանի մասին լեզենդը: Ըստ հրեաների՝ Նոյան տապանը կանգ է առել Սյուն լեռան վրա: Արաբներն ասում են, քե իրենց տարածքում է դա տեղի ունեցել: Հայերն ասում են՝ Արարատ լեռան վրա, իսկ դազախներն էլ ասում են՝ Ղազախուրտ լեռան վրա: Այս լեռը գտնվում է Ղազախստանի հարավում՝ Թուրքեստանի շրջանում, դա դազախների մտակցաց մշակույթի կենտրոնն է: Մեր մշակույթը երկու մշակույթների սիմբիոզ է՝ տախիաստանային-քոչվորական և մտակցաց-հողագործական: Եվ այդ երկու ավանդույթների համադրումն էլ տալիս է այն, ինչ մենք անվանում ենք ժամանակակից ավանդական դազախական մշակույթ: Եվ դրա արմատները գտնելու համար պետք է փնտրենք լեզենդներում, հասմներ մինչև ջրհեղեղ, ինչը միավորում է մեր ու ձեր պատմությունները:

Գրերի միջնադարյան հուշարձանները մենք անվանում ենք «ռունիկա»: Մեր ունենք հին քյուրական այբուբեն, որը Կենտրոնական Ասիայի տարածքում քաղաքակրթական ճեղքման ամենապայծառ օրինակն է: Շատ գիտնականներ են գրադվել այս գրերի ուսումնասիրմամբ: Այնտեղ շատ կան այնպիսի սյուժեներ, որը մենք անվանում ենք դազախական մշակույթ՝ մարդկանց միջև հարաբերությունները, էլիտայի վերաբերմունքը մարդկանց նկատմամբ, էլիտայի պատասխանատվության զգացումը: Եթե այժմ Ղազախստանը քաղաքականոր երկրների թվում է, ապա դրա հիմքերը, արժեքները դրված են եղել դեռևս այն ժամանակաշրջանում՝ վաղ միջնադարում:

- Ինչպիսի՞ն է եղել Ղազախստանը մինչև իսլամի ընդունումը:

- Իսլամ մենք աստիճանաբար ենք ընդունել, ոչ միանգամից: 8-րդ դարում Ղազախստանի հարավում Սիդդարյա գետի ափերին հայտնվեցին առաջին արաբները՝ իսլամ կրողները: Մեր նախնիները ոչ միանգամից ընդունեցին իսլամը, քանի որ մեզ մոտ տարածված էր քենգրիականությունը: Մոնոթեիզմ կար, սակայն այն թույլատրում էր պոլիթեիզմ, այսինքն՝ կար բարձրագույն աստված՝ Թենգրի, և նրանից ցածր՝ երկուորդական աստվածություններ՝ նրա կրտսեր եղբայրները՝ աստվածների պանթեոնը: Մեզ մոտ ասում են՝ վերևում Թենգրին է, իսկ ներքևում՝ Բայանան կամ Մայանան, այսինքն՝ Մայր Աստվածուհին: Մինչև հիմա տարածված է շամանիզմը, ունենք շամաններ, ունենք նախախլածական ժամանակաշրջանի սքրալայրեր, ուր մարդիկ գնում են երկրպագության: Իսլամը դա թույլ է տալիս: Մեր՝ դազախական իսլամը քենգրիականությունից շատ բան է վերցրել, շամաններն էլ հենց դրա կրողներն են:

Մենք ունենք արբազան քարայրներ: Մարդիկ այնտեղ գնում են ուխտագնացության և անպայման ոչխարի գոհարնություն են կատարում, որի միսը բաժանվում է աղքատներին: Մարդիկ քարայրներում մտն են վառում, և կատարվում է րոցի միջոցով մաքրագործվելու ծես: Ստացվում է, որ այստեղ կրակի պաշտամունք էլ կա:

Կան նաև անվանի, հզոր, սուրբ մարդկանց գերեզմաններ, ուր նույնպես մարդիկ գնում են ուխտագնացության, բուժվելու: Եթե մարդ դրան հավատում է, ինչո՞ւ չգնա, ինչո՞ւ չպապրի՞նք:

Ումայ Անայի մասին լեգենդը

Մայրության և ընտանեկան օջախի աստվածուհի Ումայ Անան՝ Մայր Ումայը, հոգաշատ կին էր: Նա տասներկու դուստր է մեծացնում: Նրանցից յուրաքանչյուրն ամուսնանում է՝ տուն բերելով երջանկություն և բարեկեցություն: Այս կանայք այնքան աշխատասեր էին, որ նույնիսկ կարող էին պատմելի գետերը, ջրոն ուղղել դեպի անջուր ամապատները, բաց անել լեռնային արդյուրները, ստրպել դրանց հոսել մարդկանց հաճո ուղղությամբ:

Տեսնելով, թե իր դուստրերն ինչպես են ձգտում թեթևացնել մարդկանց կյանքը՝ Ումայ Անա աստվածուհին օրհնում է նրանց իր բարի մաղթանքներով: Իսկ երբ գալիս է կյանքից հեռանալու ժամանակը, աստվածուհին, տեսնելով, թե ինչ ջերմեռանդությամբ են իր դուստրերը ծառայում մարդկանց, վերածում է նրանց մեծ ու բարձր ժայռերի, որոնք որպես կողմնորոշիչ են ծառայում ողջ երկրով մեկ:

Երե մարդիկ դրանց երկրպագեն իրենց կյանքի ընթացքում, ապա երբեք չեն մոլորվի, իրական ուղուց չեն շեղվի, այլ կգտնեն ճիշտ ճանապարհը ամենարաղ իրավիճակներում:

Լեգենդ համաշխարհային ջրիեղեղի մասին

Ջրիեղեղի ժամանակ Նուխ մարգարեն, վերից եկած ցուցումների համաձայն, տապան է կառուցում: Նա նաև Արարչից ցուցում է ստանում, որ Նրա տապանը պետք է կանգ առնի անպայման ցածր լեռներից մեկի վրա:

«Երևի սա է ցածր լեռը», - մտածում է Նուխ մարգարեն և ուղղում տապանը դեպի արարական աշխարհի Ժուղի լեռը: Սակայն հրեշտակները հուշում են, որ դա այն լեռը չէ: Այդժամ նրանք ուղղվում են դեպի Արարատ լեռը, սակայն այստեղ էլ հրեշտակներն ասում են, որ սա այն լեռը չէ: Ծարումակելով նավարկությունը՝ նրանք հասնում են Կազիկուրտ լեռանը, սակայն այստեղ էլ հրեշտակները հուշում են, որ հարկավոր է շարունակել նավարկությունը: Վերջպես, բախարական հողում մի լեռ է գտնվում Նուրբատ անունով, որի վրա էլ կանգ է առնում Նուխ մարգարեն տապանը: Ուղբերկների համար սա ամենատրբ լեռն է: Ըստ լեռների էին երագրում, որ մարգարեի նավը հենց իրենց մոտ կանգ առնի: Նրանք նույնիսկ պատրաստվում են դրան՝ իրենց ուրվագիծն այնպես թերելով, որ տապանին հարմար լինի տեղավորվել: Դա է պատճառը, որ շատ լեռներ այնպիսի հատվածներ ունեն, որոնք իրենց ուրվագծով նման են տապանի կամ նավի:

Լեգենդ Աֆրասիաբի մասին

Թուրանցիների լեգենդար առաջնորդ Աֆրասիաբը կախարդ էր, պատկանում էր Նուխ մարգարեի սերունդներին և իր կախարդական ընդունակությունների շնորհիվ ապրում է 2000 տարի: Այն, ինչ կարող էր ունենալ մարդը, նա ուներ: Եվ այսպես, տիրելով բոլոր հնարավոր ու անհնարին ամբիվ-անհանար հարստություններին, Աֆրասիաբ արքան սկսում է երազել անմահության մասին: Եվ նրա մեջ ցանկություն է առաջանում հավասարվել աստվածներին և երբեք չմահանալ, որպեսզի հավերժ իշխի մարդկանց վրա: Մտավան գալուստից փրկվելու համար Աֆրասիաբը հրամայում է բարձր անոթ կառուցել՝ որմնաշարելով բոլոր մուտքերն ու ելքերը, բոլոր դռներն ու

ճեղքերը, որպեսզի մահը չկարողանա ներթափանցել: Ամբոցի ներսում պողպատյա հեծանի վրա, Աֆրասիաբը կախում է աստղերի, արևի ու լուսնի ոսկյա ու արծաթյա պատկերները:

Աղոթելով աստվածներին՝ Աֆրասիաբը նրանց հարուստ պարզեկներ ու զոհեր է մատուցում՝ հուսալով, որ նրանք, ի պատասխան, իրեն ամ-մահույթուն կպարզեն: Սակայն մի անգամ, երբ Աֆրասիաբը գրոսնում էր իր ստեղծած արհեստական այգում արծաթյա լուսնի ու աստղերի վայրի ներքո, նրա աչքին է երևում մակվան հրեշտակ Ազրայիլը՝ շատ չար դեմքով սևամորթ մարդու կերպարանքով: Աֆրասիաբը հասկանում է, որ մահն այնուամենայնիվ հասել է իրեն, ու մահանում է:

2. Ղազախստանի ճեարժան վայրերը

Ղազախստանի տարածքում կան շատ պատմական հուշարձաններ, գերեզմանաբլուրներ, բնակավայրեր, արգելանոցներ, և դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր պատմությունը, իր պատմամշակութային արժեքը: Դրանք են Կոկ-Տյուբեն, Բորվոլոյեն, Օքրարը, Խան Թենգրի լեռը, Բերելյան գերեզմանաբլուրները, Կիրիկ-Օրա արքայական գերեզմանավայրերի համալիրը, Կորգալիի ազգային արգելոցը, Ալակոլ աղի անջրջոլ լիճը, Ռահմանուլյան բարձրաղի լիճը, Ալիին-Եմել ազգային զբոսայգին (520 հազար հա), Կուլսայան լճերը (երեք լճերից կազմված կասկադ, որը կոչվում է Հյուսիսային Տյան-Շանի մարգարիտ), Ուլիտաու լեռները, Չարինյան ձորը, Տամգալիի ժայռապատկերները և այլն:

Կոկ-Տյուբե՝ կամաչ բլուր: Նրա անվան հետ կապված շատ լեգենդներ կան: Ամենահայտնի լեգենդի համաձայն՝ աշխարհը կանգնած է Կոկ-Տյուբե լեռան վրա, իսկ նրա զագաթին աճում է հսկայական Բայտեբեկ ծառը՝ կենսական ուժերի աղբյուրը: Նրա սաղարթների մեջ սրբազան Սամբուկ թռչունը ոսկե ձու է դնում՝ Արևը, որին վիշապը պարբերաբար կլանում է: Այսպես է կատարվում գիշեր-ցերեկ, ամառ-ձմեռ հերթափոխը: Այս լեռը գտնվում է Ալմաթի քաղաքի մոտ, բարձրությունը 1130մ է:

Խան Թենգրի լեռը (մոնղոլերենից բարձրամարդ նշանակում է «երկնի տիրակալ») Կենտրոնական Տյան-Շանի միջին լեռնաշղթայում է: Մա ստացվածային ծածկոցով պատված մի զարմանալիք բուրգ է: Այն Ղազախստանի ամենաբարձր կետն է՝ 6995մ:

Կիրիկ-Օրա արքայական գերեզմանավայրերի համալիրը գտնվում է Արևմտաղազախստանյան մարզում: Գերեզմանավայրն արքայական են անվանում, քանի որ և՛ նրա բարձրությունը, և՛ այնտեղ գտնված ոսկյա ու արծաթյա զարդերը, ամանեղենը և այլ պարագաներ վկայում են այն մասին, որ այստեղ են տեղակայված արքայական դինաստիայի գերեզմանները: Համալիրում աչքեցնում է գլխավոր գերեզմանավայրը իր աստիճանական բուրգի տեսքով, որը եվրասիական մայրցամաքում ամենախոշորն է՝ բարձրությունը 18,6 մ է, հինքի տրամագիծը՝ ավելի քան 500 մ:

Կարաբուրայինսկը Կարագանդայի մարզի ամենահին և հավերժ երիտասարդ քաղաքն է: Նրա միջով են անցել քարավանային ճանապարհները կենտրոնական Ասիայից դեպի Սիբիր: Այստեղ է խան հռչակվել մեծն Աբիլալը, որը ստորագրել է Ղազախստանը Ռուսական կայսրությանը միանալու մասին պատմական պայմանագիրը:

Ոսկե մարդը

Մ.թ.ա. 8-4 դդ. Միջին Ասիայի և Ղազախստանի տարածքը բնակեցնում էին ցեղեր, որոնք արեմենյան աղբյուրներից հայտնի են «տակա» հավաքական անվամբ: Հերոդոտոսը (մ.թ.ա. 5 դ.) և այլ անտիկ հեղինակներ նրանց անվանում էին ասիական սկյութներ՝ ապրբերակելով նրանց եվրոպական սկյութներից:

Ոսկե մարդը, կարելի է ասել, Ղազախստանի այցեքարտն է: Դա հայտնի հնագիտական գտածո է, որը հայտնաբերել է անվանի գիտնական, հնագետ Քեմալ Ակիշը 1969թ. Ալմաթիի շրջանում Իսսիկ դամբանաբունում ուսումնասիրելիս: Գտածոն փակզովում է մ.թ.ա. 5 դ. և,

գիտնականների կարծիքով, իրենից ներկայացնում է սակերի ցեղի 18-ամյա ուսանողի, որոնք կրում էին սրածայր գլխարկներ:

«Ոսկե մարդ» (Ալլին աղամ) անվանումն այս հնագիտական գտածոն ստացել է լրագրողների շնորհիվ, քանի որ նրա ողջ հանդերձանքը պատված էր ոսկյա փրեղներով ու զարդերով: Լրագրողներն սկսեցին այդպես կոչել նրան, և այդ անվանումն ամրագրվեց ընդմիջտ:

«Ղամբարաններն ու Ոսկե մարդը՝
Ղազախստանի մշակութային ժառանգության մաս են»

Ենիկ Լուրմանովա

Աստանայի նախագահական կենտրոնի էկսկուրսավար

- **Ասելով Ղազախստան՝ իսկուհի պատկերացնում ենք Ոսկե մարդուն: Մի փոքր պատմե՛ք նրա մասին:**

- Մ.թ.ա. 8-րդ դարում սելյուքական ցեղախմբերը հզոր պետություն են ստեղծում: Սակերի ժամանակաշրջանի հուշարձաններից մեկը Իսիկ գերեզմանաբլուրն է: Այն հայտնաբերվել է 1969թ. հնագետ Կիմով Ալիշևի գլխավորությամբ: Այն իրենից ներկայացնում է ոսկեպատ հագուստով սակ ուսվածի: Նա եղել է 17-18տ.: Նրա կողքին գտել են մոտ 4000 ոսկյա զարդեր: Միայն գլխարկի վրա 150 զարդ կա: Նրանցից շատերի վրա պատկերված են հովազներ, քոչուներ, ձիեր: Գլխարկի առաջամասը զարդարում են երկու քնավոր ձիերը, որոնք պատկերված են Ղազախստանի գերբի վրա: Գլխարկը կարելի է բաժանել երեք մասի, որտեղ երևում են ստորբրյա, ցամաքային և օդային կենդանիների՝ ձկների, հովազների, քարայծեր, քոչուների: Գլխարկի ճակատամասում կարելի է տեսնել 12 փոքրիկ արևներ, որոնք խորհրդանշում են տարվա 12 ամիսները:

Ոսկե մարդու մատներին եղել է երկու մատանի: Մեկը եղել է մատանի-կնիք, որի վրա պատկերված է մույնատիպ սրածայր գլխարկով տղամարդու կիսադեմ, իսկ մյուսը օգտագործվել է որպես հայելի: Չայն ականջին եղել է ոսկե ականջօղ՝ փխրուզով, վզին՝ ոլորված օձի տեսքով վզնոց:

Ոսկե մարդու կողքին գտել են նաև արծաթից, բրոնզից, կավից պատրաստված ափսեներ: Այստեղ ցուցադրված է մի արծաթյա փորքրիկ բառ, որի ներսում երկու տողից, 26 շյուններից բաղկացած փորագրություն կա: Աշխարհի հնագետները, լեզվաբանները մինչև հի՜սա մեկ միասնական կարծիքի չեն կարողանում հասնել, բոլորը այն տարբեր ձևով են թարգմանում: Մենք ընդունում ենք հնագետ Ամանժոլովի տարբերակը, որը հետևյալն է. «Մեծ եղբայրը քեզ համար օջախ է, օտարական, ծնկի՝ իջիր»:

1999թ.-ին արևմտյան Ղազախստանում գտնվել է նաև երկրորդ Ոսկե մարդը՝ Սարմաղյան առաջնորդը: Նա եղել է մոտ 40-45տ., նրա մոտ գտել են մոտ 300 ոսկյա զարդեր: Սարմաղյան ցեղերն ապրել են սակերից հետո: Այս գերեզմանաբլուրը բվագրում են մ.թ.ա. 1-ին դարից մ.թ. 1դ.: Նրա կողքին գտել են կոնք, ձիու մատուցներ, բազեի կմախք, զենքերի հավաքածու:

Իսկ Ղազախստանի արևելյան մասում Ալթայի լեռների մոտ, 1999թ. հնագետ Սամաչևի գլխավորությամբ պեղվել է Բիրելի դամբանաբլուրը: Հնագետներն այս մասն անվանում են Արջայան կամ հովիտ: Այստեղ շատ դամբանաքմբեր կան: Միայն 11-րդում գտնվել են 13 ձիերի մնացորդներ և թագավորական հանդերձանքով տղամարդ ու կին: 13 ձիերից 4-ի գլխին կաշվե դիմակներ էին հագցված, որոնք զարդարված էին բարյալների կտառներով: Այստեղ հավերժական սառույցների գոտի է: Առաջնորդի մարմինը պահպանելու համար այն բազամասպատել են և դրել սարկոֆագի մեջ: Ցածր զերմաստիճանի շնորհիվ պահպանվել են կենդանիների մորթին և օրգանները: Այս դամբանաբլուրը բվագրված է մ.թ.ա. 4-3դդ., այսինքն՝ սա սելյուքական ժամանակաշրջանն է:

- **Պատմե՛ք, խնդրեն, Ղազախստանում գտնվող դամբարանների և դրանց հետ կապված լեգենդների մասին:**

- Ղազախստանում շատ դամբարաններ կան: Դրանցից մեկը Ղազախստանի հարավային մասի Տարազ քաղաքում գտնվող Աշա Բիրելի դամբարանն է: Շատ գիտնականներ այս դամբարանն անվանում են արդարավետի հուշարձան: Այն ժամանակներում ճարտարապետներն օգտագործում էին դրվագազարդման 60 տեսակներ: Այս դամբարանի մասին գոյություն ունեն շատ լեգենդներ: Լեգենդներից մեկի համաձայն՝ Աշա Բիրելն, որը 11դ. անվանի գիտնական ու պոետ Հակիմ Մուլեյման Բիկիրզանի դուստրն էր, սիրահարված էր Տարազի տիրակալ Կարախանին: Վերջինս նրա ձեռքն է խնդրում, սակայն առջևս դաստիարակը

չի տալիս իր համաձայնությունը: Այլա Բիբին որոշում է փախչել: Կարախանցի մոտ գնալու ճանապարհին ոճը նրան խայրում է, և նա մտախնում է: Այլա Բիբիի մահվան տեղում Կարախանը նրա պատվին դամբարան է կառուցում: Մեր ժամանակներում պահպանվել է դամբարանի միայն արևելյան մասը:

Այս դամբարանի կողքին գտնվում է Բաբաջի Խաթունի դամբարանը: Նա Այլա Բիբիի հովանավորն էր, պաշտպանը և ամենուր առաջնորդում էր նրան: Իսկ գետի մյուս կողմում Կարախանը իր համար է դամբարան կառուցում: Առանձնահատուկ դամբարաններից է համարվում Խոջա Ամնեղ Յասավիի դամբարանը, որը գտնվում է Թուրքեստան քաղաքում: Այն բաղկացած է 35 սենյակներից, իսկ կենտրոնում մի հսկայական կաթսա է դրված՝ 3000 տարողությամբ: Այդ կաթսան ձուլված է 7 ազնիվ մետաղների համաձուլվածքից: Այս դամբարանը 2003թ.-ին ներառվել է մետաշխարհային ժառանգության ցուցակում: Անիր Թեմուրը՝ Տամեռյանը, հրամայում է կառուցել Խոջա Ամնեղ Յասավիի դամբարանը, սակայն պատերը ոչ մի կերպ չէին կարողանում կառուցել:

Լեզնեղի համաձայն՝ կամայ ցուր ամեն անգամ գալիս և քանդում էր արդեն շարված պատերը: Եվ Տամեռյանը երգում մի սուրբ է տեսնում, որը նրան ասում է՝ նախ հարկավոր է կառուցել Խոջա Ամնեղ Յասավիի ուսուցչի՝ Արիստան Բարայի դամբարանը, և հետո միայն Խոջա Ամնեղին: Անիր Թեմուրն այդպես էլ անում է: Եվ հիմա ուխտագնացներից շատերը սկզբում այցելում են Արիստան Բարայի դամբարանը և հետո միայն՝ Խոջա Ամնեղ Յասավիին:

Խոջա Ամնեղ Յասավին եղել է 12դ. մեծ պոետ, կրոնական գործիչ, բյուրաբան, աշխարհում եղել է սուփիզմի հիմնադիրը:

Արևմտյան Ղազախստանում լեռան մեջ գտնվում է Բեկետ-ատայի դամբարանը: Այս յուրահատուկ դամբարանը բաղկացած է 7 սենյակներից: Այդ 7 սենյակներն էլ յուրյի տեսքով են կառուցված: Յուրահատուկությունն այն է, որ երբ նույնիսկ բաց լինեն բոլոր 7 սենյակների դռները, երբեք միջանցահովիկ չի լինում: Եթե մի սենյակում Ղուրան կարդան, ապա մյուս սենյակներում այն բոլորին հստակ լսելի կլինի: Եվ շատ գիտնականներ Բեկետ-ատայի դամբարանը համեմատում են եգիպտական բուրգերի հետ:

Բեկետ-ատան շատ հարգված մարդ էր Ղազախստանում: Լինելով սուփիզմի ճգնավոր՝ նա հեռանում է ամառի լեռները և այնտեղ չորս մզկիթ կառուցում: Բեկետ-ատան որոշում է այս աշխարհից հեռանալ 63 տարեկան հասակում՝ Մուհամմեդ մարգարեի տարիքում՝ ինքն իրեն փակելով

իր խցում, քանի որ գտնում էր, որ ոչ ոք չի կարող Մուհամմեդից ավելի բարձր լինել, և հետևաբար ինքը՝ որպես իսլամին նվիրված մարդ, այլևս արևել լույսը տեսնելու իրավունք չունի: Անա այսպիսի լեզնեղներ...

Խոջա Ամնեղ Յասավիի փիլիսոփայական ժառանգությունը

Ավանդույթների համաձայն՝ Աղբստան-Քարը Խոջա Ամնեղ Յասավիի հոգևոր ուսուցիչն ու դաստիարակն էր: Մահաճախ Աղբստան-Քարը ինքն Մուհամմեդ մարգարեի զինակիցը: Մի անգամ Մուհամմեդ մարգարեն, իր զինակիցների հետ նստած, խորժա էր ճաշակում: Պտուղներից մեկն անբերրիստ ափսեի միջից ընկնում էր, և մարգարեն ձայն է լսում. «Այդ խորժան ճախատեսված է մահմեդական Ամնեղի համար, որը կծնվի ձեզանից 400 տարի անց»: Մարգարեն իր զինակիցներին հարցնում է, թե ով համձն կառնի փոխանցել խորժան նրա ապագա տիրոջը: Ոչ ոք ձայն էլ համում: Մարգարեն կրկնում է իր հարցը, և այդպես՝ Աղբստան-Քարը պատասխանում է. «Եթե Դուք Ալլահից 400 տարվա կյանք խնդրեք, ապա ես կփոխանցեմ խորժան»:

Խոջա Ամնեղ Յասավին քարոզիչ էր, իր հոգևոր փիլիսոփայության մեջ համադրում էր երկու կրոն՝ հին քննարկականությունը և այդ ժամանակի համար նոր կրոնը՝ իսլամը: Պատմական տվյալների համաձայն՝ Խոջա Ամնեղ Յասավին ծնվել է Իսպիցարում (այժմ՝ ք.Սայրամ) 1103թ.: Նա սովորել է ամվանի Աղբստան-Քարի մոտ: Խոջա Ամնեղ Յասավին մանրակրթիտ կերպով նրանից ընդօրինակում էր կենցաղային և հոգևոր իմաստաբայունը, իսկ նրա մանից հետո ուղևորվում է Բուխարա, որը ողջ աշխարհի մուսուլմաններն անվանում էին իսլամի գմբեթ: Այստեղ նա իրեն արժանի ուսուցիչ է գտնում՝ ի ղեմս շեյխ Խոջա Յուսուֆ Հանադայի, որն այն ժամանակ ղեկավարում էր միստիկների հայտնի դպրոցը, ովքեր որոշել էին իրենց նվիրել Ալլահի ոգու հետ միասնական դառնալու փնտրմանը: Այս քանին նրանց կոչ էին անում շեյխ-սուֆիները: Սուֆիզմը իսլամում միստիկական-ճգնավորական նոր ուղղություն էր: Կենտրոնական Ասիայում սուֆիզմը տարածում է գտնում 9-10դդ.:

Իր ողջ կյանքը Խոջա Ամնեղ Յասավին նվիրում է ազգակից ժողո-

վարդերի միավորմանը, բազմաթիվ կրոնական ուղղությունների ֆոնին հոգևոր միասնակամության ստեղծմանը: Թուրքեստանի բնակիչները երկար տարիներ չէին ընդունում Նոջա Ամնեղ Յասավին, և նա ստիպված անցնում է բավականին բարդ, բազմաշաշար կյանքի ուղի:

Նոջա Ամնեղ Յասավին ոչ միայն կրոնական գործիչ էր, այլև հույակապ պոետ, փիլիսոփա: Նա հասկանում էր կյանքը իր բոլոր դրսևորումներով՝ և՛ արտաքին՝ որպես մտածող, և՛ ներքին՝ որպես բնության բարձրագույն ոգու հետ կապ ունեցող հոգևոր անձ:

Նոջա Ամնեղ Յասավիի ստեղծագործությունները մեծ համբավ էին վայելում տեղի բնակիչների մոտ: Նա հանդես էր գալիս ոչ միայն որպես հոգևոր ուսուցիչ, այլև որպես իմաստուն պետական գործիչ: Իր հոգևոր քարոզներում, բանաստեղծություններում նա արձագանքում էր հրատապ խնդիրներին, կոչ էր անում ժողովրդին հանդուրժողական լինել այլ հավատի մարդկանց նկատմամբ.

*Երե քո առջև Անհավար լինի, մի՛ վիրավորիր նրան,
Դաժան սրտից, վիրավորողի հոգուց Տերը նրեւ է բերում:
Օ, Ալլահ ճշմարիտ: Նման սրտուկին պապաւում է դժոխքի գահենը:*

Լեզենդի համաձայն՝ Յասավին ստիպված էր հեռանալ աշխարհիկ կյանքից Ամենարսթրայաի ժառանգելու համար: Նա բնակություն է հաստատում Յասաի քաղաքում մզկիթի մոտ մի ստորգետնյա խցում, որտեղ էլ անցկացնում է իր կյանքի մնացած մասը:

1166-67թթ. Նոջա Ամնեղ Յասավին մահանում է և որպես մեծ սուրբ քաղվում Յասաի քաղաքում նրա համար կառուցված դամբարանում, որը հետագայում վերածվում է մուսուլմանների զանգվածային ուխտագնացության և երկրպագության վայրի: Նոջա Ամնեղ Յասավին ստեղծում է աստվածաբանության դպրոց: Նրա հեղինակության շնորհիվ Թուրքեստանը դառնում է Գազախստանի ամենակարևոր միջնադարյան լուսավորական կենտրոնը:

Շէյխի մահից հետո նրա կողմից ստեղծված Յասավիա հոգևոր տաճարի կենտրոնը շարունակում է իր ակտիվ գործունեությունը, իսկ գերեզմանի կողքին ստեղծված հուշահամալիրը դառնում է ռոջ Կենտրոնական Ասիայի պաշտամունքի ամենահայտնի վայրերից մեկը: Եվ, ինչպես եղել է մուսուլմանական Արևելքում, զանգվածային երկրպագության վայրը դառնում է ակաթիվ առևտրի, արհեստավորական և հոգևոր կյանքի վայր:

14դ. վերջին մեծն Տամեղանի հրամանով, ով պատկառանքով էր վե-

բարեբովում Նոջա Ամնեղին և քիչ ջանք չէր ներդրել իր հոգևոր ուսուցչի հիշատակը հավերժացնելու համար, Ամնեղ Յասավիի գերեզմանի տեղում մի հակառակ դամբարան է կառուցվում: Յասավին համարվում է Կենտրոնական Ասիայի բոլոր քյուրքական ժողովուրդների ազգային սուրբը:

Այշա-Բիբիի մասին լեգենդ

Աշխարհում ապրում էր Կարախան քառիթը՝ դյուցազնը: Նա սիրահարվում է Այշա-Բիբի անունով մի աղջկա, որն իր ոխերով բշևանու դուստրն էր: Մի անգամ, հույս չունենալով ստանալ օրիորդի հոր օրհնությունը, Կարախան քառիթը ներխուժում է առլ՝ գյուղ, հափշտակում իր սիրելի աղջիկին և սրբնբաց հեռանում: Օրիորդի հայրը նրանց հետքերով ուղարկում է իր պահնորդներին և հրամայում երկուսին էլ սպանել:

Սիրահարները երկար փախչում էին՝ փրկվելով հետապնդումից: Հոգնելով միքանիօրյա անընդհատ աղչալից, Այշա-Բիբին որոշում է լողալ Ասու գետում, որի ափին նրանք կանգ էին առել հանգստանալու: Սակայն հոր պահնորդներն այստեղ նրանց հասնում են ու դարմանակալում: Նրանք օրիորդի գլխարկի՝ սաուկելեի մեջ փորքիկ տափաստանային իժ են դնում: Աղջիկը հաճույքով լողանում է գետի տար ջրերում ու սկսում հագնվել, դնում է սաուկելեն: Եվ հենց այստեղ էլ նրան խայքում է ամիժ-յալ օձը: Այշա-Բիբին գիտակցությունը կորցնում է, և ամեն ինչից երևում է, որ նա մահանում է: Այդժամ Կարախան քառիթը նրան բարձրացնում

է ձեռքերի վրա և տանում մոտակա առկը մոլայի մոտ, որպեսզի մա իրենց օրինք: Ընդամենը մի քանի րուպե է տևում նրանց ընտանեկան եր- ցանկությունը: Այլան մահանում է բառիքի ձեռքերի վրա:

Հենց նույն օրը նույն ժամին, Կարախանը երդվում է հավերժ սիրել նրան: Այն տեղում, որտեղ մահացել էր Այլա-Բիքին, ավելի ուշ կառուց- վում է մի մագար՝ տապանաբար: Դրա կողքին Կարախանն իր համար էլ է մագար կառուցում, որպեսզի մահից հետո իր սիրելցայի կողքին լի- մի: Մինչև իր կյանքի վերջին օրերը Կարախանը բառիքը, սպիտակ հա- գուստ հագած, ապրում էր Այլա-Բիքիի գերեզմանից ոչ հեռու՝ պահպա- նելով այն, աղոթելով աստծուն և նրանից ներում խնդրելով: Նրա բարե- պաշտության և սրբության համար ժողովուրդը Կարախանին սկսում է սուրբ համարել: Իսկ այդ վայրը սկսում է կոչվել Աուլի Արա՝ Սուրբ Հայր:

3. Ղազախսանի երաժշտական ժառանգությունը

«Մշակութային ժառանգություն» պետական ծրագրի շրջանակներում մի նախագիծ է ընդունվել՝ «Ղազա- խական ավանդական երաժշտության հատրմտիք «Հավերժական մեղեդիներ» 1000 կյու, 1000 երգե»: Իր մասշտաբով հսկայական այս նախագիծը ազգային մշակույթի պատմության մեջ իր նախադեպը չունեցող մի հսկայական աշխատանք է ղազախական երաժշտական ստեղծագործությունների բնագրային կատարումների հավաքագրման, նախապատրաստման, մշակման, վերականգնման, թվայնացման և խտասկավառակների թողարկման առումով:

Ղազախական տափաստանը դարեր շարունակ ապրել է ոգեշունչ պոեզիայով, դիպուկ ճարտասանությամբ, ոգևորիչ կյույերով և հուզիչ երգերով: Ժողովրդի մեջ առում են. «Յուրաքանչյուր ղազախի մեջ նրա ծնվելու պահից Աստված ներդրել է կյույի մասնիկ»:

Կյույը ոչ մեծ գործիքային պինս է, շատ խորը բովանդակությամբ, բարդ դիրմով և զարգացող մեղեդիով: Կատարվում է դրմբրայի վրա: Ղազախական մշակույթում կյույերը հնուց ի վեր փոխանցվել են բնա- վոր մի կատարողից մյուսին: Կյույ կատարողը կոչվում է կյույչի:

Ղազախ ժողովրդի ավանդական երաժշտությունը հոգևոր ժառան- գության շատ հարուստ գանձարան է: Անցնելով դարերի քննություն,

մարմնավորելով ժողովրդի ողջ ստեղծագործական տաղանդը և ինաս- տությունը՝ երրորդ հազարամյակում այն ձեռք է բերել հասուն նշանա- կություն, հատուկ արժեք՝ և՛ գեղարվեստական, և՛ մշակութային:

Իր պատմության ընթացքում ղազախ ժողովուրդը ստեղծել է հա- ռուստ երաժշտական մշակույթի անգին մի շերտ: Ղազախների հեռու նահանգները՝ վաչկատունների յուրահաստուկ շաղաքակրթության բազ- մաթիվ ջեղերը ստեղծել են գործիքների ամբողջություն, գործիքային երաժշտություն, յուրօրինակ երաժշտական-բանաստեղծական ավան- դույթներ, որոնք իրենց արժանի շարունակությունն են գտել ժամանա- կակից դարաշրջանում:

Ղազախ ժողովրդի տաղանդի մասին շատ դիպուկ է ասել ռուս մեծ գիտնական, Զ.Վալիխանովի կողմից՝ «Ղազախական տափաստանի Հերոդոտ» անվանված Ա.Լ.Նիկիթը. «Ղազախները ներկայացնում են այն բանի նոր ապացույցը, որ մարդ ծնվում է պոետ կամ երաժիշտ»: Իսկ Ա.Է.Նիկիթըրը ղազախների երաժշտության մասին իր աշխատության նա- խաբանում գրել է. «Ղազախական երգերը մերք անհոգ-մանկական և ուրախ են, ինչպես կանաչ արոստավայրերում խաղացող ստրուկները, մերք ուժեղ ու կենսախիմը, տիրակյան ու ազատ, ինչպես կապույտ եր- կինք խոյացող արծիվը, կատարում են բոլորը՝ մանուկից մինչև ծերունի, և հանդիսանում են նրա անձնուձյեխի ժառանգությունը, ասես հենց ժո-

դուլդոյի ճիշտ պատճենը լինեն»։ Ռուս անվանի գիտնական Գ. Պոտանինը, դազախ ժողովրդի հարուստ երգային ավանդույթներից ոգևորված, գրել է. «Ինձ բվում է, թե ողջ դազախական տափաստանը երգում է»։

Տաղանդավոր ակիները, օլենշիները, կյուլշիները, ստեղծելով բարձր արվեստ, մարդկանց հաղորդակից էին դարձնում «աստվածային խորհրդից»՝ երաժշտությանը։ Մեծ տափաստանում նրանք, լինելով հոգով հպարտ ու ազատ, բարձր էին գնահատվում ժողովրդի կողմից հայտնի տիրակալների, ականավոր պետական գործիչների և խոշոր գրաավարների հետ միասին։

Այցիև Ասիայի բյուրյալներու ժողովուրդների՝ մասնավորապես դազախների, դրոզդների և կարակալպակների մոտ ակիները պոետ-իմպրովիզատորներ և երգիչներ էին։ Նրանք երգեցիկ ծայրով բանաստեղծություններ էին կարդում դոմբրայի նվագարարյալ տակ։

Երաժշտությունը դազախական էկզոտի անբաժանելի մասն է կազմում։ Գոմբրայի, սփրիզգիի կամ կորիզի վրա կյուլի կատարումից առաջ կյուլշին կարճ ներկայացնում է տվյալ կյուլի բովանդակությունը՝ ավարտելով այն ավանդական արտահայտությամբ. «Իսկ հիմա լսեք, թե զրա մասին ինչպես կպատմի դոմբրան»։

Այս կարգի երաժշտական պիեսների հեղինակներին չի կարելի դիտարկել միայն որպես երգահաններ։ Նրանցից յուրաքանչյուրը երաժշտության հետ միասին ստեղծում է նրան ուղեկցող վեզենդ-նովել, որն ունի ինքնուրույն գեղարվեստական ճշանակություն։ Այսպես՝ անանուն հեղինակի «Կարածորգա» կյուլ-վեզենդում տրված է նծուզի մասին սքանչելի մի պատմվածք, որին դազախները խել էին կալնիկներից Արլա-խամի մարտերում։ Մեկ այլ անվանի կյուլ-վեզենդ՝ «Ակասկ-կուլան, Ժոշի-խան»-ը, ներկայացնում է հետևյալ նովելը։ Ժոշի-խանը պահանջում է իրեն հաղորդել, թե ինչու իր որդին որսից չի վերադարձել և սպանում է, որ ով կհանդգնի ասել որդու մահվան մասին, նրա կոկորդը իսկ-վաճակն էր նրան կցրել։ Այդ ժամ ծեր կյուլշին կորիզի վրա նվագում է առանց խոսքերի մի մեղեդի, որից Ժոշի-խանը հասկանում է, որ իր որդուն սպանել է կառ կուլանը՝ վայրի ձիև, և, իր խոսքի տերը լինելու համար հրամայում է պատժել կորիզը։ Այդ պատճառով, ըստ լեգենդի, կորիզի վերին՝ արճնով արված մառը մնում է բաց։

Կյուլ-վեզենդներում խառնված են դազախական բանահյուսությանը բնորոշ բոլոր ձևերը։ Այստեղ նովելի տեսքով կարելի է գտնել և՛ կենդանիների մասին հեքիաթներ, և՛ պատմական երգեր։

Ղազախական հասարակության մեջ մեծ համբավ ունեին այտիանե-

րը՝ դազախ ակիների՝ աշուղների հրապարակային մրցույթները, համպատրաստից ստեղծագործողների բանաստեղծական մրցելույթները։

Հին ավանդության համաձայն, օբյեկտիվությունից լիցնելով, ինչպես նաև այն պատճառով, որ հաղթողի համեստությունն ու արծանապատվությունը նրան հնարավորություն չէին տալիս գովերգել իր հաղթանակը, այդպիսի պոետ պետք է հյուսեր պարավաճ ակիներ։ Ուստի «Բիրժանա-կա և Սաաա» հայտնի պոետում մրցույթի մասին պատմությունը ստեղծված է պարտված Սաաայի կողմից։ Այտիսի մասին պոետները հաստիկ ուշադրություն են դարձնում տվյալ ակիին պարտության պատճառների վրա։ Նշված պոետում Սաաան, համարյա հարթանակ տանելով երկարատև տրամաբանական և բանաստեղծական վեճում, ստիպված էր լռել, երբ Բիրժանը բանաստեղծության տեսքով պահանջում է ցույց տալ իրեն այդպիսի գեղեցիկ օրիորդի և այդքան փայլուն բանաստեղծուհու վիեսացուին։ Սաաան, հասկանալով, թե ինչ հաղթանուր նա կարող է տալ Բիրժանին՝ ցույց տալով նրան իր ցեղի կամքով իրեն պարտադրված ատելի սապատավոր վիեսացուին, իրեն պարտված է ճանաչում։

Այտիսի բովանդակությունն իրենից ներկայացնում է բանաստեղծական վեճ որոշակի թեմայով։ Երբեմն այդ վիճաբանությունը մի ցեղի՝ մյուսի նկատմամբ գերազանցության մասին էր, երբեմն կնոջ իրավունքների, դիրքի ու վիճակի մասին, եթե մրցելույթին մասնակցում էր կին-ակիներ։ Բանաստեղծություններով վիճաբանում էին նաև սիրո ուժի, նրա արտահայտման ձևի մասին, մրցում էին նաև հանելուկների, երկոների, ժողովուրդների իմացության մասին։

Ժողովուրդը ակին էր համարում այն մարդուն, ով ունակ էր հանպատրաստից ստեղծել սուր և ճիշտով բանաստեղծություններ։ Ալիմի տաղանդի աստիճանը ցույց էին տալիս նրա իմպրովիզները, որոնք նա ստեղծում էր ունկնդիրների առաջ իր համար անսպասելի թեմաներով։ Միայն այտիսներում անցնելով բազմաթիվ նման հրապարակային փորձությունների միջով էր ակիներ ժողովրդական ճանաչում ստանում։ Դա մի խիստ ու հիմնադի դպրոց էր պոետի համար։

Քոչվորական միջավայրում կարևոր տեղ էին զբաղեցնում նաև ժիրաուները՝ երգիչները, որոնք կապված էին էպիկական ստեղծագործության հետ։ Ժիրաուները սովորաբար գտնվում էին խանի սոսո՝ հանդիսանալով նրա ռազմական ու քաղաքական խորհրդականները, գովերգելով խաների, բառիորների հերոսական սխրամքները։

Ղազախական երաժշտական գործիքներ

Գոմբրան ամենատարածված ղազախական ժողովրդական գործիքն է, որը կարելի էր հանդիպել յուրաքանչյուր յուրրում: Այն պատկանում էր ղազախների կյանքի ամենամահրամենչտ և պարտադիր առարկաների թվին: Հինավուրց Խորեզմ քաղաքի պեղումների ժամանակ հնագետները գտել են երկլար կամփրային գործիքների վրա նվագող երաժիշտների թրձակաձև արձանիկներ: Գլխունկանները պարզել են, որ խորեզմական երկլար գործիքները եղել են դեռ երկու հազար տարի առաջ, նրանք սակական ընչվոր ցեղերի երաժշտական գործիքների են եղել:

Կորիզը սրբազան գործիք է եղել: Հասարակ ժողովուրդը նույնիսկ վախենում էր դիպել այս գործիքին, քանի որ հավատում էին, որ կորիզը, ինչպես և նրա տերերը՝ բակսիները, այսինքն՝ շամանները, հրաշագործ կախարդական ուժի են տիրապետում և կարող են ազդել մարդու ճակատագրի վրա: Ավանդույթների համաձայն՝ կորիզն ու կորիզային երաժշտությունը կարող էին վանել շար ռզիներին, կիվանդություններն ու մահը: Կորիզը լարային երաժշտական գործիք է՝ երկու մազե լարերով, որոնք բաղկացած են ձիու 104-ական մազից: Այն պատկանում է լարային գործիքների հնագույն տեսակին, որոնք պահպանվել են Սիբիրի, Միջին Ասիայի, Պովոլժիեի, Անդրկովկասի ժողովուրդների մոտ: Կորիզը պատրաստում են փայտի ամբողջական կտորից: Շատ ժողովուրդներ հավատում էին, որ միայն ամբողջական կտորում է պահպանվում ծառի կենդանի երգող հոգին, որը կնչի գործիքում:

Շան-կորիզը հին լեզվակալոր երաժշտական գործիք է: Պատրաստվում է փայտե շերտից, որի մեջտեղում լեզվակ է: Շան-կորիզին թել է կապվում: Թելը ձգելով՝ կատարողը տատանում է լեզվակը, որից էլ հնչյուն է առաջանում: Այս գործիքը պատրաստվում է նաև մետաղից: Հինակալանում շան-կորիզը տարածված էր կամանց շրջանում:

Շան-կորիզը հին լեզվակալոր երաժշտական գործիք է: Պատրաստվում է փայտե շերտից, որի մեջտեղում լեզվակ է: Շան-կորիզին թել է կապվում: Թելը ձգելով՝ կատարողը տատանում է լեզվակը, որից էլ հնչյուն է առաջանում: Այս գործիքը պատրաստվում է նաև մետաղից: Հինակալանում շան-կորիզը տարածված էր կամանց շրջանում:

Շան-կորիզը հին լեզվակալոր երաժշտական գործիք է: Պատրաստվում է փայտե շերտից, որի մեջտեղում լեզվակ է: Շան-կորիզին թել է կապվում: Թելը ձգելով՝ կատարողը տատանում է լեզվակը, որից էլ հնչյուն է առաջանում: Այս գործիքը պատրաստվում է նաև մետաղից: Հինակալանում շան-կորիզը տարածված էր կամանց շրջանում:

Սիբիզգին՝ ղազախական փողային երաժշտական գործիք է՝ սրնգի նման, 600-650մմ երկարությամբ: Ավանդաբար պատրաստվել է եղեգնից կամ փայտից, ավելի ուշ և հազվադեպ՝ արծաթից: Մինչև 18դ. սա Ղազախստանի տարածքում ամենատարածված երաժշտական գործիքն է եղել պատրաստման պարզությամբ պատճառով: Դրա հետ կապված շատ լեզվագետներ կան: Ղազախների մոտ պարտադիր էր սիբիզգի ունենալը:

Փետիզկենը՝ հին յոթլարանի կամփրային գործիք է, որն իր ձևով հիշեցնում է տավիղ կամ պատկած քնար:

Մուխ սիրճալը հին փողային մուշտուկավոր գործիք է: Պատրաստվում է եղջյուրից՝ մուխ, ունի երեք անցք: Այս գործիքն աչքի է ընկնում իր ծաղիկ ձայնով և օգտագործվում էր արշավների ժամանակ որպես ազդանշան տվող գործիք:

Ուրանը փողային երաժշտական գործիք է, օգտագործում էին ռազմիկները: Տարբեր երկարությամբ ունեցող երկու փողերն ունեն երեքական անցք:

Ասատայակը հարվածային գործիք է, որը հիշեցնում է տափակ գլխիկով գավազան՝ զարդարված զարդանախշով և մետաղական օղակներով, կախոցներով, ունի բաց և սուր ձայն: Եվ ասատայակը և դանգիրան եղել են շամանական ծեսերի ատրիբուտներ, այդ պատճառով ժողովրդի երաժշտական կենցաղում տարածում չեն ստացել:

Դանգիրան հարվածային գործիք է: Իրենից ներկայացնում էր դավի, որի մի կողմից կաշի էր քաշված, իսկ ներսում մետաղական շրթաններ, օղակներ և բիբիդներ էին կախված: Դանգիրան շամանական ծեսերի ատրիբուտ էր:

Դափիը հարվածային գործիք է, բռնակով օղակ, որի երկու կողմում կաշի է քաշված: Մովորաբար դափից օգտվում էին հարձակման գնացող ռազմիկները: Այս գործիքը շատ ուժեղ բարձր ձայն ուներ և ծառայում էր ազդանշան տալու համար: Հարվածային գործիքների բարձր հնչյունները արտի բնակիչներին կանչում էին որսի, կրոնական ծեսերի, տեղիկացնում էին նոր տեղ քոչելու մասին:

Լեգենդ երաժշտության ծագման մասին

ալահին նրանք չէին կարող օգնության կանչել կախարդական երգը, որը կցրեր տխրությունը և կատալյագանդը հողին: Այն մարդը, ով գեթ մի անգամ ոգբախտություն էր տեսել, ողջ կյանքում մնում էր տխուր և մահանում էր վշտի մեջ, քանի որ այն ժամանակներում երգն ապրում էր երկրից հեռու: Այն ժամանակներում մուլմիսկ աղբյուրներից հոսող, մաքուր քարե հատակով առվակները չէին զրնգում, անտառը չէր խշշում թեթև քամուց: Երբ արևը հանդիսավոր կերպով բարձրանում էր, և սկսվում էր հիասքանչ տափաստանային արևածաղը, թռչունները չէին երգում: Տափաստանը ճնշող մեծուկային լույթումը խախտում էր միայն հողմի վայրի ոռոցը, քանի որ այն ժամանակ երգի հզորությանը տիրապետում էր միայն երկինքը, և երգը դեռ չէր մտերմացել երկրի բնության հետ:

Վերջապես հիասքանչ, խորհրդավոր, հզոր, կախարդական երգը որոշում է բողոքել իր հին կացարանը և ճանապարհ է ընկնում տինգերի չորս անկյունը գննելու համար: Միլուցեց նրան ձանձորագրել էր յոթերորդ երկրի բարձրության վրա անօգուտ ճնալը, կամ էլ նա ցանկացել էր սրբնաբաց անցնել լայնատարած տափաստանի վրայով անմայրածիր կապույտ գմբեթի տակով, կամ էլ խղճահարություն է ապրում արվեստի ուրախությունից ու հիացմունքից զրկված, տխուր ու վշտալից մարդ-

Այն հին ժամանակներում, երբ, ինչպես դազախներն են ասում, «այծը դեռ պոչ չուներ», աշխարհը բնականորեն ժողովուրդներից ոչ մեկը չգիտեր, թե ինչ է ուսանավորը, ինչ է երգը: Առանց բանաստեղծությունների կյանքն այրու նման է, իսկ առանց երգի այն անպտուղ է: Մարդիկ, չլսելով բանաստեղծությունների չափային ոլիսը, ապրում էին առանց ուրախության ու ծիծաղի:

Այն ժամանակներում չկար տոն ու տոյ՝ խնջույք, չկային ուրախ ու աղմկուտ հավաքներ: Մարդիկ մոայլ էին, նրանց ճնշում էր սառցե քայիսիքը, որովհետև վշտի

կանց համար և որոշում նրանց բարոյություն անել. անհայտ է, սակայն երգը ճանաչում է ելնում: Տրամադրությունից կախված՝ երգը մերթ ժուրթ էր շատ ցածր՝ երկրի վրայով, մերթ սրբնաբաց խոյանում էր վեր՝ դեպի անհասանելի երկինքը: Երբ երգը ցածր էր թռչում, այդ մասում բնակվող ողջ ժողովուրդը հասակ լսում էր նրա բոլոր մեղեդիները, կյույեթն ու ժիբերը և քնդմիշտ հիշում ու սովորում էր դրանք:

Այնտեղ, որտեղ երգը բարձր էր թռչում, մարդիկ միայն նրա գանձերի մի մասն էին լսում: Իսկ այն ժողովուրդները, որոնց վրայով երգը շատ բարձր էր թռչում, երգ-երաժշտությունից համարյա թե գոյր էին մնում: Ասում են՝ երգը ցածր է անցել դազախական տափաստանի վրայով, և դրանում է դազախական պեռկայի շոյալության և հարստության գաղտնիքը:

Սարին՝ 40 աղջիկների և իրապուրած մեղեդին

Կորկուտը (աարսափելի, վախենցող) ծնվում է Կարասպանի լեռներում, այնտեղ է նրա հայրենիքը: Նրա՝ աշխարհ գալուց առաջ մայրը ցանկանում է կույանի (ձիու տեսակ) միս ուտել, ինչպես դա պատահում է երեխա սպասող կանանց հետ: Կորկուտին նա իր արգանքում էր տանում երեք տարի և ինը օր: Տարին մեկ անգամ մայրը տառապում էր երկունքի ցավերով, կարծես թե անհ երեխան պետք է ծնվեր: Այսպես անցնում է երեք տարի: Խեղճ կինը երեք անգամ տառապում է ծննդաբերական ցավերից, և միայն երրորդ անգամ է երեխան ծնվում:

Հենց որ Կորկուտը ծնվում է, քամին դադարում է, ամպերը հեռանում են, արևը դուրս է գալիս, և շրջակա աշխարհը փայլում ու կենդանանում է: Բնության աշխուժացումը մարդիկ ընկալում են որպես քարի նշան: «Այս տղան աշխարհի եկավ մեզ վախենցելով, թող նրա անունը Կորկուտ լինի», - որոշում են նրանք և այսպես էլ անվանում երեխային:

Ինչպես որ Կորկուտի լույս աշխարհի գալն էր արտասովոր, այնպես էլ նրա ողջ կյանքը: Վաղ մանկությունից նա հավասար թռչում էր թռչունների հետ, վազում կենդանիների, քամու հետ, լեզու էր գտնում բնության հետ, մեծածնոմ նրա հետ միասին: Վերջապես նա մեծանում է, դառնում ուժեղ ու ամրակազմ, և այդ ժամանակ Կորկուտը մի երազ է տեսնում:

Երազում տեսնում է մի սուրբ ծերունու՝ մինչև գտակատեղը հասնող ճերմակ մորուքով, երկար սպիտակ գավազաճով, ով ասում է. «Հեյ, Կորկո՛ւտ, վեր կաց: Պատրաստիր մի երաժշտական գործիք, որ ես քեզ կատեն: Այդ գործիքը պետք է այնպիսի հաստության լինի, ինչպիսին է վեցամյա ուղտի սրունքակերը: Քո գործիքի ամունը կլինի կորիզ: Այդ կորիզը կլինի քո ոգեշնչման թևերը, ճանմիա գնալիս քո ուղին լուսավորող կրակ, քեզ վտանգից պահպանող ուղեկից»:

Կորկուտն արթնանում է և հիշում երազը, կարծես դա իրականում էր իր հետ տեղի ունեցել: Եվ ահա նա նկատում է, որ իր սիրտն ու հոգին լի են մեղեդիներով, իսկ շուրթերից պատարաս են բանաստեղծություններ հոսքել: Նա ամհապաղ ձեռնամուխ է լինում կորիզի պատրաստմանը և նույնությամբ կատարում այն, ինչ նրան ասել էր երազում սուրբ ծերունին: Դրանից հետո նա իր ձեռքեր է վերցնում գործիքը, ըստով է այն և սկսում նվագել: Մեղեդին, որը նրան համզիստ չէր տալիս՝ գտնվելով հոգուս ու սրտում, քափանցում է կորիզի մեջ և ողջ աշխարհին ներկայացնում հիասքանչ հնչյունները: Թույլ թռչունները, վազող կենդանիները, սուրացող քամիներն իսկույն համբարավում են, ինչպես շատ եռացած կաթը, և սկսում լսել կորիզի մեղեդիները:

Կորկուտը երբեք չէր ցանկանում ենթարկվել մահին, անընդհատ կորիզ էր նվագում՝ գետի մեջտեղում նստած: Ջանի դեռ նա իր հզոր կորիզի վրա նվագում էր, մահը չէր կարողանում նրան մտնեցել: Կորիզի հնչյուններն այնքան ուժգին ու գեղեցիկ էին, որ դրանք լսելի էին Սիրդարյա գետից յոթ օրվա ճանապարհի հեռավորության վրա: Այդ հնչյունները շրջապատում ամեն ինչ ընկղծում էին գեղեցկության ու ներդաճակության կախարդական աշխարհի մեջ:

Մի անգամ Սարիարկայի աուլներից մեկում քնակվող 40 աղջիկներ լսում են կախարդական կորիզի հնչյունները: Մեղեդին այնքան ուժգին է քափանցում նրանց հոգիները, որ աղջիկները, անկայի իրենցից, ճանապարհ են քնկնում՝ մոտանալով, թե ով են: Նրանց մեջ անհարթադասի ցանկություն է առաջանում հասնել հնչյունների աղբյուրին: Նրանք որչափ են և բոլորը միասին ճանապարհ ընկնում դեպի Սիրդարյա առանց ուղեկցողների ու թիկնապահների: Օրեցօր կորիզի հնչյունները ավելի ու ավելի լսելի են դառնում, թվում էր, թե դրանք դեպի իրենց են ձգում: Գլշիշր-ցերեկ 40 աղջիկները գնում էին առանց կանգ առնելու: Չի՛-մանալով ճանապարհը՝ նրանք մոլորվում են Բետպակ-դալիի անկենդան տափաստաններում: Նրանց հագազներ մաշվում է, կոշիկները պատռվում են, վերջանում են սննդի ու ջրի պաշարները: Ամբոյր տա-

փաստաններում նրանց տանջում էր ծարալը: Սակայն տափաստանից հասնող կորիզի մեղեդիները նրանց ավելի ու ավելի ուժեղ էին ձգում:

Քաղցից ու ծարալից աղջիկներից 39-ը մահանում են, և միայն մեկին՝ կաղ աղջկան է հաջողվում հասնել Սիրդարյայի ափերին: Նրա կոկորդը լրիվ չորացել էր, ոտքերը պատված էին վերքերով, սակայն նրան հաջողվում է հասնել Կորկուտին, և միայն նրան տեսնելուց հետո աղջիկն անշնչացած ընկնում է: Կորկուտը նրան ուշքի է լնում, կերակրում, խմեցնում և սկսում հարցափորձ անել, թե ով է և որտեղից է եկել: Նա շատ է զարմանում, երբ իմանում է, որ 40 աղջիկ են եղել, ոչ թե մեկ: Հետո Կորկուտը սիրահարվում է Սարիարկայից այդ կաղ աղջկան և ամուսնանում նրա հետ:

Տխուր ու ձգող մեղեդին, որը հասել էր Սարիարկա և իր հետևից տարել 40 աղջիկներին, կոչվում է «Մարին»: Եվ մինչև հիմա Սարիարկայի տափաստաններում Ալատառի լեռների ստորոտին մի տեղ կա, որը կոչվում է՝ «այն տեղը, ուր հասել է «Մարին» կույտի մեղեդին»:

Կորկուտի կնոջ՝ կաղ աղջկա գերեզմանը գտնվում է Սիրդարյա գետի իյուսիսային կողմում: Տեղացիներն այն անվանում են «Կաղ աղջկա դամբարան»: Սարին լեռից դեպի Կորկուտի գերեզմանը գնալով՝ կարելի է արևմտյան մասում՝ Արիս կոչվող ավազներում, հասնել «կրզ կազա»-ին, այսինքն՝ «այստեղ մնացին աղջիկները»: Սա ամկենդան, դժվարամատչելի անջուր ամապատ է, այստեղով թռչուններ չեն թռչում, կենդանիներ չեն վազում:

Եստայի «խորան» երգը

Մարալդի զավատակում (Հյուսիսափրիթական երկրամաս) Ուրուկ ատում ապրում էր անվանի Մուլթան քաղցր դիշաղների ցեղից: Մուլթանն ուներ երկու դուստր՝ Հուսին և Խորյանը: Արջբիխ անվան հետ և կապված նայանի «խորան» երգը, որը գրել է 20-ամյա սկսնակ երգահանը:

Երգի ստեղծման պատմությունը նետևյալն է: Իրտիշի արտավայրերում՝ Ակուլից 150 վերստ հեռավորության վրա, իր հումն էր պահում ոմն Մուլեյնեն քաղց: Նրա որդի Շույանի հարսնապուրն Մարալդից էր: Պատրաստվելով այցելել իր հարսնացուին և նրա ծնողներին՝ Շույանը երկու ձի է ուղարկում Եստային և խնդրում իրեն ուղեկցել ոչ թե որպես ընկեր կամ «փեսեղայր», այլ որպես մեծ ցեղի անվանի, հարգարժան երգիչ: Եստայը մեծ ուրախությամբ ընդունում է իրավերը: Շույանի

հարսնացուի տունը գտնվում էր Սուպրանի առլում: Փեսացուի պատվին բոլոր մտասկա աուկներից ջիգիթներ ու օրիորդներ են հավաքվում: Ակվում են ավանդական ուրախությունն ու խաղերը: Երիտասարդների մեջ էին Սուպրանի դուստրեր Հուանին և Խորլանը:

Նրբաճաշակ հագնված, ուրիշ ակիներեցից ու երգիչներից տարբերվող Եստայն խկույն դուր է գալիս Խորլանին: Եստային էլ օրիորդն է դուր գալիս: Հարձար պահ գտնելով՝ ջիգիթն ու օրիորդն առանձնամանում են և սեր խոստովանում: Բայց Խորլանը նշանված էր, և Եստայը որոշում է փախցնել նրան: Ստանալով աղջկա համաձայնությունը՝ Եստայը գալիս է հարազատ Ակու, խորհուրդ ամուսն քնկերների, ազգականների հետ: Ընկերները Եստային ամեն ինչով օժանդակում են:

Մեկ տարի անց երգիչը նորից է գալիս Մարալզի իր ընկերոջ հետ: Մնալով հարևան առլում՝ Եստայը մարդ է ուղարկում Խորլանի մոտ, սակայն աղջկան հետևում էին, և նա ոչ մի կերպ չի կարողանում անցկատ տնից դուրս գալ: Երիտասարդների մտադրության մասին հայտնի է դառնում բոլորին: Բարկացած հայրը անհապաղ սուրհանդակ է ուղարկում իր խնամում Շի քաղաք և պահանջում տանել «վճարված» հարսնացուին: Շուտափույթ կերպով հարսանիք է արվում, և Խորլանը, ենթարկվելով ճակատագրին, գնում է ամուսնու հետափոր առլը:

Մինչև կյանքի վերջը Եստայը չի կարողանում մոռանալ Խորլանին: Իր կյանքի ուրբերություն, չիրականացված երազանքի մասին երգիչը ստեղծում է «Խորլան» հայտնի երգը.

*Իմացիք, իմացիք, ջիգիթներ, մի դար չեք ապրելու
Կյանքում սիրելուց ավելի բարձր երջանկություն չկա:
Բայց Խորլանի նմանին դուք կրթեք չեք հանդիպի:
Կարող եք շրջիկ ողջ աշխարհը,
Օ՛, մարդիկ, համապացնի խոսքերիս,*

*Բարդառն, Եգիպտոսում, Չինաստանում
Խորլանից գեղեցիկ աղջիկ չկա:*

Եստայի պատանեկան սերն ամուր էր, այն անցնում է երկար տարիների բոլոր փորձությունների միջով: Արդեն 67-ամյա ծերունի էր, բայց Եստայը դեռ հուզմունքով էր կառարարում «Խորլանը»: Վերցնելով դուրբան՝ նա երկար լուռ էր, մտազբաղ նայում հեռուն, հոգոց համելով՝ սրբում էր ցայտած արցունքները և նոր միայն սկսում մկազել: Նրա տխուր երգը խոսում էր հավատարին սիրո մասին: Նրա այ ձեռքի մատնեմատին մի մեծ ոսկե մատանի էր փայլում: Ավարտելով երգը՝ նա նայում էր այդ մատանուն, ասես այն սրբազան քալիսման լինել և ատում էր. «Այո-ո-ո, հարազատներս, այս մատանին այն երջանիկ օրերի վկան է: Մա հիշատակ է անձնան Խորլանի մասին»: Այնուհետև նա նորից մտքերի մեջ էր ընկնում և երկար լուռ էր:

Քո երկրի անվանումները

Ղ ազախական տափաստանում շատ կան միատեսակ անվանումով վայրեր՝ բլուր, սար, ծորակ... Սակայն կան նաև այնպիսի անվանումներ, որոնք որպես տեղանուն են ծառայում, օրինակ՝ Կրգ-առլի: Մա նշանակում է՝ վայր, որտեղ աղջիկ է քաղված:

Ասում են՝ վաղուց, շատ վաղուց դազախ ժողովրդի աղայական ցեղում մի օրիորդ էր ապրում: Նա և՛ գեղեցիկ էր, և՛ խելացի: Նրա գեղեցկությամբ հիանում էին Տափաստարդները, իսկ իմաստունությունը զարմացնում էր ծերերին: Տափաստանային գեղեցկուհու համբավը քնքում էր ողջ աղայական հողով մեկ: Յուրաքանչյուր աղայական տոհմից (իսկ նրանք 40 էին) նրա մոտ են գալիս ամենալավ, ամենախելալիս և վեհանձն ջիգիթները, որպեսզի նա ընտրի իրենց միջից այն միակին, ով կանվանի նրան իր կինը: Քառասուն բառիցներ արցում սեն ճարպկության, ուժի, դժբերա մակագելու և հանելուկ լուծելու մղվեստում, սակայն նրանք միմյանց արժանի նրցակիցներ էին:

Սակայն մի անգամ գալիս է դժբախտությունը: Թուրքացեն բեկերից մեկը, լսելով նրա գեղեցկության մասին, որոշում է փախցնել ու ամուսնանալ նրա հետ: Նա մի մեծ ջոկատ է հավաքում և շարժվում դեպի այն առլը, որտեղ ապրում էր օրիորդը: Ասում են, որ նրանք երեք հարյուր էին, կամ հինգ, կամ էլ մի ամբողջ հազար, իսկ նրանց դեմ՝ ընդամենը մեկ օրիորդ և 40 ջիգիթ՝ աղայական ցեղի 40 որդիներ:

Գուր կարո՞ղ եք պատկերացնել քաղաքաբնակ սարահարթ քիչ խոտով: Իսկ փոշի ու քամի՞: Մարդկանց ճիչեր ու սմբակների դուլիչո՞ւր: Ջենքի սուլոց ու շառա՞չ: Այսպես են ծնվում անունները, քո հողի անվանումները: Մեռնում էին բուրբակները, մեռնում էին աղայները: Տարբեր ձևով է կարելի խառնել արյունները: Կարելի է ամուսնանալ թշնամու դստեր հետ, և այդ ժամանակ ձեր արյունը երեխաների մեջ կհատնվի: Կարելի է եղբայրանալ, դառնալ «ամդասե՛» արյունակից եղբայր, իսկ կարելի է ուղղակի հեղել թշնամու արյունը և մահանալ նրա կողքին, որպեսզի հարազատ հողը խառնի ձեր արյունները:

Աղյույկ են անում գուրգաբներն ու դայերը: Աղյույկ են անում նրանց հեռնորդները՝ բուրբակներն ու աղայները: Աղայները հետ են մղում առաջին հարձակումը, սակայն ուժերը խիստ անհավասար էին: Կարելի էր փախչել, սակայն արդյո՞ք թշնամուց փախչում են: Պատահական մի նետ մարտի թեժ պահին խոցում է օրիորդի սիրտը, նրա մաքուր ու մուր սիրտը: Եվ քեթաթափ եղան աղայ ջիզիթները ... և Այլևս չկան այս աշխարհում...

Աղյույկան հողում մի տեղ կա, որտեղ քաղված է օրիորդը, Կրզ-աուլի... Նրա շուրջը կա ուղիղ 40 գերեզման: Ասում են՝ սերն արժև 40 մահ: Միրենք և փայլախեյք ձեր կանանց՝ որպես դուստրերի, որպես կանանց, որպես մայրերի:

Բալխաշ՝ սիրո լիճ

Մի հարուստ բայ, որին պատկանում էր լճի զգալի մասը, ուներ գեղեցկուհի դուստր՝ Բալխաշ անունով: Երբ աղջիկը մեծանում է, սիրահարվում է աղքատ ընտանիքից մի երիտասարդի և բյուրեղյակ գաղտնի հանդիպում նրա հետ: Աղջկա հայրը որոշում է նրան ամուսնացնել մի հարուստի հետ և արգելելու է դստերը տանից դուրս գալ: Նա մաև գաղտնի հրաման է տալիս՝ գտնել խեղճ երիտասարդին և խեղճել լճում: Այս մասին իմանալով՝ Բալխաշը որոշում է, որ եթե երկրի վրա իրենց բույլ չեն տալիս սիրել միմյանց, ապա լճում իրենց սերը հավերժ կապի: Մութ գիշերով՝ բայի որդու հետ հարսանիքի նախօրեին, նա փախչում է տանից և ցատկոտ այիթների հորձանուտը՝ իր սիրելիքայի մոտ: Նրա հավատարիք ու ամուր սիրո պատվին լիճն անվանում են Բալխաշ...

Այս լճի ափին բնակվող շատ մարդիկ հավատում են, որ Բալխաշը, իրոք, Միրո լիճ է:

Լեգենդ Կարագանդայի մասին

Մի ժամանակ տափաստանում մի ժլատ բայ էր ապրում: Նա շատ ոչխար ու այծ ուներ: Նրա հուտում մի ան ոչխար կար, որին բայը սուրբ էր համարում և հատուկ նրան պահպանում էր: Նա հուտով էր, որ այդ ոչխարը պահպանում է իր բոլոր կենդանիներին, իր ողջ մեծ հուտը: Եվ ահա մի անգամ այնպես է պատահում, որ ան ոչխարը մյուսների հետ փախախ չի վերադառնում: Հովվիկներն ասում են, որ նա պետք է ծներ, այդ պատճառով էլ հետ է մնացել մնացած ոչխարներից ու այծերից: Բայը զայրանում է և հրամայում հովվիկներին ինչ գնով ուզում է լիճի գտնել կորածին:

Արդեն մթնում էր, երբ ջիզիթները ճամփա են ընկնում սև ոչխարին գտնելու: Երկար են դեգերում լուսնի լույսի տակ, սակայն այդպես էլ նրան չեն գտնում: Եվ հանկարծ նրանցից մեկը քացականչում է. «Կարագանդա: Որ գնաս, ամենուր կարագան է (սե քար)»:

Այդ օրվանից այդ տեղանքը կոչվում է Կարագանդա:

Լեզունը Ակմոլայի մասին

(այժմ՝ Աստանա, Ղազախստանի մայրաքաղաքը)

Հին ժամանակներում Մարիարկայի տափաստաններում իր աստվածապաշտությունը ու իմաստությունը մեծ համբավ ունեցր մի մոլլա: Աստվածապաշտությունը նրա միակ վաստակը չէր, նա կարողանում էր նաև կանխատեսել ապագան և գտնել կորած իրերը: Երբ ինչ-որ մեկի մոտ որևէ բան էր կորում, նա խնդրանքով գալիս էր մոլլայի մոտ:

Եվ ահա մի անգամ հարևանների մոտ մի քանի ծի է կորում: Նրանք գալիս են մոլլայի մոտ խորհուրդ հարցնելու: Իսկ նա առանց հետևանքների մասին խորը մտածելու նրանց ասում է, որ ձիերին տարել են հարևան բայի ծառաները: Այդպես էլ լինում է: Ձիերին գտնում են հենց այդ բայի ձիերի երանակում...

Ձիերը գտնվում են, սակայն դրանից ամենաշատը մոլլան է տուժում: Նրա վրա չարացած բայը սկսում է հետևել նրան, օր ու մի չի տալիս: Եվ մոլլան ստիպված փախուստի է դիմում: Ծանապարհին շատ գրկանքներ կրելով, մոլլան հիվանդացնում է և չլինանալով փորձությունների՝ մահանում: Մահից առաջ մոլլան ասում է. «Իմ մարմինը տափաստանով մի՛ տարեք: Թաղեք այնտեղ, որտեղ կմահանամ: Երբ իմ գերեզմանի վրա մագար՝ տապանաքար կառուցեք, կավը կխառնեք այժի կաթի ու յուղի հետ»: Այս ասելով էլ նա մահանում է: Մարդիկ նրան թաղում են, կավը յառուում այժի կաթի ու յուղի հետ և կառուցում մագարը: Երբ շինարարությունն ավարտվում է, պարզվում է, որ մոլլայի գերեզմանի վրայի սալիտակաճերմակ մագարը արևի տակ փայլում է:

Այդ ժամանակվանից էլ այս տեղանքը սկսեցին անվանել Ակմոլա՝ սալիտակ գերեզման:

Լեզունը Սիրդարյայի մասին

Հին ժամանակներում Կրզղլուումում և Կարակումում բայերի մոտ քատրակություն էին անում երկու երիտասարդ ջիգիթներ՝ Ազիբայ և Արնաբայ եղբայրները: Եվ ահա այդ վայրերում մի հսկայական ու սարսափելի վիշապ է հայտնվում, ամսալատելիորեն հարձակվում է նրանց վրա և փորձում կուլ պահել: Իրենցից գտնել մի կարճ ժա-

մանակով ուշադրությունը շեղելու համար եղբայրները սկսում են վիշապի լայն բացված երախի մեջ շարտել մեկական ոչխար, որը իրենց ակներաբորդեն կուլ էր տալիս: Այսպես՝ վիշապի ահից մի քանի օրվա ընթացքում եղբայրները նրա երախն են ուղարկում բայի ողջ հոտը, իսկ երբ ոչխարները վերջանում են, նրանք հասկանում են, որ արդեն իրենց վերջն է եկել: Երբ ոչ վիշապը, ապա իմա բայը իրենց կաշին կրեքի կործանված ոչխարների համար: Իսկ գնալու կամ փախչելու տեղ նրանք չունենին, և հուսահատությունը պատում է նրանց...

Հանկարծ եղբայրների առաջ սալիտակ հագուստներով մի ծերունի է հայտնվում և հարցնում, թե ինչու են նրանք այդքան մտահոգ: Եղբայրները ոչինչ չեն բացնում և ամեն ինչ նրան պատմում են: «Երիտասարդներ, - ասում է ճերմակամորթու ծերունին, - դուք ոչ մի վատ բան չեք արել, բայց արդո՞ք դա կհասկանա ժլատ բայը: Դուք պետք է հեռանաք, գնացեք դեպի արևելք, կանցնեք անջուր Կրզղլուում անասպատը և կհայտնվեք բարեբեր ջրառատ հողում: Այնտեղ էլ հիմնավորվեք, այնտեղ էլ ապրեք ազնիվ աշխատանքով: Իսկ ձեր աշխատանքի դիմաց հողն իր հարստությունները կբացի»:

Ջիգիթները հարցնում են ծերունուն. «Ասացե՛ք, հարգարժան, իսկ ինչպե՞ս են կոչվում այդ հողերը», ինչին ծերունին պատասխանում է. «Այդ հողի անունն է Սիր՝ գաղտնիք»:

Այս խոսքերի վրա ծերունին ամենտանում է, ասես իսկի չէր էլ կոչել: Ջիգիթները, իրենց բայիտը փնտրելով, հեռանում են հայրենի վայրերից և անցնելով անջուր անապատը՝ հասնում են Սիրդարյա գետին: Նրանք խմում են մաքուր ու սառնորակ ջուրը, հազեցնում ծարավը, իսկ հետո սկսում են մարդկանց փնտրել: Շուտով նրանք շատ մարդկանց են հանդիպում, որոնք ապրում էին Սիրդարյա գետի երկայնքով, նրանք զբաղվում էին հողագործությամբ:

Եղբայրները միանում են նրանց, սկսում աշխատել առանց ուժերը խնայելու: Ցորեն են ցանում, միրգ ու բանջարեղեն տնկում և սկսում ապրել Սիր գետի ափին, ինչպես որ իրենց ասել էր ճերմակամորթու ծերունին: Նրանց աշխատանքը վարձատրվեց լավ բերքով: Եղբայրներն ընտանիք են կազմում, սկսում զբաղվել անասնապահությամբ և երջանիկ ապրում մինչև իրենց կյանքի վերջը:

Լեզենդ Բորովոյեի ծագման մասին

Ղազախստանի էյուսիսում Աստանա և Կոկչետաու քաղաքների միջև, կա մի զարմանահարշ վայր՝ Բորովոյե: Աշխարհագրորեն այս վայրը կրում է «Կոկչետաուի քարձրավանդակ» անվանումը, սակայն տեղացիներն այն անվանում են «Ղազախստանի մարգարիտ»:

...Արարիչը ստեղծում է հողը, մարդկանց, ժողովուրդներին և սկսում նրանց բաժանել լեռներ, ծովեր, լճեր, գետեր ու հարթավայրեր, պտղաբեր անդաատաններ: Բորովոյե ամեն բան բաժանում է, իսկ դազախներին հասնում է միայն մերկ, անձայրածիր տափաստանը: Տափաստանի բնակիչներն աղայում են՝ խնդրելով Արարչից գոնե մի քիչ բնույթուն. կարո՞ղ է արդյոք մի ամբողջ ժողովուրդ ապրել անասնման տափաստանում և անձայրածիր անապատում: Եվ այստեղ Արարիչը հասկանում է, որ անզգուշաբար վիրավորել է այդ քարեվարք ու անհամզիստ քոչվոր ժողովրդին: Նայում է իր պարկի մեջ, որտեղ պահում էր բնության տեսարժան վայրերը, իսկ այնտեղ մնացել են միայն լեռներ, մի քանի գեղեցիկ անտառ, տասնյակ ատոնորակ գետակներ ու լճեր: Բայց ամենալավը: Արարիչն իր պարկից քափ է տալիս այդ ամենը տափաստանի մեջտեղում, և այդպիսով ստացվում է աշխարհում ամենագեղեցիկ Բուրաքայ բնավայրը:

նր ու լճեր: Բայց ամենալավը: Արարիչն իր պարկից քափ է տալիս այդ ամենը տափաստանի մեջտեղում, և այդպիսով ստացվում է աշխարհում ամենագեղեցիկ Բուրաքայ բնավայրը:

Գլուխ 2

ՂԱԶԱԽՆԵՐԻ ԱՎԱՆՂՈՒՅՁՆԵՐՆ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒՅՁՆԵՐԸ

Ղազախների ավանդույթները

Ավանդույթներն ու սովորույթները ազգի էության արտացոլումն են, ցույց են տալիս, քն ինչով է ազգն ապրում, ինչպես մտածում, ինչին է հավատում: Ղազախական հասարակության հիմքերը այս սահմանումից բացատրվում չեն: Նրանք դարերով ձևավորվել են դազախական քոչվոր կյանքի ձևից և անցել ժամանակի, տարածության և բոլոր արգելքների միջով, որոնք նրա առջև դրել է ժամանակը, և հասել մինչև մեր օրերը, որոշները՝ անփոփոխ, իսկ որոշները՝ փոքր-ինչ աղավաղված վիճակում: Սակայն այն փաստը, որ այսօր դազախ ժողովուրդը հիշում է թեևուզև ոչ բոլոր, բայց նայապես իր ավանդական ծեսերի մեծ մասը, անկասկած առավելություն է դազախ ազգի հետագա զարգացման համար: Այն, ինչը եղել է մայսնիներից, արժանի է հատուկ ուշադրության և մանրամասն ուսումնասիրման: Մերընեսերումը փոխանցվում են գիտելիքները, իսկ երիտասարդները էլ լրենց կրթակացությունն են անում և, բնականաբար, աշխարհին սկսում վերաբերվել ոչ թե որպես ներածին թշնակ, այլ որպես փորձված արծիվ, ով իր կյանքի ընթացքում շատ բան է տեսել ու զգացել:

Երեխայի ծնունդը

Երբ երեխան լույս աշխարհի է գալիս, տատն ու պապը կամ էլ ազգականներից ամենաավագը երեխային անուն է տալիս: Ավելի վաղ, որպես կանոն, այս պատվավոր առաջադրանքը տրվում էր մուլային, քանի որ երե-

խայի ծնունդը կապվում էր կրոնական հասկացության հետ: Երեխային ամուսն տվող անձնավորությունը, խոնարհվելով դեպի նորածնի ակնաջը, երեք անգամ արտասանում է ընդունված անունը:

Հաշվի առնելով տարբեր հավատալիքներն ու ցանկությունները՝ ծնողները ձգտում են սեփական երեխային հեշեր, ազդեցիկ անուն տալ: Ծնողները, ուրախանալով որդու ծննդյան կապակցությամբ, կարող են նրան անվանել «Կուսմիշ», որ նշանակում է «ուրախություն»:

«Շիրիխանան»-ն նորածնի պատվին կազմակերպված ավանդական տոյն է՝ խնջույքը: Որպես կանոն այս տոնին հավաքվում է երիտասարդությունը: Հյուրերը շնորհավորում են երեխայի ծնողներին և երեխային ցանկանում երկար տարիների կյանք՝ ասելով. «Երջանկություն քեզ, փոքրիկ: Քեզ երկար տարիների կյանք: Եղի ոչ միայն ծնողներիդ որդին, այլև Հայրենիքի»: Գատարխանի՝ ուտեստներով լի սեղանի առջև՝ երիտասարդները երգում են, նվագում դոմբրայի վրա: Բոլորն ուրախանում են միմյև առափուտ, զանազան մրցույթներ են անցկացվում: Հին հավատալիքի համաձայն՝ հյուրերն այսպես քշում էին չար հոգիներին և պատկանում երեխային: Երբեմն հյուրերը մնում էին մինչև 2-3 օր: Շիրիխանայի անցկացման ավանդույթը որոշակի փոփոխություններով պահպանվել է մինչ այժմ:

Օրորոց դնելը

Երեխայի ծնվելուց մի քանի օր անց ծնողները կազմակերպում են երեխային օրորոց դնելու տոն: Երեխայի նոր կողմից ազգականները կամ բազմազավակ մայրը ծնողներին փայտե օրորոց են մվիրում: Սա խորեղանշում է այսօրվա փոքրիկի ընտանիքը բազմազավակ տեսնելու ցանկությունը: Երեխային օրորոց դնելու ծեսը հանձնարարվում է օրորոց մվիրող կնոջը: Այբվոզ ճյուղը թավախարելով՝ կինը քշում է չար ուժերին և հոտերից մաքրում օրորոցը, դրանից հետո փռում է վերձակը և դնում փոքրիկ քարձերը, երեխային դնում է օրորոցի մեջ, քարուրում և հատուկ կարված ծապկաններով նրեք տեղից կապում է երեխային: Իր քարենդաքանքներն արտասանելով՝ կինը օրորոցը ծածկում է ծածկեղով, վրայից՝ մորթիով, որպեսզի երեխան դառնա ժողովրդի որդին, կախում է սանձ ու մորակ, որ նա լավ

ծիավոր լինի, ամրացնում է տումար՝ գաղթ-թալիսման, որ աչքով չտան, կապում է քարարժվի մազիկներ, որ նա սուր աչք ունենա: Տոնին եկած հյուրերը, քարենդաքանքներ ասելով, նետում են շաշա՝ քաղցրեղեն, դրամ, մատանիներ:

40 օր...

Երբ երեխայի 40 օրն անցնում է, անցկացվում է յուրօրինակ ծես: Համարվում է, որ 40 օր անց երեխայի կյանքում սկսվում է նոր փուլ: Դազախ ժողովրդի մոտ 40 փվը սրբազան քվերից մկն է համարվում: Այս ծեսին հավաքված կանայք երեխային լողացնում են թափ մեջ, որի հատակին դնում են դրամներ, մատանիներ: Կանանցից ամենաավագը երեխայի վրա 40 գլյալ ջուր է լցնում, ասելով. «Թող քո ղոճերը ամուր լինեն, թող շուտ ամրանան քո կողերը»: Ծեսին քանակցող կանայք որպես մկեր իրենց են վերցնում թափ միջի մատանիներն ու դրամները: Լողացնելուց հետո կտրում են երեխայի մազերն ու եղունգները: Մազերը դնում են փոքրիկ կտորի մեջ և կարում փոքրիկի հագուստի ուսին, իսկ եղունգները փաթաթում են և քաղում մեկտուխ մի տեղ, որտեղ մարդ ուրջ չի դնում: Երեխայի առաջին շապիկի մեջ, որը նա հագել էր մինչև 40 օր, քաղցրեղեն են փաթաթում, կապում շան վզին և նրան քաց բողնում: Երեխաները, հասնելով շամբ, վերցնում են շապիկը և իրենց միջև բաժանում քաղցրեղենը:

Առաջին հայերը

«Կապերի կտրումը» մի ծես է, որը կապված է երեխայի առաջին քայլերի հետ: Երեխայի ոտքերը կապում են շերտավոր պարանով: Պարանը բաճեղելու ծեսը հանձնարարում էին գեղեցիկ, ամուր քայլվածք ունեցող, ինչպես նաև լավ հոգևոր հատկանիշներով օժտված մարդուն, որպեսզի երեխան էլ ունենա մնա՛ն հատկանիշներ: Պարան կտրողն ասում էր. «Քո շարժումները կաշկանդող կապերը կկտրեն, և առաջ կվազես քո տոտիկներով»: Դրանից հետո երկու կին երեխային առաջ են տանում: Ծեսը կատարող կինը մկերներ է ստանում:

«Ասկա մըճգզու»

Չիավորի օժման ծեսը կոչվում է «ատկա մըճգզու»: 4-5 տարեկան դարձած տղային օժում էին ծիավոր: Դրա համար փայտից պատրաստում էին «ատամայ»-եր՝ հատուկ մանկական քանք, որի առջև և

ինտելի մասերը ավելի բարձր էին անում, հենարանով, այնուհետև բամբուլում էին մի համգիստ 3-ամյա մտրուկի և երեխային մատնեցնում վրան: Չիտ բաշին և պոչին, ինչպես նաև ամբողջովին նոր հագուստներ հագած երեխայի գլխարկին կարում էին քվեճի փետուրներ: Դազայները շատ են գնահատել քվեճին և համարում էին, որ այս բոլորն են ունակ է պահպանել չար ոգիներից: Մեծերից մեկը, ձիու սամձից բռնած, տանում էր ոռջ առյուծ, որպեսզի տղան կարողանար ողջունել քոլոր մեծահասակ մարդկանց՝ ակնակալներին: Իսկ նրանք էլ իրենց հերթին օրհնում էին նրան, ասելով. «Եղի՛ր լավ ձիավոր: Գտի՛ր քո տեղը կյանքում: Եղի՛ր քո երկրի արժանի զավակը»:

Այս իրադարձության պատվին տոն էին կազմակերպում: Կամայք նետում էին շաշա՝ նվերներ ու քաղցրեղեն: Ավելի մեծ երեխաները ձիարշավ էին կազմակերպում, տարբեր խաղեր խաղում: Մեծերը կումիս էին խմում, օգտվում էյուրասիությունից և օրհնում երեխային: Թամբելով իր առաջին ձիուն՝ տղան իրավամբ կարող էր տղամարդ համարվել:

«Տոկըմ կագու»

Մա մի տոն է, որը նվիրված է տղայի՝ ծնողական տնից ձիով առաջին անգամ դուրս գալուն: Մովորելով ինքնուրույն ձի քշել, տղան առաջին անգամ դուրս է գալիս ծնողական տնից: Այս առիթով ծնողներն անասուն էին մորթում, տոյ կազմակերպում, իրավիրում հարգարժան մարդկանց, որոնք իրենց բարեմտքանքներն էին ասում տամտիրոջը. «Բարի ճանապարհ քո որդուն: Թո՛ղ մեծանա որպես իսկական տղամարդ: Նրան բարի վերադարձ: Թո՛ղ հաջողությունը միշտ նրան ուղեկցի»:

«Սունդես տյ»

Այս տոյը նվիրված է քլփատման ծեսին, որը կատարվում է, երբ տղան դառնում է 5-7 կամ 9 տարեկան, սովորաբար արվում է գարնանը կամ աշնանը: Սունդես տոյը տղայի կյանքում համարվում էր կարևոր և ուրախալի իրադարձություն: Տոնին իրավիրում են ամենամոտ ազգականներն ու ընկերները: Կազմակերպում էին զանազան մրցումներ, խաղեր: Թրփատված տղային նվիրում էին նվերներ, քաղցրեղեն:

«Տիլսար տյ»

Երբ երեխան դառնում է 7 տարեկան, ծնողները նրան տանում են «Մեդրես» կամ դպրոց: Այս կարևոր իրադարձության կապակցությամբ ծնողները տոյ են կազմակերպում: Հյուրերը շնորհավորում են ծնողներին, հաջողություն մաղթում երեխային, նվերներ տալիս: Այս առիթով ոչխար էին մորթում, իսկ ակնակալներն էլ տալիս էին իրենց օրհնությունը. «Եղի՛ր գոազետ մարդ: Դարձի՛ր քո ժողովրդի արժանավոր ներկայացուցիչը»:

«Շաս սանաու»

Տարիքը որոշելու ծես: Երբ տղան դառնում էր 10 տարեկան, նրան վատախում էին գտններ արածացնել, ուստի այս տարիքը համարվում էր «գառնուկ տարիք»: «Կողի ժասի»-ն՝ երեխայի առաջին աշխատանքային քայլն է, նրա ինքնուրույնության սկիզբը: «Կոյ ժասի»-ն՝ ուշաքարի

տարիքն է, 13 տարեկանից հետո նրան վստահում էին արդեն ոչխար արածացնել, ուստի 13-20 տարեկանը համարվում էր «ոչխարի տարիք»: Ոչխարի հոտը արածացնել և՛ ամռանը, և՛ ձմռանը հեշտ քան չէ: Բացի այդ, հոտը ամբողջական պահելը պահանջում է դիմացկու-
նություն և տոկունություն:

«Շղկի ժահի»-ն ձիու տարիքն է: Չիերին հոգ տանելու դժվարին, քայց բավականին հետաքրքիր գործը վստահվում էր 25-40 տարեկան ջիգիրներին, հետևաբար այս տարիքը կոչվում է «ձիու տարիք»:

«Դատշա ժահի»-ն արքայական տարիքն է: 40 տարեկան հասակը անվանում էին «արքայական տարիք», քանի որ հենց այս տարիքից են որոշ մարդիկ սկսում դեկավրդի ժողովրդին, դառնում հայտնի, փառքի արժանանում իրենց իմաստության, քաջության և ճարտասանության շնորհիվ:

Վեգիրի դստեր հեքիաթը

Կարչկար մի խան: Նա շատ էր լսել կամացի ամհավատարմության մասին, այդ պատճառով չէր համարձակվում ամուսնանալ: Յուրաքանչյուր երեք օրը մեկ նա մի աղջիկ էր վերցնում, իսկ այնուհետև սպանում էր նրան: Հերթը հասնում է վեգիրի դստերը: Վեգիրը, տուն գալով, սկսում է լաց լինել: Դուստրը հարցնում է.

- Ինչո՞ւ ես լաց լինում:
- Հայրը պատմում է, որ նրան մահ է սպասում, այդժամ աղջիկն ասում է.

- Լաց մի՛ լինի: Աստված տա, կամ ես կմեռնեմ, կամ էլ բոլոր աղջիկներին կազատեն այդ տեսակ խանից:

Վեգիրն իր դստերը տանում է խանի մոտ: Հենց սկզբից աղջիկը սկսում է նրան զբաղիցնել տարբեր տեսակի հետաքրքիր պատմություններով: Խանը 30 օր լսում է նրան և մահապատժի չի ենթարկում: Ժողովուրդն ուրախանում է. չէ՞ որ դադարում են մահապատիժները: Մի ան-

գամ խանը հարցնում է վեգիրի դստերը.

- Ես գնում եմ որսի, կվերադառնամ մեկ տարուց, իսկ դու այդ ընթացքում ինձ նման մի որդի կունենաս: Ի՞նչ գամբիլը պետք է իմ սև հովառակի նման մտրուկ բերի:

Երբ խանը հեռանում է, վեգիրի դուստրը կանչում է հորը և ամեն ինչ պատմում: Հայրը լաց է լինում: Սակայն աղջիկը նրան հանգստացնում է ու ասում, որ ինքն էլ է մտադիր արշավի գնալ: Նա հավաքում է իր աղախիմներին, նրանց տղամարդու հագուստ հագցնում, ինքն էլ խանի հագուստ է հագնում: Եվ բոլորը գնում են խանի հետքերով: Նրան հանդիպում են որսի ժամանակ: Վեգիրի արջկա մարդիկ շատ ավելի լավ են տածիվ-որսորդներ են լինում, քանի խանի մարդիկ: Խանը նրանց հարցնում է.

- Ովքե՞ր եք դուք:
- Նրանք ասում են, որ իրենց խանի որդին եկել է որսի, և իրենք նրա քիկնագրից են: Խանը ծանոթանում է խանի որդու հետ, վերջինս նրան հրավիրում է հյուր: Աղջիկը հյուրասիրում է նրան, զրուցում նրա հետ: Հետո նրանք սկսում են շախմատ խաղալ: Աղջիկը հաղթում է խանին՝ նրանից տանելով ոսկի, արծաթ և սև ձիուն: Այս ամենը նա ուղարկում է իր հորը, և հրահանգ տալիս, որ սև հովառակին նրամակի մեջ քաց բողնի: Իսկ ինքը մնում է որսի տեղում: Մի անգամ նա խանին ասում է.
- Դուք ինձ շատ դուր եկաք: Ես մի քոյր ունեմ, որին ոչ մեկի հետ չեմ ցանկանում ամուսնացնել: Ես կծանոթացնեմ նրան ձեզ հետ:

Խանը համաձայնվում է: Վրան են խլիտու: Աղջիկը կամացի զգեստներ է հագնում և գալիս խանի մոտ: Խանն իսկույն սիրահարվում է նրան: Խանը չէր ցանկանում նրան քաց բողնել, սակայն աղջիկը երկար նրա մոտ չէր մնում: Այսպես շարունակվում է մի քանի օր: Երբ աղջիկը խանի մոտից գնում էր, հագնում էր տղամարդու հագուստ և գնում էր որսի:

Որոշ ժամանակ անց աղջիկը խանին է վերադարձնում ոսկին, արծաթը և սև ձիուն:

- Ինձ տրամք հարկավոր չեմ, - ասում է նա: Այդ ժամանակ խանը սկսում է խանի որդուն խնդրել, որ իրեն կնոթյան տա քրոջը, սակայն նա հրաժարվում է՝ ասելով, որ երդվել է քրոջը ոչ մեկի հետ չամուսնացնել: Խանն աղաչում է գոնե քրոջը հետը բերել իրեն հյուր գալիս: Սա համաձայնվում է:

Աղջիկը խանից շուտ է վերադառնում: Անցնում է մի քանի օր, և նա որդի է ունենում, իսկ սև գամբիլը՝ մտրուկ: Լուր է գալիս, որ խանը վե-

Ղազախական հարսանիք

քաղաքում է: Վեզիրի դուստրը դիմավորում է նրան: Խանը նրան հարցնում է՝ արդո՞ք կատարել է իր հրամանները: Նա պատասխանում է.

- Այո՛, կատարել եմ...

Վեզիրի դուստրը խնդրում է բերել մտրուկին, այն շողորովին չէր տարբերվում այն սև հովատակից, որով եկել էր խանը: Այնուհետև նա խնդրում է բերել իր որդուն, և նրան հենարավոր չէր տարբերել խանից: Խանը չի հավատում: Նա սկսում է բարկանալ, քն վեզիրի դուստրը խաբել է իրեն: Այդ ժամանակ աղչիկը հարցնում է նրան.

- Երբ դու տափաստանում որս էիր անում, այսինչ խանի որդուն չե՞ս հանդիպել:

- Հանդիպել եմ, - ասում է խանը, - և որս եմ արել նրա հետ:

- Իսկ նա քեզանից չի՞ շահել քո սև հովատակին, - հարցնում է վեզիրի դուստրը:

- Շահել է:

- Իսկ նա իր քրոջ հետ քեզ չի՞ ծանոթացրել:

- Այո՛, դա էլ է եղել, - ասում է խանը: Այդ ժամանակ վեզիրի դուստրն ասում է.

- Խանի որդին, որի հետ դու ծանոթացել ես, ես էի: Նրա քույրը նույնպես ես էի:

Սրան խանը պատասխանում է.

- Քո նման հիմար կնոջ ես դեռ չեմ տեսել: Ի՞նչ է, ցանկանում ես ինձ խաբել: Հեռացիր այստեղից:

Վեզիրի դուստրը հեռանում է, հազնում այն հագուստները, որոնցով որսի ժամանակ էր, տղամարդու հագուստ է հագցնում նաև իր հետ որսի եղած մարդկանց և մտքով է ուղարկում խանի մոտ՝ տեղեկացնելու, որ ժամանել է խանի ընկերը: Խանը դուրս է գալիս նրան դիմավորելու, ողջուցնում է և ասում.

- Իմ խաբդայա կինը ցանկանում է ինձ խաբել և զանազան հեքիաթներ է հնարում, - և պատմում է ընկերոջն այն ամենը, ինչ տեղի էր ունեցել իր հետ տուն վերադառնալուց հետո: Հյուրն ասում է խանին.

- Հենց մա էլ բո կինն է, - և վեզիրի դուստրը հաճում է իր տղամարդու հագուստը:

Խանը շատ է զարմանում, ընդունում է իր հիմարությունը և ամուսնազուրկ նրա հետ:

Աշխարհի տարբեր ժողովուրդների մոտ հարսանիքն ամենազեղեցիկ և յուրօրինակ ծեսերից մեկն է, և ինարկն դազախները բացառությամբ չեն: Նրանց հարսանիքները ոչ միայն շքեղ են, այլև պահանջում են որոշակի միջոցառումների անցկացում, որոնք շատ խորը իմաստ են պարունակում:

Ղազախները Միջին Ասիայի այն քիչ ժողովուրդներից են, ում մոտ բացառապես տարածված է միակնությունը, և այդ կապակցությամբ նրա վրա դրված են որոշակի սահմանափակումներ, որոնք պետք է կանխեն արյունապղծությունը և առողջ սերունդ ապահովեն՝ ազգի քարզավաճման գրավակները: Այդ պատճառով պատմաբար դազախների մոտ մի ցեղի ներկայացուցիչները միմյանց հետ չեն ամուսնանում, եթե ազգակցությունը «յոթ պորտից» պակաս է կամ, ինչպես ասում են՝ «յոթ գետերից ավելի մոտ են ապրում»: Սակայն նույնիսկ քոլոր անհրաժեշտ պայմանների կատարման դեպքում ամուսնությունը տեղի է ունենում միայն ակտակայների և ցեղի ղեկավարի քույրավորությամբ:

Ամուսնության համաձայնություն կարելի է ստանալ երկու ձևով՝ առաջին՝ ծնողների միջև պայմանավորվածությամբ միջոցով, երբ փեսացուի ընտանիքի մեծը այդ առաջարկով գնում է հարսնացուի ծնողների մոտ, և երկրորդ՝ փեսացուի կողմը լիազորում է իր մոտ ընկերոջը: Նման համաձայնագրի կնքումը նախատեսում է մի կողմից, այս և այն կողմի ունեցվածքային դրույթյան համապատասխանությամբ որոշումը, մյուս կողմից, ծանոթություն հարսնացուի մոր հետ: Վերջին հանգամանքը իր արտացոլումն է գտել դազախական մի ասացվածքում, որը հայերեն հնչում է մոտավորապես այսպես. «Մայրը դատեր ստվերն է, լավ մոր աղջիկն էլ լավը կլինի»:

Ավանդաբար հարսն ու փեսան ծանոթանում են հենց հարսամիջից առաջ: Որդու կամ դստեր համար համապատասխան զույգ հոգատար ծնողները սկսում են փնտրել, երևի թե, երևխայի ծնվելուց անմիջապես հետո: Ընդ որում, մախնառաջ հաշվի է առնվում ընտանիքի նյութական քարկեցությունը, նրա տոհմաձառը և համբավը:

Հնուց ողջունվել են վաղ ամուսնությունները՝ համարելով, որ այդպես կարելի է երիտասարդներին զերծ պահել կործանարար արարքներից: Հաճախ նշանադրության ծեսը կատարվում էր, երբ հարսնացուն դառնում էր 13-14 տարեկան, իսկ փեսացուն՝ 14-15: Քիչ չեն դեպքերը, երբ հարսնացուին ուղղակի փակցրել են հայրական տանից, քայց ավելի հաճախ ամուսնության համաձայնության հասել են խաղաղ ճանապարհով:

Նախապես նշանակված օրը փեսացուի կողմից խնամիները (հայրը և մոտ ազգականները) գալիս են հնարավոր հարսնացուի ծնողներին հյուր: Երկար քանակություններից հետո փեսացուի կողմից համաձայնվում է դալիմ՝ հարսնացուի գլխազին վճարել, օրի չափը որոշվում էր խնամախոսների ունեցվածքին համապատասխան: Հարուստ ընտանիքները տալիս են մինչև 77 գոլյա ձի, միջին ունեւորության կլանները՝

47, իսկ համեմատաբար ոչ հարուստները՝ 17 ձի: Երբ ապագա ազգականները ձի չէին ունենում, ապա նրանցից ձիուն համարժեք այլ ամասուն էին վերցնում: Այժմ հաճախ այդ դերը կատարում է դրամը: Երբ դալիմի մեծ մասը վճարված է, փեսացուի ազգականներն իրավունք են ստանում նշանակել հարսամիջի օրը:

Անտեղյակ մարդիկ շատ հաճախ վրդովվում են դալիմի և օժիտի չափից, սակայն այստեղ մի փոքր խորամանկություն կա: Ե՛վ դալիմը, և՛ օժիտը հավաքում են ու միայն նորապսակների ծնողները, այլև նրանց ողջ տոհմը, մինչև յոթ սերունդ: Ընդ որում, ողջ հավաքածը ուղիչ տեղ էլ գնում, այլ մնում է ընտանիքում, և նշանակում է, որ ոչ ոք այնքան էլ չի տուժում:

Հաջորդ քայլը հարսնատեսությունն է: Փեսացուի ծնողները, ինչպես նաև երիտասարդը պաշտոնապես ծանոթանում են ապագա հարսի հետ, ով հանդիպման ժամանակ իր փեսացուին պետք է բաշկինակ նվիրի՝ հավատարմության և մաքրության խորհրդանիշը:

Երբ երիտասարդն առանց պատճառի հրաժարվում է ամուսնանալ, ապա նրան դալիմը չեն վերադարձնում, դեռ ավելին՝ նա պետք է տուգանք վճարի հարսնացուի ընտանիքին: Իսկ եթե մերժումը հարսնացուի կողմից է, ապա դալիմը վերադարձվում է փեսացուին, ինչպես նաև տուգանք է վճարվում:

Ի տարբերություն այլ մտաւոյմանական ժողովուրդների՝ դազախական հարսանեկան ծեսը մուլլայի կողմից պարտաւոյիր օրհնություն չի պահանջում: Բավական է, որ հարսի ու փեսայի տոհմերի ներկայացուցիչները ներկաների հետ միասին երգեն «առժար» հարսանեկան երգը: Հետաքրքիրն այն է, որ երգի բառերը կարող են փոխվել, սակայն մեղեդին միշտ մնում է նույնը: Երբը բաղկացած է հինգ մասից՝ նախնորգանք, ողբ, մխիթարանք, հրածելտի լաց, քողը բացելու երգ: Հետաքրքիրն այն է, որ ողջ հարսամիջի ընթացքում հարսն ու փեսան չպետք է խոսեն:

Ղազախական հարսամիջը երբեք չեն նշանակում հունվարին կամ փետրւարին: Մա շատ հնուց է գալիս, երբ Ղազախստանի ժողովուրդները իմենակամում քոչվոր էին, իսկ ծնունդ ամիսները շատ ծանր էին համարվում:

Ղազախական հարսամիջի հատուկ զարդն են համարվում հարսի ու փեսայի հարսանեկան հագուստները: Ամենաթանկն ու գեղեցիկը հարսի գլխարկն է՝ «սաուկելե»-ն, որն իրենից ներկայացնում է քանկալոժեք բավշից կարված և քանկալոժեք քարերով զարդարված բարձր կոճակ գլխարկ: Գլխարկի վրա լինում է նաև ջրափսի կամ սպիտակ կզաքիսի մորթի, իսկ ծայրին՝ աչիտան քվեճի փետուրների փունջ: Հարսի զգեստը զարդարում են մոզական հնախիկներ և դազախ ժողովրդի խորհրդանիշներ պատկերող ասեղնագործը:

Փեսայի հագուստը պետք է համահունչ լինի հարսի հագուստին և խիստ տարբերվի նրան ուղեկցող ջիգիթների հագուստից: Փեսայի գլխարկին նույնպես ամբացվում է քվեճի փետուրների փունջ, մա հագնում է բարձրակրունկ երկարաճիտ կոշիկներ, իսկ ուսերին գցում է ասեղնագործված կարմիր չապան՝ ազգային խալաքը:

Ղազախական հարսամիջն ավարտվում է, և նորապսակներին թողնում են մենակ, իսկ վաղը արդեն կզա նոր կյանքի առաջին օրը՝ իր նոր հոգսերով՝ մեկ ամսվա ընթացքում ամեն օր այցելություն ազգականներին՝ ցույց տալու համար հարգանքը մեծերի նկատմամբ:

Այժմ դազախների ամուսնական ավանդույթների մասին առանձին...

«Կինամենդե»

«Կինամենդե»՝ փեսացուի այցը: Խնամախոսությունից և դալիմի վճարումից հետո փեսացուն առաջին անգամ գնում է իր հարսնացուին այցելության: Արևելադազախական շրջաններում կինամենդե նշում են այն բանից հետո, երբ ականախտ է դառնում, որ աղջկա պատիվն անբիծ է: Հաջորդ օրը ուրախ տուն է կազմակերպվում երգ ու պարով:

Վաղաք փեսան իբր գաղտնի մթնշաղին իր խմբով հանդիսավոր կերպով մտնում է հարսնացուի տունը: Վերջինիս այցելելու համար փեսայի կողմը կատարում է ծեսով ընդունված արարողությունները: Տոչից հետո փեսացուին նվերներ տալով՝ ճանապարհում են: Մինչև կինամենդեն փեսացուն իրավունք չունի այցելել հարսնացուի տունը կամ տունը: Հակառակ դեպքում աղջկա եղբայրները ավանդույթը խախտելու համար կարող էին փեսացուին պատժել:

«Կրզ կաւար»

«Կրզ կաւար»-ը հարսնացուի առաջին հանդիպումն է փեսացուի հետ: Այդ օրը փեսացուից տարբեր նվերներ են վերցնում: Աղջիկը ջիզիթին նվիրում է իր բաշկինակը՝ կուտոթյան նշանը, և տարբեր նվերներ տալիս նրա եղբայրների ու քույրերի համար:

«Մաուկելե կիզիզու»

«Մաուկելե կիզիզու»՝ հարսնացուին գլխարկ հագցնելը: Այս ավանդույթը հատուկ տեղ է զբաղեցնում: Մաուկելեն ոչ միայն կանացի հանդերձանքի ամենաթանկարժեք մասն է, այլև ծառայում է որպես նոր կյանքի սկզբի խորհրդանիշ: Այս ծեսին հրավիրում են խնամախոսներին, բաժանում են բաղցրեղեն: Նոր օջախի ստեղծում, մաուկելե հագած հարս, խաղեր, ծիծաղ, այս ամենը նոր կյանքի նախանշաններն են:

«Կրզ սանիսու»

«Կրզ տանիսու»-ն հրաժեշտի այցն է: Ամուսնությունից առաջ աղջիկը իր մեծ եղբոր կնոջ հետ շրջում է իր ազգականների և մտերիմների տներով՝ հրաժեշտ տալու համար: Ազգականները նրան պատվով ընդունում են, տալիս բանկարծիք նվերներ, բարեմաղաքներ ատում:

«Մընսու»

«Մընսու» է կոչվում այն ավանդական երգը, որը երգում է աղջիկը ազգականներին այցելելու՝ կրզ տանիսուի ժամանակ: Երգում պատմվում է հայրական տանն անցկացրած, աննկատ անցած նրջանիկ տարիների, իրեն սիրող ու փայփայող սիրելի ծնողների մասին: Երգում նաև խնդրանք կա, որ իրեն չնոռանան, այցելեն: Սա շատ գեղեցիկ և հուզիչ տեսարան է:

«Կրզ ուզասու»

Աղջկան ճանապարհելը: Աղջկան ամուսնացնելու օրը յուրաքանչյուր ծնող է՝ տխրում է, և՛ ուրախանում: Ուրախանում է, որ մեծացրել է այսպիսի գեղեցիկ, խելացի, արժանի դստերը, և տխրում է, որովհետև նրան թվում է, թե իր աղջիկը դեռ երեսա է: Աղջկա հետևից գալիս են խնամիկները՝ 5-7 հոգի, կարող է թիվն ավելի շատ լինել, բայց անպայման պետք է կենտ լինի: Ղազախստանի հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում աղջկա հետևից գնում են միայն տղամարդիկ: Որպես կանոն, նրանք գալիս են երեկոյան, և սկսվում է տոնական խմբույթը: Աղջկան խնամիկների հետ ողարկում են վաղ առավոտյան՝ արևածագին: Արևածագը նոր օրվա, նոր կյանքի խորհրդանիշն է: Աղջիկը երգով հրաժեշտ է տալիս իրեն ճանապարհող ազգականներին:

Փեսացուի հագուստը

Հարսնացուի հետևից ուղևորվող փեսացուն անպայման պետք է շքեղ հագնված լինի, որպեսզի դիմավորող կանայք ու աղջիկները կարողանան անվստահ ճանաչել նրան: Այդ պատճառով տղայի հագուստը խիստ տարբերվում է իրեն ուղեկցող ջիզիրների հագուստից: Փեսացուն գլխարկն աչքերին է քաշում և իրեն շատ համեստ պահում՝ իր արտաքին տեսքով ցույց տալով իր պատկառանքը, հակառակ դեպքում նա պետք է սուզանք վճարի, կամ էլ նրան ծաղրի են ենթարկում: Այս տեսքով հայտնվելով կանանց մեջ՝ փեսացուն սուսուփուս պետք է տանի ծաղրուծանակը, իսկ նրա ձին էլ դառնում է երեխաների զվարճանքի օբյեկտ, որի վրա կարելի է նստել և զրուսնել:

«Նեկն կիյար»

Ամուսնության ծեսը: Ծեսի կատարման համար կանչում էին մուլային, նրա դիմաց դնում էին բաշկինակով ծածկված ցրով լի բաժակ: Բոլոր ազգականներն ու մտերիները հավաքվում էին, մուլան աղոթքներ էր կարդում, այնուհետև վկաների միջոցով հարցնում էր տղային ու աղջկան ամուսնանալու համաձայնության մասին:

«Շար-ժար»

Ավանդական երգ է, որը կատարում են երիտասարդները աղջկան ճանապարհելիս: «Շար-ժար»-ը կատարվում է աղջիկների ու ջիզիրների միջև այտիսի ձևով:

Ջիզիրները երգում են այն մասին, որ աղջիկը չափսոսա, որ լքում է հորը, չէ՛ որ լավ սկեսրայրը կփոխարինի նրան: Աղջիկները պատասխանում են, որ սկեսրայրը դժվար թե փոխարինի սիրելի հորը: Շար-ժարում երգվում է ապագա կյանքի լավ կողմերի մասին:

«Տոյրասուար»

«Տոյրասուար» բառացի նշանակում է հարսանիքի սկիզբ: Այս երգով ակնինը՝ աշուղը, կատարում է հարսանիքի բացումը: Տոնի տեղը պետք է անպայման շնորհակալություն հայտնի առաջին երգը կատարող ակնինին և նրան մվեր մատուցի:

«Տոյսարկար»

Սա հյուրասիրություն է հարսանիքից հետո: Ղազախների մոտ տոյքը սկսվում է «տոյրասուարով» և ավարտվում տոյտարկարով: Հարսանիքի ավարտին տանտերերը ողջ սպասարկող անձնակազմին հրավիրում են հաստի հյուրասիրության և դաստարիսանի առաջ հայտնում իրենց երախտագիտությունը:

«Բոսագա մայլաու»

Երբ երիտասարդ հարսը այց ուղարկ անցնում է իր ամուսնու տան շեմից ներս, մոտ ազգական-կանայք շեմին յուղ են քսում: Խորհուրդն այն է, որ երիտասարդների մոտ ամեն ինչ հալած յուղի պես գնա:

«Ղազախսանում վերստինվում են ազգային հարսանեկան ավանդույթները»

Գուլնարա Սագինդիկովա

Քաղաքացիական ակտիվ գրանցման ֆառանային կենտրոնի ղեկ. Լ.Ասսանա

- Ժամանակակից ղազախական հարսանիք: Ինչո՞վ է այն տարբերվում ավանդականից:

- Աերջին ժամանակներս մեծ ուշադրություն է հատկացվում ազգային ծեսերին ու ավանդույթներին: «Բնտաշար» անվանմամբ ծես կա, որի ժամանակ բաց են անում հարսի երեսը փեսայի ազգականների, հյուրերի առջև: Սա շատ գեղեցիկ ծես է: Թ՛ամաղամ երգեր է երգում, որտեղ յուրաքանչյուր ազգականին մի երգ է հատկացվում, և հարսը պետք է ամեն մեկի առաջ գլուխը խոնարհի և ողջուցի նրան: Այսինքն՝ այդպիսով հարզանք է մատուցվում ավագներին: Մեծերի նկատմամբ ահա այս հարզանքը պահպանվում է մեզ մոտ դարեր շարունակ: Սա ղազախ ժողովրդի վեհանձն գծերից մեկն է:

Մեր մայրաքաղաքում տարեցտարի ավելանում է ամուսնությունների գրանցման թիվը: Եթե 2010թ. Աստանայում գրանցվել է 11 հազար ամուսնություն, ապա 2011-ում՝ արդեն 13 565: Իհարկե, սա մեզ բոլորիս շատ է ուրախացնում: Անկախության տարիների ընթացքում մեր քաղաքում գրանցվել է ավելի քան 50 հազար ամուսնություն: Սա վկայում է այն մասին, որ մեր երկրում բարեխաղվում է սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը: Երիտասարդների մոտ պահպանվում է հարգանքը ընտանիքի ինստիտուտի նկատմամբ: Ի դեպ, ավելանում է նաև ծնելիությունը, և սա նույնպես ուրախալի է: Ամեն տարի Աստանայում ծնելիությունն ավելանում է շուրջ 3000-ով:

- Ամուսնության ժամանակ նորազակները կրակ են վառում խաղալիք յուրդում: Ի՞նչ է դա նշանակում:

- Օջախը հավատարմության, սիրո, տան խորհրդանիշն է: Եթե երիտասարդները յուրդում կրակ են վառում, ապա դա նշանակում է տան բարեկեցություն, ջերմության, հարգանքի մթնոլորտ, ընտանեկան երկարակեցություն: Այդ կրակը պետք է պահպանվի մինչև ամուսինների վերջին օրերը: Դա նույնն է, երբ ձեզ՝ հայերիդ մոտ ասում են՝ մի բարձի ծեղանաք: Դա կարծես ընտանեկան օջախի նշանն է և խորհրդանշում է հոգեկան ջերմություն, հարգանք միմյանց նկատմամբ, որպեսզի միշտ այդ օջախում կրակ վառվի, սիրո կրակը, հավատարմության կրակը, հույսի կրակը...

- Ամեն օր Դուք հարսանիքներ եք տեսնում: Դրանք բոլորը ղազախական ավանդույթներով են անցնում:

- Վերջին ժամանակներս ամել է երիտասարդության հետաքրքրությունը ավանդույթների նկատմամբ, քանի որ մեզ մոտ մշակույթի, ազգային ավանդույթների վերածնունդ է գնում: Դա հարստացնում է հենց մարդուն:

«Յոթ սեունդ»

ժամրիկ Արսիկյան

Ազգագրագետ-դասաբարս (Դազախաստան)

- Դազախաստանում «յոթ պորտի» հասկացությունը պարտադիր պայման է: Կլանում գտնվելն արդեն նշանակում է ազգակցական կապ, իսկ ազգականների միջև ամուսնությունն արգելվում է, դա արդու-նապղծություն է համարվում: Դազախական հասարակությունը հիմնված է եղել ազգակցության սկզբունքների վրա, քանի որ խիստ տարածքային քաժանում չի եղել: Եղել են ավագ ցեղեր, այսինքն՝ ավագ եղբայրներ, միջնակ եղբայրներ և կրտսեր եղբայրներ: Իսկ որպեսզի նրանք միմյանց հետ չվիճեն, կար «տուրե» խավը՝ չինգիզականները, որոնք այս տոհմաբանական կառույցից դուրս են: Խոջաները, որոնք իսկան տարածող արարների սերունդներն են, հոգևորականներ են, և նրանք նույնպես այդ կառույցից դուրս են գտնվում: Մեզ մոտ չկա այնպիսի քան, որ մի կլանը իսկ իշխանությունը, հետո՝ մյուսը: Միշտ գերագույն իշխանությունը պատկանել է չինգիզականներին:

Դազախական տոներ

Առաջին տոնը, որը գալիս է դեռ ղազախների նախախաղաճական պատմությունից, **Նատրիզն** է (Նոտրուզը), որը տոնվում է զարմանալին գիշերահավասարի օրը: Այդ օրը բոլոր տներում պատրաստում են հատուկ ուտեստ՝ նատրիզ, որի մեջ յոթ տեսակի մրեքք է մտնում՝ կորեկ, ցորեն, քրինձ, գաթի, միս և կուրտ: Մարդիկ գնում են աուլից աուլ, ուստի այդ ուտեստը, երգում նատրիզ երգը, գրկախառնվում, շնորհավորում միմյանց Նոր տարվա առթիվ, ցանկանում բարեկեցություն:

Նատրիզը զարման և նորացման տոն է: Եթե այդ օրը տղա էր ծնվում, նրա անունը դնում էին Նատրիզայ կամ Նատրիզբեկ, իսկ աղջկանը՝ ուղղակի Նատրիզ կամ Նատրիզզյուն: Եթե գիշերահաղափարի օրը ծյուն էր տեղում, դա համարվում էր բարի նշան:

Հետևիոր անցյալում դավախները Նատրիզին ամվանում էին Ուրախ (ժողովրդի) օր: Մարդիկ հավատում են, որ ինչքան շքեղ տոնես Նատրիզը, այնքան բարեկեցիկ կլինի կեղո տարին: Տոնի նախօրեին մարդիկ կարգի են բերում տունը, փակում պարտքերը, խտրված մարդիկ հաշտվում են, քանի որ, ինչպես պնդում են մեծերը, երբ Նատրիզը մարդկանց տուն է մտնում, բոլոր հիվանդություններն ու անհաջողությունները իրենց կտրցով անցնում են: Տոնի գիշերը, ի նշան կարի, բերքի ու ամճերի առատության, տան բոլոր տարաները լցնում էին կաթով, այրանով (թանով), հացահատիկով, ջրով, իսկ տոնի օրը բոլորը պետք է լինեին լավ տրամադրությամբ և մինչևանց բարիք մարդեին, որպեսզի անհաջողություններն ու ծախարդությունները իրենց չղկաչեն:

Նատրիզի տոնակատարությունը սկսվում էր արևածագը դիմավորելով, որը կապված է հետևյալ հին ծեսի հետ. «Եթե աղբյուր տեսնես, մարդիկ դրա ակունքը»: Այդ պահին ողջ ընկալությունը բահերով հավաքվում էր աղբյուրի մոտ և մաքրում էին այն: Այնուհետև մեծապատիվ ծերունիների ղեկավարությամբ ծառ էին տնկում՝ արտասանելով. «Թող մարդուց ծառը մնա հիշատակ, ոչ թե ճախիրը» և «Մեկ ծառ կտրել ես, տասը տնկիր»: Ծնսից հետո երեք սուրբանդակ շրջում էին փողոցներով, քակերով և բոլորին հրավիրում տոնի: Նրանք վառ տոնական հագուստներ էին հագնում, կարող էին ներկայացնել դավախական ժողովրդական ներբասների կերպարներին՝ Աղյուր Կոստին, Փիրենչեին և գեղեցկուհի Կարաշաչին: Սկսվում էր տոնը, մարդիկ ուրախանում էին, մինչևանց բարիք ցանկանում, երգեր երգում, կազմակերպում էին տղամարդու և կնոջ, շուտասակույկների, հանելուկների լուծման մրցույթներ:

Այս օրերին սովորաբար մեծ քանակությամբ կերակուր էր պատրաստվում, որը առատություն էր խորհրդանշում եկող տարում: Կեսօրին գյուղի հատուկ սահմանված տեղում ցուլ էին մոքրում և դրա մսից «բելկոտերեթ» կերակուրը եփում, որ նշանակում է «լիսանը ուղղող», քանի որ ցուլը միշտ համարվել է աննստուծղ կենդանիներից մեկը, և դրանից պատրաստված սնունդը մարդկանց ուժ և դիմացկունություն էր տալիս: Ամեն ընտանիքում դաստարիսան էր քացվում կեսօրին, որից առաջ և հետո մոլլան աղոթք էր կարդում նախնիների պատվին:

Նատրիզը տոնելիս անպայման պետք է ներկա լիներ «7» քիվը: Այ-

սակավների առջև դրվում էր «Նատրիզ-կոմ» ընկելիքով յոթ զավար, որը պատրաստված էր հատիկաբույսերի յոթ տեսակներից: Իսկ կերակուրի միջև յոթ մեթրներն էին միսը, աղը, յուղը, սոխը, հացահատիկը, կորտը, կարճաշառք:

Նատրիզի ժամանակ կազմակերպվում էին խաղեր, ձխարչավներ, որոնցից ամենահայտնին էին Ալիկչ-ուկիչը (մինչևանց ընդառաջ) և Աուդըրըսպեկը, որի ժամանակ ջիգիթները մինչևանց բամբից քաշում էին: Իսկ գոտենարտին կարող էին մասնակցել ոչ միայն պատանիները, այլև աղջիկները: Աղջիկը ջիգիթին կանչում էր մրցելու պայմանով, որ եթե տղան հաղթի, ապա իրավունք կստանա տիրելու իր ձեռքին ու սրտին, իսկ եթե աղջիկը հաղթի, ապա ջիգիթը պետք է նրան ենթարկվի և կատարի նրա ուզած ցանկությունը:

Տոնի օրը բոլոր մարդիկ, անկախ սեռից, տարիքից և սոցիալական պատկանելությունից, ազատվում էին առօրյա պարտականություններից և համասար իրավունքով մասնակցում խաղերին: Այդ ժամանակ տղամարդ-կին փոխարարբերություններից հանվում էին բոլոր տեսակի էթիկական արգելքները: Տոնը եզրափակվում էր երկու ակննների մրցույթով, որն ավարտվում էր մալրամուտին: Այնուհետև խարույկ էին վառում, և մարդիկ դրանից վառած ջահերով շրջում էին գյուղով մեկ, երգեր երգում ու պարում:

«Ռազի-այտ» կամ Պասը բաց անելու տոն

Այս մուսուլմանական տոնը տոնվում է շավվալ ամսի առաջին և երկրորդ օրը՝ ի պատիվ Ռամադանի պահի ավարտի: Ղուրանի կանոնների համաձայն՝ յուրաքանչյուր ուղղահավաստ մուսուլման պետք է ամեն տարի մեկ անվառ ընթացքում պահ պահի: Օրվա ընթացքում արգելվում է ուտել, խմել, ամուշահատություններ ծխեցնել, վկարճանալ և նույնիսկ քերտեր ջրով ողողել: Ցերեկը պետք է մկրթված լինի միայն աշխատանքին, աղոթքներին, Ղուրանի ընթերցանությանը և բարեպաշտ խորհրդածություններին: Մալրամուտից մինչև արևածագ կարելի է ուտել և խմել: Ծավվալ ամսի առաջին օրը կյանքը մտնում է նորմալ հունի մեջ, և այս կապակցությամբ տոն է կազմակերպվում, որի ժամանակ կատարվում է ընդհանուր աղոթք, որից հետո տոնական ճաշկերույթ է կազմակերպվում, և աղբատներին ողորմություն է քաժանվում:

«Կուրբան-այտ» կամ Զոհաբերության տոն

Այս տոնը նուստլմանների մոտ գլխավոր տոն է համարվում: Այն տոնվում է «ոսգի-այտից» հետո 71-րդ օրը և տևում 3-4 օր: Տոնի ձևեր հստակ պատմական հիմք ունի: Ավանդության համաձայն՝ Հյուսիսային Արաբիայի ժողովուրդների նախնիներից մեկը՝ Իբրահիմը, մի անգամ երգում տեսնում է Ալլահին, ով նրա իսկապես ստուգելու համար հրամայում է գաղտնի բարձրանալ լեռները և զոհաբերել Ալլահին իր որդի Իսմայիլին: Սակայն երբ Իբրահիմը բարձրանում է սարը և պատրաստ էր սպանել որդուն, Ալլահը, համոզվելով նրա միտքով, արգելա քավության զոհ մի գառնուկ է ուղարկում: Այդ օրվանից այդ տոնին ոչխար կամ գառ են զոհաբերում: Միջոց բաժանվում է աղբատներին, մի մասն էլ օգտագործվում է ընտանեկան ճաշի մեջ: Զոհաբերությունից առաջ տաճարում կատարվում է ընդհանուր աղոթք:

Ղազախների ազգային կացարանը

Քոչվորների ամենախոյակալ հայտնագործություններից մեկը յուրոն է: Այս տոնը շատ լավ համապատասխանում է քոչվորական կյանքին. այն հեշտությամբ կարելի է հարկաբե և քանդել, հեշտ է տեղափոխել, այն հարմար է տեղի կլիմայական պայմանների համար, դիմանում է ուժեղ քամիներից: Յուրդը քաղկացած է երեք հիմնական մասերից՝ փայտե վանդակավոր հիմք՝ կերպե, գմբեթ՝ յուկ և գազար՝ շանհրակ: Սովորաբար յուրդի պատերը ամբողջությամբ զարդարված են գորգերով և ասեղնագործությամբ: Մահակալները զարդարելու համար օգտագործում են փորագործություններով պատված քարայծերի եղջյուրները:

Ղազախական յուրդի հիմնական մասերը փայտե կարկասն է և քաղիքե ծածկոցը: Յուրդի փայտե մասերի պատրաստմանը զբաղվում էին հատուկ վարպետները: Փայտե կառուցվածքի գլխավոր պահանջներն են թևերությունը և նյութի ամրությունը, ուստի օգտագործում էին ուռնու, կեչու, քարզու փայտը: Բայց ամենալավը համարվում է ուռնին: Այն ամուր թեթև նյութ է, հեշտորեն ճկվում է՝ ընդունելով ցանկացած ձև, և մատչելի է, հանդիպում է Ղազախստանի շատ շրջաններում:

Արտաքինից յուրդը պատվում է քաղիքով, որը քաղկացած է տարբեր չափի երեք կտորից՝ հիմքի ծածկոց, գմբեթի ծածկոց, շանիրակի ծածկոց: Այս քաղիքը պատրաստվում էր ոչխարի բորդի լավ տեսակներից, որը շատ լավ մշակման էր ենթարկվում, քաղիքը շատ խիտ էր ստացվում և երկար չէր մաշվում:

Յուրդի նախամտելի հատկությունները՝ տարրություն պահպանելը, հեշտ տեղափոխումը, արագ քանդել-հավաքելը օգտագործվել են 1-ին համաշխարհային պատերազմի, Մեծ հայրենականի, 1988թ. Հայաստանում երկրաշարժի ժամանակ, երբ հարյուր հազարավոր մարդիկ մնացել էին առանց տանիքի:

Գծվար է գերազանաանել յուրդի առավելությունները, դազախ ժողովրդի բազմադարյա մշակույթի յուրահատուկ գլուխգործոցը իրավամբ ճանաչվում է որպես լավ, տեղախոխվող, էկոլոգիապես մաքուր կցացում:

«Յուրդի կլոր ձևը խոսում է դազախների միասնակամության մասին»

Ալթինասա Մասարբայ

Նախագահական կենտրոնի էսկուրսավար, Բ Աստանա

- Կարո՞ղ եք, խնդրեմ, պատմել դազախների կենցաղի մասին: Որո՞նք են դազախների կողմից ավանդաբար կիրառվող կենցաղային իրերը:

- Յուրդը բաղիբն տուն է: Յուրդի գույնից կարելի էր դատել դազախի նյութական վիճակի մասին: Երև յուրդը սպիտակ բաղիբից էր պատրաստված, ապա դա խոսում էր այն մասին, որ այնտեղ հարուստ դազախներ են ապրում: Շագանակագույնում ապրում էին միջին ուժեղությամբ մարդիկ, իսկ փայտե յուրդում կերակուր էին պատրաստում: Յուրդը բաղկացած է չորս մասից՝ գմբեթաձև զազաթից, որը կոչվում է շանիրակ, այսինքն՝ երդիկ, շանիրակը պատիղ ձողերից, որոնք ճառագայթների տեսքով են, փայտե հիմնակմակսից և դռնից, որն առաջինն է դրվում: Սովորաբար յուրդը ճայտն է դեպի հարավ կամ հարավ-արևելք, իսկ յուրդի շենը կոչվում է սրբազան շեն: Այն, թե մարդն ինչպես է յուրդ մտնում, կարելի է դատել տամտիորջ նկատմամբ նրա վերաբերմունքի մասին: Երբ յուրդի շենից ներս են մտնում աչ ուտից, գլուխը մի փոքր խոնարհելով, ապա դա տամտիորջ նկատմամբ հարգանքի նշան է: Այլ կերպ յուրդ մտնելը համարվում է վիրավորանք տամտիորջ և նրա ողջ ցեղի նկատմամբ:

Պայմանակամորեն յուրդը բաժանվում է երկու մասի՝ կամանց և տղամարդկանց՝ աչ և ձախ: Կամանց մասում տեղադրված են տարբեր

լիբեր, լվացման պարագաներ, պահարաններ սփռոցների, կտորեղենի համար, իսկ ձախ կողմում կարող ենք տեսնել որսորդության պարագաներ, ծիու քամբ և հեծելասարք: Երկու կողմերի մեջտեղում է գտնվում կենտրոնական մասը, որտեղ նստում է ինքը՝ տամտեղը, և հյուրը: Հատակին փռված են շատ գորգեր՝ ինչպես խավավոր, այնպես էլ ասանց խավի: Դա էլ էր կախված յուրդի տիրոջ նյութական դիրքից:

Յուրդը շատ առանձնահատուկ կառուցվածք է, այն հեշտությամբ հավաքվում և հեշտությամբ քանդվում է: Դա կարելի է անել 30-40 րոպեի ընթացքում: Քանի որ նախկինում դազախները քոչվորական կյանք էին վարում, ուստի դա շատ հեշտ ու հարմար էր: Մեր ժամանակներում յուրդ օգտագործում են Հարավգազախական շրջանում, որտեղ զարգացած է ամասնագիտությունը: Ազգային տոմերի, օրինակ՝ Նովրուզի ժամանակ յուրդեր են կառուցում: Յուրդի կլոր ձևը խոսում է այն մասին, որ դազախները միասնական են և ապրում են մի ընտանիքում: Շանիրակը նույնպես միասնության խորհրդանիշ է: Յուրդը մեզ է հասել սակերի ժամանակաշրջանից, դրանք առաջին ցեղերն են, որոնք բնակեցրել են Գազախստանի տարածքը:

- Ասացե՛ք, խնդրեմ, ինչպիսի՞նք դեր ունի ձին դազախների ավանդույթյան մեջ:

- Նախկինում դազախները քոչվոր են եղել, մի արտաավայրից մյուսն են տեղափոխվել և որպես տրանսպորտի միջոց օգտագործել են ձին: Ոչ մի ցիգիթ առանց ձիու չէր կարող յուր գնալ, քանի որ ձին համարվում էր ոչ միայն նրա մտ ընկերը, այլև խորհրդատուն: Չիու քամբը զարդանախաշում էին արծաթով ու կիսաթանկարժեք քարերով: Թանքի տեսքից կարելի էր դատել տիրոջ նյութական վիճակի մասին: Երևխաներին քամբ էին մոխրում իննգ տարեկանում, այն կոչվում էր «աշամայ», իսկ արդեն 12 տարեկան հասակում հայրը որդուն իսկական քամբ էր նվիրում իր ողջ հեծելային համընդհանրով, քանի որ այն ժամանակ 12-ամյակը չափառատության տարիք էր համարվում:

Չիու միջը շատ օգտակար է, նրանից պատրաստված արզանակ՝ տարպան, նույնպես շատ օգտակար է, այն այնքան էլ յուրալի չէ: Մեր ազգային կերակուրներից կազիխարտան, ժայծայան պատրաստվում են ձիու մսից: Կումիսը՝ ձիու կարբը, ավանդական ըմպելիք է, ուստի այն Գազախստանում ամենատարածված ըմպելիքներից մեկն է: Կումիսը ոչ միայն ծարավ է հազեցնում, զովացնում է, այլև օգտակար հատկություններ ունի: Երբ, օրինակ, մարդը տառապում է բոքերի հիվանդությամբ,

սպա կումիսը դեղ է առանց կողմնակի ազդեցությունների: Կումիսը բրվաշ համ ունի, դա մեղմացնելու համար կումիսի մեջ մի փոքր յուղ են ավելացնում:

Ղազախների ազգային սարազը

Տգամարդու հագուստն իրենից ներկայացնում է չապան՝ գոտիով խալաթ և գլխարկ, որը կաշու է լինել թասակ, բարձր գոյակ կամ աղվեսի մորթուց գլխարկ: Կանացի հագուստը սպիտակ բամբակյա կամ մետաքսյա զգեստ է, որի վրայից հագնում են բավշյա քանկոն՝ հարուստ ասեղնագործությամբ, ինչպես նաև բարձր թասակ՝ մետաքս գլխաշորով: Ղազախստանի տարբեր շրջաններում տարազի զարդարման տարրեր առանձնահատկություններ կան:

Ժողովրդական բանախոսություն

Ղազախստանում շատ են գնահատում խոսքի վարպետներին: Այտիները՝ ակիներն էլ միջև մրցելույթները միշտ էլ իսկական տոն են եղել: Սովորաբար ժողովրդական պոետները իրենց նվազակցում են ղազախական ազգային գործիքներով:

Ձին ղազախական ավանդույթում

Ղազախական ավանդույթում ձին գրավում է իր հատուկ պատվավոր տեղը: Սա նախնառաջ կապված է նրա հետ, որ ղազախ ժողովուրդը միշտ թույլտ է եղել և իր հիշողության մեջ միշտ էլ այդպիսին կմնա:

Ձին միշտ գնահատվել է բոլոր կենդանիներից ավելի: Ժողովրդական ասացվածքներն ասում են. «Առյուծը զազամների արքան է, ձին՝ տնային կենդանիների արքան», «Բատլիի բները ձին է», «Անհատուկ շիգիրիմ փրկում է հաջողակ ձին»: Ղազախները ձիուն հարգալից կերպով անվանել են «խաստուն կենդանի», «անկեզու մարդ», «մաքսաման կենդանի»: Ձիու նկատմամբ մանա վերաբերմունքը, նրան մեծաբեղմ ու հարգելը կապված է ղազախների թույլոր կյանքում և կենցաղում այս ազնիվ կենդանու առաջատար դիրքով:

Կան ձիու հետ կապված սովորույթներ և հավատալիքներ, որոնք սերտորեն միախառնված են մարդկային կյանքի փուլերի հետ՝ ծնունդ, մանկություն, պատանեկություն, հասունություն, ամուսնություն, մահ, քաղում:

Մարդիկ հավատում են, որ ձիու բաշն ու պոչը պահպանում են չար ոգիներից և վտանգներից: Այդ նպատակով երեխայի օրորոցին կապում են բաշի ու պոչի մազեր: Կամ բաշից մի քանի մազ փարսթում են կտորի մեջ և որպես բալիսման կապում երեխայի վզին:

Համարում են, որ ձիու ցրտիճքով ներծծված մտրակին՝ կամչային, չար ուժերը վախենում են մոտենալ, ուստի այն կախում էին երիտասարդ կանանց գլխավերևում: Հավատում էին նաև, որ ասպիրակի կոթով դեղին արտյրե մտրակներում հատուկ մոզական ուժ կար: Տուվացիներն ասում են, որ շիյթանը վախենում է կարմիր կամչայով մարդուց, իսկ ղազախները կարծում են, որ սատաման վախենում է դեղին կամչայից:

Ղազախների մոտ արույրը մաքրության խորհրդանշան է: 19-րդ դարի սկզբին ծննդկանների գլխավերևում կախում էին «Դիլդեայ անունով մի հայտնի մարդու մտրակը՝ հավատարով, որ այդ կամչան կախարդական ուժ ունի: Երկուներից ցավերի ժամանակ այդ մտրակով խփում էին կանանց մեջքին: Դիլդեբայն ասում էր. «Եթե նույնիսկ ժողովուրդն ինձ չհարգի, նա կհարգի իմ մտրակը»: Մտրակով մանա քուժումը կիրառում էին ոչ միայն շամաններն ու հեքիմները, այլև նույնիսկ որոշ տեղացի քիչկներ:

Աշնանային և ձմեռային ամիսներին, երբ երանակապանները բաց

կրկնյի տակ ձի են արածացնում, գիշերում արշավային յուրդում, նրանք մատում են մի ուժեղ մծույգի վրա, զալիս են որևէ տուն և ասում, որ եկել են սերմն ուտելու: Տանտերերը նրանց համար ամառն են մորթում և մի-սր եկում: Նրանց՝ կերակուր պատրաստելուց հետո, երամակապանի ձիւն անցնում է այդ տան տրամադրության տակ: Ըստ ավանդության՝ նրանք այդ ձիով կարող են իրենց ուզած տեղը գնալ, քանի դեռ երամակապանն իրենց տանն է: Երբ հյուրը կուշտ ուտում է, մնացած միայն դնում են նրա պայուսակը: Երամակապանը վերցնում է իր ձիին ու հեռանում:

Թաղման արարողություն

Ղազախների մոտ քաղման արարողությունը հիմնականում կատարվում է մուսուլմանական ծեսով: Մահացածին դնում են դեմքով դեպի արևմուտք, կապում են դուռնը և մաքուր լվացած կտորով ծածկում են դեմքը, իսկ մարմինը շրջապատում են վրանով: 1-3 օր մարմինը մնում է տանը, և մոտ ազգականները վառվող ջահերով նրա մոտ պահակ են մատում: Յուրաքանչյուրը, ով եկել է ցավակցելու, պետք է մտնի սեմյակ, հրաժեշտ տա հանգուցյալին և ցավակցի հարազատներին: Այնուհետև մաքուր ջրով լվանում են մարմինը և փաթարում սպիտակ սավանի մեջ:

Կարդացվում է մեղքերի թողության աղոթք, որից հետո հանգուցյալի դին դուրս է բերվում տնից, և կատարվում է ծես, որը կոչվում է «ժանագա»: Մեսին մասնակցողները կանգնում են մարմնի շուրջը, և սկսվում է արարողությունը, որից հետո հանգուցյալի ազգականները հարցնում են մեղկամեղին. «Ինչպիսի՞ն էր այս մարդը կյանքի օրոք»: Ներկաները մի-սրերան ասում են. «Շատ լավ մարդ էր, հոյակապ մարդ էր, ցանկանում ենք, որ մա դրախտ գնա: Թող մա իրեն ապաստարան գտնի»:

Սրանից հետո սկսվում է հանգուցյալին դուրս բերելու արարողությունը: Երե գերեզմանը հեռու է, ապա գորգի մեջ փաթարված մարմինը տեղափոխում են ուղտի վրա: Գերեզմանը փորում են հողի մեջ փոսի կամ քարանձավի տեսքով: Մարմինը գլխով դնում են դեպի հարավ, ոտքերը՝ հյուսիս, դեմքը՝ դեպի արևմուտք: Ներկաներից յուրաքանչյուրը մարմնի վրա մի բուռ հող է լցնում, որից հետո քարանձավը որմնաշարվում է:

Յուրերորդ օրը հոգեհաց են տալիս և մարմինը լողացողներին նվիրում են հագուստ կամ կտորեղեն: Հաջորդ հոգեհացերը տալիս են 40-րդ օրը և մեկ տարի անց:

Ավանդույթի համաձայն՝ երկար ժամանակ հանգուցյալի համար

առվ է պահվում: Նրա կինը մեկ տարի սև է հագնում, իսկ գլուխը կապում է սպիտակ գլխաշորով: Մեկ տարվա ընթացքում քաղման երգեր են երգվում, որոնք հնչում են արևածագից և մայրամուտից առաջ, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ զալիս են ցավակցելու:

Ղազախ ժողովրդի սովորույթները

Յուրաքանչյուր ժողովրդի մշակույթի բաղկացուցիչ մասն է հանդիսանում սեփական սովորույթների, ավանդույթների և ծեսերի պահպանումը, որոնք փոխանցվում են սերնդեսերունդ: Դրանք ճնշվողով են մի քանի հայրաբանականների ընթացքում: Ղազախական ավանդույթների ու սովորույթների վրա ազդեցություն են բողել և՛ քոչվոր կյանքը, և՛ մուսուլմանական կրոնը:

Հյուրընկալությունը

Ղազախ ժողովրդի բնորոշ գիծը եղել է մնում է հյուրընկալությունը: Հյուրերին միշտ զրկարաց են ընդունել և մատչելի դաստարիսանք առաջ հյուրասիրվելու: Ղազախական խոհանոցը հայտնի է հիմնականում մսից կերակրատեսակների բազմազանությամբ, ինչպես նաև օգտակար ըմպելիքներով, ինչպիսիք են կոմիսը, շուրաքը և այլնները:

Հազգան մեծերի նկատմամբ

Ղազախ ժողովրդի մեկ այլ բնորոշ գիծը մեծերի նկատմամբ սրտաուռությամբ, հարգալից և ուշադիր վերաբերմունքն է: Երեխաներին օրորոցից

ներառյալ են հարգանք ավագ սերնդի նկատմամբ, սովորեցնում են ունկնդրել նրանց իմաստուն մտքերին: Ղազախ ժողովուրդը շատ համարաշխյա է: Ղազախների համար օրենք է՝ երբեք դժբախտության մեջ չթողնել մոտիկներին և ազգականներին, պահպանել ընտանիքի և տոհմի պատիվն ու արժանապատվությունը: Եվ այսօր ղազախ ժողովուրդը կարող է հպարտությամբ ասել, որ հարգում ու մեծարում է իր նախնիներին՝ չմոռանալով, թե ինչի միջոց է անցել իրենց ժողովուրդը:

Սուիմշի՝ ավետիս: Երբ արտասանում են «սուիմշի», բոլորն իսկույն հասկանում են, որ մարդը եկել է լավ լուրով: Եվ լուր բերողին անպայման պետք է նվեր տալ:

Սղենմե՝ ողբույցի և հարգանքի նշան: Երկար ժամանակ միմյանց չտեսած մարդիկ իրար նվիրում են գաղղղոն, հուշանվերներ, քաղցրեղեն: Պարտադիր չէ, որ նվերը թանկարժեք լինի, կարևոր է, որ հուշանվեր լինի:

Կորինդիկ («կորու»)՝ տեսնել բառից: Առաջին անգամ տեսնելով (օր.՝ մոր հարսին, նորածնին և այլն)՝ նվերներ են տալիս:

Բագարիկ՝ հուշանվերներ: Սովորաբար բերում է այն մարդը, ով վերադարձել է հեռավոր ճամփորդությունից:

Ժեռի աթա՝ յոթ սերունդ, մեկ պապի բոլոր սերունդները մինչև յոթերորդ սերունդ համարվում են մոտ ազգականներ: Հին սովորույթը պահանջում է իմանալ նախնիների յոթ սերունդը և արգելում է ամուսնությունը տե՛սնի մերտառ:

Տըլիմ՝ արգելք: Ինչպես այլ ժողովուրդների, այնպես էլ ղազախների մոտ կան զանազան արգելքներ: Օրինակ՝ չի կարելի շեմի վրա քայլ դնել, մոտ մարդկանց դանակ կամ շուն նվիրել՝ դա կարող է հանգեցնել թշնամության: Տանը սուլելը կարող է թշել տան երջանկությունն ու դրամը: Չի կարելի մաս մեծի ճանապարհը կտրել:

Արաշա՝ քացականչություն կովողներին ու վիճողներին կանգնեցնելու համար: Ով չէր լսում և չէր դադարեցնում վեճը, նուզանվում էր:

Կուտտի բուլսը՝ շնորհավորանք նշանակալից իրադարձության առթիվ, օրինակ՝ երեխայի ծնվելու դեպքում: Մա քարեկեցության,

լիության, բարի ցանկությունների ավանդական մաղթանք է:

Տոկմկազար՝ ծես հեռու ճամփորդության գնացողի համար: Հարկավոր է ոչխար մորթել, դաստարխան քացել, հյուրեր հրավիրել: Ծեսի ժամանակ երգեր են երգում և մեկնողին բարի ցանկություններ մաղթում:

Թիզի բուզու՝ ծնկի իջնել, կքանստել: Տան նկատմամբ հարգանքի նշան: Եթե մարդը եկել է որևէ մեկի տուն, անպայման պետք է կքանստի կամ ծնկի իջնի, հակառակ դեպքում մա խիստ կվիրավորի տանտիրոջը, եթե իր այցի նպատակն ասի կանգնած վիճակում:

Շաշու՝ ցամեկ, շաղ տալ: Ուրախ իրադարձության ժամանակ (հարսանիք, նշանդրեք) տոնի գլխավոր դերակատարների վրա շաղ են տալիս կոնֆետներ կամ փող: Երեխաներն ուրախությամբ հավաքում են կոնֆետները: Ղազախները հավատում են, որ շաշուի ժամանակ հավաքած քաղցրեղենը հաջողություն է բերում:

«Ղազախները մեծ հոգի ունեն»

Ժամբիլ Արսիլբան

Ազգագրագետ-դասաբար (Ղազախստան)

- Ինչո՞վ է տարբերվում իսկական ղազախը:
- Իսկական ղազախը տարբերվում է իր մեծ հոգով: Իմ կարծիքով այսպիսի հսկայական, ընդարձակ տարածությունում ապրելը մարդու մեջ առատածեղություն, հյուրասիրության հատկամիջներ է առաջացնում: Եթե ճամփորդ էր գալիս, տանտերերն իսկույն «դաստարխան» էին քացում: Իսկ ճամփորդն էլ իր հերթին պետք է իր մասին տեղեկություն

հաղորդելը՝ որտեղից է գալիս, ուր է գնում, պահպանել ծիսակարգը: Մեր շատ ավանդույթներ ձևավորվել են դեռևս էին ժամանակներում: Բացի «դազախ» անվանումից՝ մենք մեկ այլ անուն էլ ունենք: Մենք մեզ համարում ենք պաշտ Ժողովուրդ: Ցանկացած ավագ սերնդի ներկայացուցիչի հարցման, նա կասի, որ ինքը պաշտ Ժողովրդի ներկայացուցիչ է: «Այաշ» նշանակում է մարդ, ով գրավում է ձիաբուծությանը, բուրբական «այաշատ» բառից է...

Այդ ձիաբույծները միավորվում էին քոչվորական միություններում: Մոցիախական համակարգը բավականին բարենպաստ էր: Ինչպես մեր անվանի գիտնական Չոխան Ալիխանովն էր ասում, համարյա կոմունիստական հարաբերություններ էին՝ հիմնված ազգակցական սկզբունքների վրա, հարուստը պետք է անպայման օգնել իր աղքատ ազգակցին, հակառակ դեպքում խայտառակ կլինեիր, նրան չէին ընդունի յուրջ շրջանակներում: Արդեն 15-րդ դարից ստեղծվում է Ղազախական խանությունը, և այդ ժամանակվանից մենք արդեն այստեղ ենք հաստատվել մշտական բնակության համար և խնամքով պահպանում ենք այն, ինչ մեզ է հասել:

Պետությունը գործարկել է «Մշակութային ժառանգություն» ծրագիրը, կատարվում են պեղումներ, ուսումնասիրվում են մշակութային հուշարձանները, կառուցվում են թանգարաններ: Հաջորդ քայլը պետք է լինի մեր մշակութային ժառանգության հոգևոր մասի ուսումնասիրությունը:

- Շատ դազախներ իրենց համարում են Չինգիզ խանի սերունդը: Ինչպե՞ս էք դրան վերաբերվում:

- Կարծում են, որ դրա համար որոշակի հիմքեր կան: Ղազախների 5-7%-ը Չինգիզ խանի կենդանի սերունդն են, այսինքն՝ այդ տոհմաբանական գիծը չի ընդհատվել: Նրանք կազմում են այսպես կոչված «տուրք» խավը: Իմաստային առումով՝ նշանակում է՝ այն մարդը, ով պատասխանատու է պետական քաղաքականության համար, այսինքն՝ պետական գործիչ, պետական ծառայող: Մեզ մոտ ներկայացված են Չինգիզ խանի ավագ որդու՝ Ժուլիխանի սերունդները, որի դաժեբարանը գտնվում է Ղազախստանում: Դա կապույտ գնդիկով մի գեղեցիկ դամբարան է, որը վերականգնվել է մի քանի տարի առաջ:

Ղազախստանի ժողովուրդների ազգային խաղերը

Բոլոր ժամանակներում ազգային խաղերը հսկայական հատարակական նշանակություն են ունեցել Ղազախստանի ժողովուրդների համար: Դրանք բոլորն առաջացել են հնագույն ժամանակներում և իրենց զարգացման մեջ անցել շարունակապես փոփոխվող ձևեր, որոնք համապատասխանում էին հասարակության ներսում ձևավորված հարաբերություններին և տոհմի տնտեսական գործունեությանը: Ղազախստանի բոլոր զվարճանքները և ազգային խաղերն առանց քացառության միշտ կատարել են հասարակական խնդիրներ՝ դաստիարակական, ծիսական, ռազմամարզային, հանդիսախաղային-էսթետիկական, հաղորդակցային և այլն:

Ռազմամարզային խաղերը կատարում էին արշավային կենցաղի հետ կապված լայն, քազմակերպման գործառույթ՝ սովորեցնելով արշավանքներ, պատերազմ վարել, հարձակվել: Ազգային խաղերի հսկայական մասը կրում էր ծիսական նշանակություն և մտնում էր ամուսնական, հոգեհանգստյան և թաղման արարողությունների մեջ: Մական ժամանակի ընթացքում նրանցից շատերը կորցրել են իրենց սկզբնական էությունը:

Ամենամեծ նշանակալից միջոցառումը համարվում էր հոգեհանգը և դրան միկրված ձիարշավը: Հայտնի է, որ պարբերաբար հոգեհանգ էր կազմակերպվում տոհմի ավագի հիշատակին, հսկայական քվով մարդիկ էին հավաքվում՝ անկախ խավային պատկանելության: Այդ իրադարձության մասին խոսակցությունը տափաստանով գնում էր մի քանի տարի, երգեր էին հյուսվում, լեգենդներ հորինվում: Հանդիսավոր միջոցառումները շարունակվում էին 3-7 օր, ընդ որում ամեն օր ազգային խաղեր ու մրցումներ էին անցկացվում, իսկ վերջին օրը եզրակահավում էր հսկայական ձիարշավը՝ այստան թաչլան, որն էլ հենց հետագայում դառնում էր քազմաքվով բնակարկումների առարկա:

«Ալաման քայգա»

Մա ազգային ձիարշավ է 25-100 կմ հեռավորությամբ: Ղազախստանի ժողովուրդների մոտ ձիարշավը հանդիսանում է հնագույն և ամենահայտնի մրցումներից մեկը, որի առաջացումն անկասկած կազմված է քոչվորական կենցաղի պայմանների և ձիերին երկարատև արշավների նախապատրաստման անհրաժեշտության հետ:

Ավանդաբար ձխարշավը կազմակերպվում է տափաստանում: Սահմանված հետազոտությունը շափվում է ուղի գծով, որը լի է բնական արվեստներով, մրցումներին կարող են մասնակցել ամսահամափակ քանակությամբ ձխավորներ տարբեր ցեղատեսակների ձիերով: Կանոնների համաձայն՝ վերջնագծին մոտենալու ժամանակ ջիգիթները սկսում էին բացականել իրենց տոհմային կոչերը, որով հանդիսատեսները ճանաչում էին ձխարշավի առաջատարներին և հաղթողին:

«Մայիս»

«Մայիս»-ը ձխավորների՝ նիզակներով մենամարտն է: Դրանք հին ռազմականացված խաղեր են, որոնք կազմակերպվում են միայն հատուկ մեծ հանդիսությունների ժամանակ: Մենամարտի համար «ռազմիկներին» ընտրում էին տարբեր ընտանեկան կլաններից, երբեմն էլ հարևան ժողովուրդներից: Մասնակիցները համապատասխան հագուստ էին հագնում և զինվում բուր ծայրով երկար փայտե նիզակներով: Մարտի նպատակն էր հակառակորդին բամբից գցել կամ նրան լուրջ հարված հասցնել, որից հետո նա շկաբողանա շարունակել մենամարտը:

«Կրզ կուու»

«Կրզ կուու» բառացի նշանակում է «հասիր աղջկան»: Սա շատ տարածված ձիամարզական խաղ է, որն իր արմատներով գնում է միջնադար, երբ կամայք, տղամարդկանց հետ հավասար, ռազմիկներ ու ձխավորներ էին: Նրանք լրիվ իրավունք ունեին իրենց ձեռքի ու սրտի հավակնորդներին մի շարք պայմաններ առաջադրել, այդ թվում՝ ձխարշավային մրցում: Այս խաղերը, որոնք սովորաբար կազմակերպվում են հարսանական հանդիսությունների ժամանակ, մեր օրերն են հասել մի փոքր ձևափոխված, սակայն իմաստը մնացել է նույնը. եթե հաղթանակ է տանում ջիգիթը, այսինքն՝ հասնում է ձխավոր աղջկան, ապա նա իրավունք ունի ամուսնանալու իր ընտրյալի հետ:

Խաղն անցկացվում է բաց դաշտում հատուկ տախմանված հետազոտությամբ: Երբուրու վերջում դրվում է մի սյուն կամ նշան: Մրցումն պայմաններով, աղջիկը պետք է մտրակով հարվածի երիտասարդին և ձիով փախչի դեպի վերջնակետ, իսկ ջիգիթը պետք է ինչ գնով էլ լինի հասնի նրան: Եթե դա նրան հաջողվում էր մինչև սյունը, ապա հաղթողը երիտասարդը իրավունք էր ստանում զրկել ու համբուրել աղջկան: Իսկ եթե

աղջիկն առաջինն էր հասնում վերջնակետին, ապա հետդարձն ճանապարհին, հանդիսատեսի ոգևորող բացականշարժումների ներքո, նա անողորմաբար մտրակում էր ամճարակ ջիգիթին: Նման անհաջողությունը խայտառակ բիծ էր դնում ձխավորի վրա, և շատ երկար ժամանակ էր պահանջվում, որ ակամատեսները դադարեն նրան ծաղրել:

«Կուունիս ալու»

Ձիապորտի շատ յուրահատուկ ձև է, որը հանդիպում է նաև Միջին Ասիայի մյուս ժողովուրդների մոտ: Մասնակիցներից այն պահանջում է մեծ ճարպկություն, իր մարմնին հնուտ տիրապետում և ձի վարելու վարպետություն: Խաղի իմաստն այն է, որ ջիգիթը ձիու արագ վազքի ժամանակ վերցնի գետնին դրված դրանը կամ էլ հավասար հետազոտությամբ վրա դրված դրամները:

«Ալթը բական»

Բառացի նշանակում է «վեց սյուն»: Ղազախական ճոճանակ է, որը կատուցվում էր վեց սյուններից, որոնց ծայրերը կապվում էին պինդ պարանով: Վերևից նրանց վրա դրվում էր լայնակի ձող, որտեղ ամրաժեշտ էր ամրացնել գույգ օղապարան ոտքերի և նստելու համար: «Ալթը բական»-ը կազմակերպում էին երեկոյան հարսանիքի կամ Նաուրիզ տոնի օրերին: Տղամերն ու աղջիկները գույգերով ճոճվելով ճոճանակի վրա, պետք է մի ուրայս երգ երգեին, իսկ մյուսները պետք է ձայնակցեին՝ նվագելով դոմբրայի վրա:

«Կազակա կուուես»

Սա ազատ ըմբշամարտի տեսակ է, որը շատ տարածված է Ղազախստանում, իսկ նրա տարբեր ձևերը հանդիպում են Միջին Ասիայի տարբեր ժողովուրդների մոտ: Այս սպորտային խաղը անցկացվում է քուլոր տոնակատարությունների ժամանակ: Նրա տարբերակիչ առանձնահատկությունն այն է, որ այստեղ բացակայում են քաշային կատեգորիաները: Մրցումները անցկացվում են միայն գոտիների վրա և կանգնած:

Որսորդության ազգային տեսակները

Ղ ազախները մեծ տափաստանի ազատ գավախներն են, կենդանու և թռչունի որսն ուղղակի այս ժողովրդի այրյան մեջ է: Բույվոր կյանքը նրանց սովորեցրել է բնության հետ ներդաշնակություն մեջ ապրել, գնահատել և հարգել նրա գեղեցկությունը:

Հին ժամանակներից դազախների սիրած որսորդության տեսակներից են եղել որսը որսկան թռչուններով և որսի հետապնդումը տափաստանային քերծե շներով՝ քազիով: Խստաշունչ թռչվոր կյանքի պայմաններում դազախները մեծ հոգատարությամբ էին վերաբերվում իրենց հավատարիմ ուղեկիցներին՝ արագավազ ձիուն, ամվեհներ քարաքծվին և տաքարյուն քերծեին:

Ժողովրդի մեջ հատկ հարգանք էին վայելում որսկան թռչուններ վարժեցնողները: Մինչև հիմա լեզնդներում ապրում է հայտնի որսորդների և նրանց անգերագանցելի հոգեզավակների մասին համբավը: Ասում են, որ Մարըկուս՝ Շիկակարմիր թռչուն անունով քարաքծիվը, որը պատկանում էր Նայման ցեղից Տինեյին, ոչ միայն

հեշտությամբ գնում էր աղվեսաորսի, այլև գայլերի, եղնիկների, մարալների որսի: Իսկ հայտնի քարաքծիվ վարժեցնող Շալախի Շոբան հեշտությամբ կարող էր որոշել քարձուներում սավառնող թռչունի ոչ միայն տեսակը, այլև տարիքը:

Ղազախ որսորդները վարժեցնում էին տարբեր գիշատիչ թռչուններ

րի, սակայն անենառածնը, խիզախը և խելացին միշտ էլ համարվել է քարաքծիվը, որին մինչև հիմա որսորդներն անվանում են «թռչունների աստված»: Շատ դժվար է թռնել, իսկ հետո նաև ընտելացնել այս գզույշ և զզոն գիշատիչին: Նա քավակամայախի քաջ է, խելամուտ և ուժեղ հակահարված տալու համար: Նրան սանձախարիչ պահանջում է մեծ համբերատարություն և դիմացկունություն: Սակայն վարժեցնելուց հետո այս թռչունը վարձահատույց է լինում իր մարզչին. հասնում է ցանկացած տափաստանային կենդանուն, կարող է խորամանկել աղվեսին և չի վախենա կռվի թռնվել անգամ գայլի հետ:

Սովորաբար որսորդները որսի են դուրս գալիս միասին կամ միայնակ: «Մալբուրին»-ը կռելեխիվ որսն է, որը կազմակերպվում է որպես հանդիսավոր, տոնակալ միջոցառում: Մալբուրինին մասնակցում էին մերգնները՝ դիպուկ կրակողները, քերծեների տերերը, բազմաթիվ կամավոր օգնականներ, ինչպես նաև երաժիշտներ, երգիչներ, աշուղներ և այլ մարտիկ: Նրանք ինչ-որ տեղ լեռնային առվակի մոտ յուրը էին դնում և սկսում իրենց տոնը: Որսին հաջողորում է ուրախ հանգիստը:

Որսի դուրս գալիս քարաքծիվ վարժեցնողները՝ «բերկուտիները»-ը որսկան թռչուններին հատուկ հանդերձանք էին հագցնում: Տեսնելով պտնենցիալ ավարին, նրանք արժիվներից մեկի գլխից քաշում էին գլխարկը և նրան ուղղում դեպի վագող գոիչ: Մյուսները չէին խանգարում և սպասում էին, քե երբ կգա իրենց որսորդական վարպետությունը ցուցադրելու պահը: Հաճախ ճողպարող կենդանու հետքերով քաջ էին թռչում թափի քերծե շներից:

Հարկ է նշել, որ ավանդական դազախական որսն անցկացվում էր առանց հրացանի, միայն որսկան թռչունների և շների միջոցով, ուստի այս կենդանիները վաղուց մեծ պատիվ ունեն դազախ ժողովրդի մոտ: Ասում են, որ մի հմուտ քարաքծիվն արժեք 10 ուղտ, լավ թազին՝ մինչև 50 գլուխ անասուն, ինչպես հարսնացուրի համար դալինը:

Ղազախական քերծե՝ թափ

Ղ ազախների մոտ կա «յոթ հարստություն» հասկացությունը, որոնցից մեկը թազին է՝ քերծե որսորդական շունը, որն այսօր գտնվում է անհետացման եզրին:

Թազին Միջին Ասիայի ժողովուրդների որսորդական շունն է: Նա շատ արագավազ և ամխոց է, ինչպես տափաստանային քաճիկ Կաս-

պից ծովի մտա գտնվող բաց հարթավայրերում, որտեղ մա օգտագործվում է մտապատակի, աղվեսի, տարբեր սմբակավորների, երբեմն էլ նույնիսկ գայլի որսում:

Թագին անկախ է: Նա մարդու կարիքն ունի, ով կարող է զննահատել նրա ընդունակությունները, որտարդական կիրքը, էներգիան և անսահման խիզախությունը: Սա մի գարձանալի շուն է, որը շատ բան կարող է սովորեցնել մարդուն՝ ապրելով նրա կողքին:

Որսորդություն որսկան թռչունների հետ

Քարարծվի հետ որսը որսորդության ամենախիճ ձևերից մեկն է: Այսպես էին որս անում դազլախների մախնիները եվրասիական տափաստաններում մի քանի հազար տարի առաջ: Դրա ապացույցն են բրոնզեդարյան ժայռապատկերները: Երբ Ղազախստանի արևմուտքում (Մախրատի մարզ, Ակտոբե կիրճում) գտնվեց երկրորդ Ոսկի մարդը, նրա կողքին թաղված էր նրա թանկարժեք ոսկե արծիվը:

Եթե քարարծվով որսով հիմնականում զբաղվում էին Ղազախստանի հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում, ապա հարավում գերադասում էին անզոներին և բազեներին: Յուրաքանչյուր թռչուն մախստեակված էր որոշակի կենդանիների որսի համար: Ուժեղ արծիվները հարմար էին սմբակավոր կենդանիների և նույնիսկ գայլի որսի համար: Անզոներն օգտագործվում էին սազերի որսի, իսկ բազեները փոքր թռչունների որսի համար:

Որսկան թռչունների ընտելացմամբ դազլախները վաղուց են զբաղվել: Եթե հարտասների համար դա ուղղակի զվարճանալու համար էր, ապա առաջա թռչվորներին որսկան թռչունները անզոնատելի օգնություն էին ցուցաբերում՝ հսկում էին հոտը, օգնում կենդանիների և թռչունների որս անել: Եթե Եվրոպայում գերադասում էին բազեով որսը, ապա Միջին Ասիայում օգտագործում էին քարարծիվը: Որսկան թռչունները շատ թանկ արժեին, իսկ նրանց բռնելու, ընտելացնելու, վարժեցնելու ընթացքը շատ բարդ էր:

Բազեներով և անզոներով որս էին անում աշնան սկզբից մինչև առաջին ձյունը: Իսկ դիմացկուն քարարծիվները որսի էին դուրս գալիս ամենամուժեղ սառնամանրիին՝ նոյեմբերից մինչև փետրվար, երբ փափկանազ կենդանիների մորթին զին ունեն:

Բուի իմաստությունը (հեմիսթ)

Վաղուց շատ վաղուց մարդկանց ու բոլոր կենդանիների վրա թագավորում էր արքայից արքան՝ լավերից ամենալավը, իմաստուններից ամենաիմաստունը: Նրա անունն այնքան մեծ էր, որ եթե այն գրեին ամենամանր տառերով և թուրքը դնեին տափաստանում, ապա ամենալավ ձին նրա երկայնքով զնալով կհոգվեր մինչև կեսին հասնելը: Մարդը չէր կարող արտաասանկ թագավորի իմաստուն անունը իր կյանքի օրոք, այն ուղղակի չէր թավակահանգնի: Այդ պատճառով մարդիկ արքայից արքային անվանում էին կարճ՝ Մուլեյման:

Մի անգամ Մուլեյմանի սիրելի կինը պետք է ծննդաբերեր:

- Չե՞մ ուզում, - ասում է նա իր ամուսնուն ու տիրակալին, - ծննդաբերել ևս փայտից մահակախե: Չե՞մ ուզում, որ մահճակալը լինի փոսկրից, հասպիսից և կարմիր ոսկուց... Յանկանում եմ ծննդաբերել մի արտատվոր մահճի վրա, որը արժանի է արքայից արքայի սիրելի կնոջը, արքայի, որի անունն այնքան մեծ է, որ ոչ մի մահկանացու չի հասցնի այն մինչև վերջ արտասանել իր ողջ կյանքի ընթացքում, եթե նույնիսկ սկսի խոսել իր ծննդյան օրվանից... Յանկանում եմ ծննդաբերել թո թագավորությունում ապրող թռչունների մեջքին:

Արքայից արքան կանչում է արծիվն և ասում.

- Դու, արծիվ, թռչունների արքան ես: Դու կտառավորում ես երկրի բոլոր թռչուններին, և միայն ես՝ արքայից արքան եմ քո տիրակալը: Հավաքիր աշխարհի բոլոր թռչուններին: Իմ սիրելի կինը ցանկանում է ծննդաբերել նրանց մեջքին:

Արծիվը գլուխ է տալիս և թռչում-հեռանում: Մի օր էլ չի անցնում, և բոլոր կողմերից դեպի արքայից արքայի պալատ են սկսում թռչել թռչունները: Դախտում էին սպիտակ կարապները, երկարաքիթ հավալուսները, երկարավիզ ֆլամինգոները, բազմազույն թուրակները, մոխրագույն սառչակները, սև ազառավները, խայտադղետ կարավները, ճարպիկ արտույունները, ճարպոտ ցախաբլրները, ծանր, մեծ արտսները, հպարտ բազենները, չար ուրուրները, թխակապույտ աղավկիները, սպիտակ արտսները, կապույտ ծիծեռնակները, ձյունահերմակ ճայերը, խստափոր թարաործիվները, շաղակրատ կապուկները և շատ այլ թռչուններ: Նույնիսկ ճնճուկները եկան երամներով:

Բոլոր թռչունները գալիս էին Մուլեյմանի պալատ, որպեսզի կտառանե արքայից արքայի հրամանը: Նրանք մտում են պալատի դիմացի

մեծ մարզագետնում և սկսում են այնքան հիանալի երգել, որ նույնիսկ ինքը՝ արքայից արքան, չի դիմանում և դուրս է գալիս նրանց երգեցողությունում ավելի լավ լսելու համար: Այնուհետև թռչունները լռում են: Թագավորի ծառաները նրանց կտուցներին անցքեր են անում, դրանցով մետաքս երկար պարան անցկացնում, որից հետո բոլոր թռչուններին կտուցներին կապում են, և արքայից արքայի սիրելի կնոջ մահիճը պատկաստ էր:

Արքայից արքան նայում է իր շուրջը: Արծիվը հավաքել էր աշխարհում ապրող բոլոր թռչուններին: Չէր հայտնվել միայն բուն, թռչունների մեջ նա չէր երևում: Ջայրանում է արքայից արքան.

- Կանչել ինձ մոտ խտովարար բուին: Իսկ եթե չգա, ուժով բերել...

Շառանները նետվում են բուի հետևից և շուտով նրան բերում են անեղ Մուխյանի աչքերի առաջ.

- Ինչպի՞նչ ես համարձակվել անտեսել իմ հրամանը, - բուին հարցնում է արքայից արքան:

- Օ՛, իմ տիրակալ, - ասում է բուն, - Իսկ դու տվե՞լ եմ արտյոք ինձ այնպիսի քներ, որ ես կարողանայի բռնել խոնավ եղամակին: Կամ ես ունե՞մ արտյոք այնպիսի աչքեր, որ կարողանամ տեսնել արևի լույսի ժամանակ: Ես շատ դանդաղ էի թռչում, տիրակալ, այդ պատճառով էլ ուշացա: Ես դանդաղ էի թռչում, բայց միաժամանակ դիտում էի, թե ի՞նչ է կատարվում աշխարհում...

- Եվ ի՞նչ տեսար, բու-թռչում, - հարցնում է արքայից արքան:

- Ես նայում էի, թե ովքե՞ր են շատ աշխարհում՝ մեռածները, թե՞ կենդանիները:

- Եվ ովքե՞ր էին շատ:

- Եթե քնածներին մեռած համարենք, ապա մեռածները շատ են, - ասում է բուն:

- Է՞լ ինչ տեսար, - հարցնում է արքայից արքան:

- Տեսա նաև, - ասում է բուն, - թե աշխարհում ի՞նչն է շատ՝ կոճղե՞րը, թե՞ ծառերը:

- Եվ ի՞նչն է շատ:

- Եթե փտած ծառերը որպես անող հաշվենք, ապա ծառերը շատ են, - ասում է բուն:

- Է՞լ ինչ տեսար, իմաստուն բու, - հարցնում է արքայից արքան:

- Ես ուսումնասիրում էի նաև, թե ի՞նչն է շատ աշխարհում՝ գիշեր-նե՞րը, թե՞ գերեկները, - ասում է բուն:

- Եվ ի՞նչն էր շատ, - հարցնում է արքայից արքան:

- Եթե ամպամած օրերը գիշեր հաշվենք, ապա գիշերները շատ են:

- Իսկ է՞լ ինչ տեսար:

- Ես նայում էի նաև, տիրակալ, թե ովքե՞ր են շատ՝ երիտասարդ-նե՞րը, թե՞ ծերերը, - ասում է բուն:

- Եվ ովքե՞ր էին շատ:

- Եթե հոգնածներին որպես երիտասարդ հաշվենք, ապա երիտասարդները շատ են, - ասում է բու-թռչումը:

- Իսկ է՞լ ինչ տեսար, իմաստուն թռչում:

- Ուսումնասիրում էի նաև, թե ովքե՞ր են շատ՝ սիրահարվածները, թե՞ անտարբերները:

- Եվ ովքե՞ր էին շատ:

- Եթե բոլոր չհանդիպածներին, բաժանվածներին և միմյանց ընտելացած մարդկանց համարենք անտարբեր, - ասում է իմաստուն բուն, - ապա անտարբերները շատ են:

- Իսկ է՞լ ինչ ես տեսել ու լսել, բու, - հարցնում է արքայից արքան:

- Ես նայում էի նաև, թե ովքե՞ր են շատ՝ արագավազ մծույզները, թե՞ բեռնակիր ձիերը:

- Եվ որո՞նք էին շատ:

- Եթե արագավազ մծույզին մատած ձիավորին քեռ չհաշվենք, ապա արագավազ մծույզներն ավելի շատ են, - ասում է բուն:

- Իսկ է՞լ ինչ տեսար քո ճանապարհին, - հարցնում է արքայից արքան:

- Ես նայում էի նաև, թե աշխարհում ովքե՞ր են շատ՝ տղամարդիկ, թե՞ կանայք:

- Եվ ովքե՞ր են շատ:

- Եթե կանանց իշխանության տակ գտնվող բոլոր տղամարդկանց, ովքեր հիմարություն են անում, տղամարդ համարենք, ապա տղամարդիկ ավելի շատ են, ի՞մ տիրակալ, - ասում է բուն և լռում:

Արքայից արքան հասկանում է իմաստուն բուի ակնարկը, հրամայում է բոլոր թռչուններին կապերը քանդել ու բաց բողմել, իսկ սիրելի կնոջն էլ՝ ծննդաբերել այնտեղ, որտեղ խելքը փչի:

Ահա թե ինչու բոլոր թռչուններին միայն բուն ռունգեր չունի:

Ղազախների սովորույթներն ու հավատալիքները

Հին ժամանակներում, երբ երաշտ էր սպասվում, ապա բաց տարածությունում սովորաբար գետի, լճի կամ աղբյուրի մոտ, կատարվում էր «տասաստրեկե հնագույն ծնար» զոհաբերությամբ և հյուրասիրությամբ, որի համար յուրաքանչյուր ամառօրրոջից հավաքում էին դրամ և այլուր: Չոհաբերվող կենդանիներ, որը նույնպես ձեռք էր բերվում բաժանումաներով, մորթում էին ջրի վրա՝ աստծուն խնդրելով ամձրև ուղարկել: Դեպքեր են եղել, երբ տասաստրեկե համընկել է ամձրևի հետ: Այդ ժամանակ հոգևորականությունը դա օգտագործում էր իր շահերից ելնելով՝ քացատրելով պատահաձը աստծու ողորմածությամբ:

Ղազախների որոշ սովորույթներն ու հավատալիքները կապված են կենդանիների հետ: Չիերին, ոչխարներին, ուղտերին նրանք օժտում էին հնայիի հատկություններով, ուստի արգելվում էր նրանց գլխին խփել, ոտքով խփել, միևնույնը նման հարգանք չլին վայելում խոշոր եղջերավոր անասունները կամ, ասենք, այձերը: Վերջիններին ցանկացած անցողի կարող էր ձաղկել, իբր նրանց մեջ բուն դրամ չար ուժերին քշելու համար: Կենդանիներին երկրապագելու ակունքները գալիս են հնուց և միջնադարից: Դրա օրինակ կարող են ծառայել տապանաբարերը՝ կոյտասաները (բասաջի) քարե ոչխար), որոնք հանդիպում են մանղշաղայն գերեզմաններում, ինչպես նաև Ղազախստանի հարավում միջնադարյան քաղաքների պեղումների ժամանակ գտնված ոչխարների, ձիերի, ուղտերի կալվ արձանիկները:

Կան քավականին շատ հին հողաքմբեր, գերեզմանաբայություններ (դրանք մոլորություն անվանում է օրս), որոնք, ամենայն հավանականությամբ, եղել են նախնիների ոգիների երկրպագության վայրեր, ինչպես

նաև կապված են եղել բնության՝ աղբյուրների, ծառերի, անտառակների պաշտմունքի հետ: Հին քյուրբերից ժառանգած «հավերժական երկների» երկրպագությունը պահպանվում է մինչև հիմա: Այլստի հետ նույնացնելով՝ ղազախը միշտ դիմում էր «հավերժական երկնքին», երբ հարկավոր էր լինում արտահայտել հավատարմությունը նախնիների ոգիներին. «Օ՛, Թեմգրի, օ՛, հավերժական երկնք»:

Ղազախները հավատում էին նաև կրակի մաքրագործող ուժին: Գարնանը, թողնելով ձմեռանոցը, նրանք խաբույկներ էին վառում և նրանց միջով անցկացնում անասուններին, ուղտերին, որպեսզի չար ուժեր քոչի ժամանակ նրանց չհետապնդի: Իսկ ուշ աշմանն էլ վերադառնալով ձմեռանոց, այն ծխով ծխեցնում էին՝ անոան ընթացքում այնտեղ բնակություն հաստատած չար ոգիներին քշելու համար: Հին հավատալիքների համաձայն՝ կրակը ջրով հանգցնել չի կարելի, կրակի մեջ քթել չի կարելի, չի կարելի ոսք դնել վառվող օջախի վրա, նրա վրայից անցնել:

ՀԵՐԻԱՌՆԵՐ

Իմաստուն աղջիկը

Վաղուց, շատ վաղուց տափաստանում ապրում էր Եղևբայ ամուսնով մի հարուստ ղազախ: Նա ուներ երեք որդի: Երկու տղավազներին նա ամուսնացնում է: Գալիս է կրտսերի՝ Ժամնախտի հեղքը: Ինքնուրույն կյանքի համար հարկավոր են հնարաժողովրդի և ճարտարություն: Որդուն փորձելու համար Եղևբայը հրամայում է նրան շուկա տանել 40 այծ և առանց դրանք վաճառելու գնել 40 աղջիկ չիբ: Երկար մտածեց Ժամնախտը, սակայն չկարողացավ լուծել հոր խնդիրը:

Հասնելով քաղաք՝ նա խնդրում է գիշերել մի աղքատ ղազախի տանը: Ընթրիքի ժամանակ նա տխուր-տրտում պատմում է հոր տված խնդրի մասին: Տանտիրոջ դուստրը՝ մի գեղեցիկ աղջիկ, լսելով նրան, ասում է.

- Այդ խնդիրը լուծելը շատ հեշտ է: Հարկավոր է հանել այձերի կոչյուրները, վաճառել դրանք և չիբ գնել:

Ժամնախտիսն այդպես էլ անում է: Մակայն հայրը չի հավատում, որ որդին ինքն է խնդիրը լուծել և ստիպում է ասել իրականությունը: Եղևբայը տալիս է պահանջած ղախիձը և որդուն ամուսնացնում իմաստուն

աղջկա հետ՝ համարելով, որ հիմար ամուսնում հարկավոր է իճաստում կին: Որոշ ժամանակ անց Եղեբյայր գնում է քաղաք: Ծամփա գնալուց առաջ հարսներին հարցնում է, թե ում ինչ բերի: Ավագ հարսը խնդրում է իրեն մի սնդուկ գնել՝ ներսում հայելապատ պատերով, միջնեկը՝ գեղեցիկ նախշերով գորգ, իսկ կրտսերն ասում է.

- Իճն նվեր հարկավոր չէ: Միայն մի բան եմ խնդրում. Վերցրո՛ւ այս պայուսակը և առանց նայելու, թե ինչ կա մեջը, հետ բեր:

Չարմանում է Եղեբյայրը, բայց այնուամենայնիվ վերցնում է հարսի պայուսակը: Հետդարձի ճանապարհին նրան շատ է հետաքրքրում պայուսակի պարունակությունը, բայց երբ տեսնում է, որ այնտեղ ոչխարի կրծած ոսկորներ են, շատ է բարկանում հարսի վրա և դրանք ցրվել է տալիս տափաստանով մեկ: Իսկույն Եղեբյայի վրա ավազակներ են հարձակվում: Եղեբյայր նրանց փրկագին է առաջարկում՝ 60 ձեր ուղտ և 70 երխտասարդ: Ավագակները համաձայնվում են քաջ բողմն: Եղեբյային և վերադարձնել նրա քաղախանը: Եվ ահա երբ ավագակները գնում են առյուղ տուղտերի հետևից, նրանց առաջնորդը Եղեբյային հարցնում է.

- Մենք վաղուց ենք ձեզ հետևում, բայց դուք 41 հոգի էիք, և անհնարին էր ձեր հախից գալ: Ասա, խնորհմ, ո՞ր կորան այդ 40 մարդիկ:

Նոր է միայն Եղեբյայր հասկանում, որ պայուսակի ոսկորները կախարդական էին: Երբ ավագակները առյուղ են գալիս փրկագին հետևից, կրտսեր հարսը հասկանում է Եղեբյայի՝ երխտասարդ ու ձեր ուղտերի ակնարկը: Նա կանչում է 60 ակակալներին, և նրանք որոշում են ավագակներին փրկագին չտալ, իսկ Եղեբյային ազատելու համար էլ ուղարկել 70 երխտասարդ ջիզիթներ:

Ահա այսպես՝ աղջկա իճաստության շնորհիվ Եղեբյայն ազատվում է, իսկ ավագակներին կոտորում են:

Բանականությունը, Գիտությունը և Երջանկությունը

Մի անգամ Բանակամությունը, Գիտությունը և Երջանկությունը վիճում են, թե ով է իրենցից ամենաբավը, ամենատեղը: Նրանք դա չեն կարողանում որոշել, ուստի գնում են րիներին՝ դատավորների մոտ, որպեսզի նրանք իրենց վեճը լուծեն: Բիբերը, դիմելով Երջանկությանը, ասում են.

- Դո՛ւ, Երջանկություն, փոխդասկան և անհասկանալի ես, հաճախ հայտնվում ես այնտեղ, որտեղ հարկավոր չէ: Մարդուն երջանկացնում ես, ստիպում, հուզվել, տատապել, իսկ այնուհետև լրում ես: Լավ է՝ ծանորսանա Բանակամության հետ, երկար կապրես:

- Իսկ դո՛ւ, Գիտություն, - ասում են բիբեր, - ողջ աշխարհում ամենաուժեղն ես: Դու կարող ես ստիպել սև քարին հաղվել, փայլել, երբեմն ոչնչից ինչ-որ բան ես սարքում, շատ բաներ վերածում ես ոչնչի: Դու կարող ես և՛ տեղծել, և՛ ոչնչացնել: Դու նույնպես ծանոթացիր Բանակամության հետ, այդպես երկար կապրես փառքի մեջ:

Իսկ Բանակամությանը դատավորներն ասում են.

- Աշխարհում մարդը թեզանից լավ ընկեր չունի: Բայց երբ մարդը ցասաման մեջ է, դու հայտնվում ու ամենտանում ես՝ տեղը զիջելով չարին: Վերադառնում ես միայն այն ժամանակ, երբ չարն արդեն իր գործն արել է: Դու սկսում ես նրա սխալներն ուղղել, սակայն ոչ միշտ է դա քեզ հաջողվում: Եթե դու հենց սկզբից մարդուն չըբեիր, չարը թու տեղը չէր գրադեցնի:

Դիմելով բյուրին՝ դատավորներն ասում են.

- Դո՛ւ, Բանակամություն, եղիր մարդ: Դո՛ւ, Գիտություն, եղիր ծին, իսկ դո՛ւ, Երջանկություն, եղիր ստրակը: Եթե դուք միավորվեք, բյուրին լավ կլինի:

Առատաձեռնը և ժխտը

Մի անգամ Առատաձեռնը և ժխտը որոշում են միասին գնալ երկրպագության: Ժխտը ողջ ճանապարհիին օգտվում էր Առատաձեռնի հացից ու ջրից: Ի վերջո, Առատաձեռնի բույր պաշարները վերջանում են: Նա սկսում է ժխտից ուտելիք խնդրել, սակայն վերջինս ասում է, որ չի ցանկանում նրա վիճակում հայտնվել և այդ պատճառով ոչինչ էլ չի տա: Առատաձեռնը չի կարողանում շարունակել ճանապարհը և մնում է քարանձավում, որին հասել էին: Ժխտը մեռակ է շարունակում ճանապարհը:

Քաղցը հագեցնելու համար Առատաձեռնը քարանձավում մի խոտ է ուտում և այդ պահից սկսում է հասկանալ բոլոր բույսերի և կենդանիների լեզուն: Երեկոյան քարանձավ են ներս վազում գայլն ու աղվեսը, թռչուն-գայլիս և կաչաղակը: Աղվեսը կաչաղակին հարցնում է, թե նա ինչ է կերել այսօր: Իսկ թռչունը պատասխանում է, որ մինչև հիմա քաղցած է:

- Այ այս բարդու տակ մի մկնիկ կա, - ասում է աղվեսը, - նա միշտ խաղում է ոսկեղբրանների հետ և զմայլվելով դրանցով՝ հագնում է:

Գայլը ցույց է տալիս դիմացի սարերը և պատմում, որ այնտեղ մի բայ է ապրում, որն ունի հազար ոչխար և մի ոսկե այծ, որի շնորհիվ գայլը կուշտ է: Եթե այդ այծի գլուխը տան կույրին, ապա նրա տեսողությունը կվերականգնվի:

- Իսկ այ այն ծառերի տակ յոթ թագավորներից հետո մնացած զանձարան կա, - ասում է աղվեսը, - և ես Ալլահի ողորմածությանը կուշտ եմ:

Առավոտ շուտ կենդանիները հեռանում են քարանձավից: Առատաձեռնը գնում է դեպի մկան բույնը և գտնում ոսկեղբրանները: Այնուհետև Առատաձեռնը գնում է բայի մոտ և նրանից գնում այծին: Առատաձեռնը գիտեր, որ թագավորը կույր աղջիկ ունի: Գնում է թագավորի մոտ և ասում, որ կրուժի նրա դստերը: Թագավորը համաձայնվում է: Իսկույն կփում են այծի գլուխը և դրանով կերակրում կույր աղջկան: Նա ուտում է և իսկույն սկսում տեսնել:

Ուրախացած թագավորը դստերը կնուրյան է տալիս Առատաձեռնին և տոյ կազմակերպում: Թագավորը փեսային ասում է, որ պատրաստ է կատարել նրա յուրաքանչյուր ցանկություն: Առատաձեռնը խնդրում է այն աղբյուրը, որտեղ ծառերի տակ պահվում էր զանձարանը: Թագավորը համաձայնվում է նրան տալ այդ աղբյուրը: Առատաձեռնը հանում է զանձարանը և սկսում է կնոջ հետ ուրախ և շքեղ ապրել:

Վերադառնում է ժխտը և նախանձում Առատաձեռնին: Նրան հարցնում է.

- Այդ ինչպի՞ս դու կարողացար հարստանալ: Իսկ ես թափառում եմ, գրկամբքներ եմ կրում...

Առատաձեռնը նրան ամեն ինչ պատմում է առանց որևէ բան թաքցնելու: Ժխտը գնում է քարանձավ, թաքնվում է և սկսում սպասել զագաններին ու կաչաղակին: Գիշերը նրանք հայտնվում են: Առաջինը ներս է մտնում աղվեսը: Նա սկսում է ասել, որ ինչ-որ մեկը լսել է իրենց խոսակցությունը և համիշտակել իրենց բոլոր ունեցվածքը, հարկավոր է գողոյշ լինել: Աղվեսն առաջարկում է խուզարկել քարանձավը՝ տեսնելու, թե ով կա այնտեղ: Սկսում են փնտրել: Հանկարծ աղվեսը բացալանչում է.

- Քարանձավում մա'րդ կա:

Գայլը բռնում է ժխտին և պատառոտում...

ԳՆՈՒՄ 3

ՂԱԶԱԽՆԵՐԻ ԿԵՆՅԱՂԸ

Ղազախական խոհանոց

Ղազախական սեղանի հիմքը, հպարտությունը և գեղեցկությունը նրբահամ, հյութալի, սննդաբար միսն է և կաթնեղենը: «Ղազախների մսային համեղ մախտատեսների քազմազանությունը այն աստիճան է ապշեցրել ճանապարհորդներին, որ նրանք ուրիշ այլ խորտիկներ պրակտիկորեն չեն նկատել:

14-րդ դարի հեղինակ ալ Օմարին այսպես է գրել Կիպչակի քոչվորների օրվա սովորական ուտելիքի մասին. «Նրանց սննդի մեծ մասը քաղկացած է որսի մսից, կաթից, ճաքալից և կորեկից»: Ռուս դեսպան Ֆյոդոր Սկիբինը, 17-րդ դարի վերջին անցնելով Տորքսկից մինչև Թուրքեստան, նշել է, որ ղազախները «ապրում են քոչատեղերով, նրանց ցանքսերը սուղ են, ձի և ոչխար շատ ունեն, իսկ կով՝ քիչ, սնվում են մսով ու կաթով»: Եվ չնայած ղազախական ավանդական խոհանոցն իր մեջ ներառում է հացահատիկային կուլտուրաներից և ալյուրից տաճնյակ կերակրատեսակներ, սակայն հենց առանձնահատուկ քրվակաթնային ուտիլատեսիլը և մսային նրբախորտիկներն են դարձել տափաստանային խոհանոցի այցեքարտը: Ղազախստանում ասում են. « Զամբիկի կաթը շաքար է, միսը՝ մեղր»:

Հյուրընկալ քոչվոր-ամասնապահների ավանդույթներն իրենց մեջ ներառում են քազմաթիվ խստորեն կատարվող ճաշի սեղանի ծեսեր, ուտելու հատուկ վարքակաճոն: Առաջին հերթին հյուրին հրամայում էին կոմիս, շուքաթ կամ ալբան, այնուհետև՝ կաթով կամ սերուցքով բերու, ախորժաբեր քաուրասկներով, չամիչով, կուրտով: Այնուհետև քերտն էին ձիու կամ ոչխարի մսից պատրաստված մախտատեսներ՝ կազը, շուժուկ, ժալ, ժայա, կարտա: Ցանկացած սեղանի վրա անպայման պետք է լինեին ալյուրից պատրաստված բուրավետ բլիթներ: Դաշկերույթը շարունակվում էր տաք մսային կերակուրներով, յուղալի սորպալով ու նորից քեյով և անշտապ գրույցներով, դոմբրայի մեղեղիներով, որ այնքան

Սուտ-Ասանա մզկիթ

Ժամանակակից Ասանա

Ղազախսանի գեղեցկուհիները

Նախագահական դպրատան, Աստանա

Իսիմ գետը

Աստանան արևոտ

Աստանա՝ արդարապես հարված

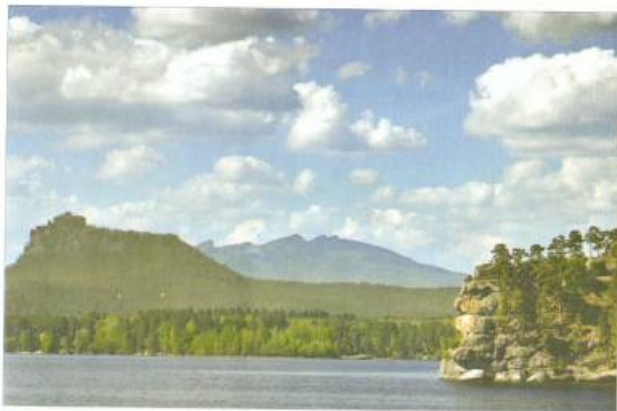
Բայսերկ

Խաղաղության և համաձայնության թալան

Մայիսի 1՝ Ղազախստանի ժողովրդի միասնության օր

Ղազախտսանի զեղասեխի վայրերը

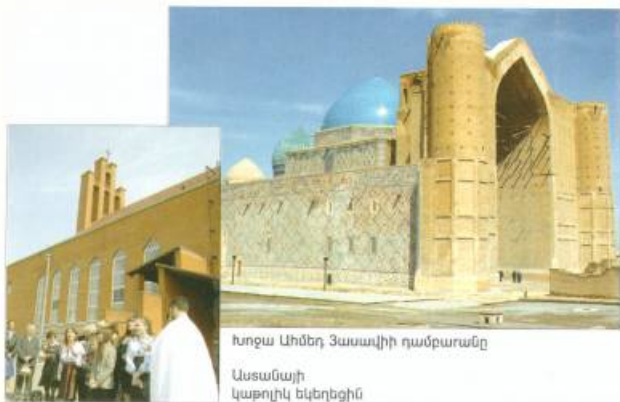
Բոուլոյն

Մանգիստաուի ժայռախոր ճգկիքները

Տամգալի ժայռադասկերները

Խոջա Ահմեդ Յասակիի դամբարանը

Աստանայի
կաթոլիկ եկեղեցին

Աստանայի սինագոգը

Ղազախստանի
ազգային խաղերը

Ավանդական և ժամանակակից
Ղազախստան

Որս Խարաբլի հոն

սիրում են տափաստանում:

Ղազախները գերադասում էին թրվակաթնային մթերքները, քանի որ դրանք հեշտ էր պահել թռչվորական կյանքի պայմաններում: Թրված կաթի օգտագործումը առավել նպատակահարմար և օգտակար է թռչվորների համար, եթե հաշվի առնենք զանազան աղեստամոքսային ինֆեկցիոնային հիվանդությունները, որոնք ուղեկցում են ամռանը հում կաթ օգտագործելով: Հատուկ վերաբերմունք կար «երկնային մատակի պարզեղին» կաթնամթերքներին. մինչև վերջ չիսմած կաթը, կումիսը կամ այրանը քափելը վատ նշան էր համարվում (քուտակը կարող էր սատկել) կամ էլ մեծ մեղք: Չէր կարելի մաս գլխիվաշտ շուտ տալ կաշվե կովկիթը: Իսկ եթե ամառվա շոգին մատակի կաթի մնացորդը վաչանում էր, այն թափվում էին հատուկ տեղում՝ երամակի կենտրոնում: Հրդեհը կանխելու համար կրակի մեջ էին լցնում կաթնեղին: Հին ժամանակներում արգելվում էր ցանկացած կաթնամթերքի, այդ թվում նաև կումիսի համար դրամ վերցնել:

Հետաքրքիր տիեզերածին ծես է նկարագրել իր ժամանակնե Գոկլան Վալիխանովը: Գարնամային առաջին ամառույցի ժամանակ (որի մասին ասում էին՝ «երկնային հովատակը խրխնջում և») տանտերը պետք է շերտերի ձեռքին յուրդից դուրս վազեր և նրա շուրջը վազելով՝ շերտերով խփել յուրդի պատերին ու ասեր. «Կարը շատ է, ամուխը՝ քիչ»: Այնուհետև հարկավոր էր մի քիչ կաթ լցնել շեմի մոտ և յուրդ մտնելով՝ շերտեր խրել դռների մոտ՝ յուրդի ցանցապատում: «Այս ամենը կաթի առատության, հետևաբար և հոտի ավելացման բարի ցանկություն է նշանակում», - նկարագրեցնում է Չ.Վալիխանովը: Մովորաբար ոչխարների և ուղտերի առաջին կրից ղազախները մածուն էին պատրաստում և ամբողջությամբ բաժանում հարևաններին, ազգականներին: Երբ կինը գնում էր տարվա մեջ առաջին անգամ կրելու, դրանից առաջ նա պետք է ո՛չ խմեր, ո՛չ ուտեր:

Քիորդովին պատահական ճանփողոցները կարող էին ստի ժամանակ առլ մտնել և հյուրասիրություն ստանալ: Ամոր էր համարվում, եթե հյուրին հարգամբ չէր ցուցաբերվում, քանի որ «հյուրը, չնայած քիչ է մտնում, քայց շատ բան է նկատում»: Հյուրին քաց չէին բողնում, մինչև նա լավ չկշտանար: Ղազախներնում մուլյնիսկ հատուկ տեղերի կա՝ «կոնակափ», այսինքն՝ «հյուրասիրություն հյուրի համար», որը շնանկում է հյուրի համար հատուկ մի կողմ դրված ամենահամեղ ուտելիքը: Հյուրի նկատմամբ հատուկ, սուրբ վերաբերմունքը կապված էր նաև այն բանի հետ, որ լավ, բարի մարդը կարող էր տանտերներից հաջորդությամբ և օրինություններով: Հենում հավատում էին. «Երջանիկ հյուրը կզգա՝ ոչխարը երկվորյակ կրելի, դժբախտ հյուրը կզգա՝ հոտի վրա գալը կհար-

ծակվի», ինչպես նաև՝ «Քաղցած հյուրը տանում է հոտի քարոքությունը»:

Հնուց ի վեր դազախների մոտ ընդունված է եղել հյուրին առատորեն հյուրասիրելը, նրան նստեցնում էին ամենապատվավոր տեղում: Ամոք էր համարվում դժվար պահին մարդուն ձեռք չմեկնելը, քարտրյուն չանելը, գիշերելու տեղ չտալը, չհյուրասիրելը: Ժողովրդի մեջ հեթախարհներ էին տարածված ժատոների և առատաձեռն տանտերերի մասին: Ե՛ման հեթախարհներից մեկում պատմվում է այն մասին, թե ինչպես է հողը կլանում ժլատին այն բանի համար, որ նա չի ցանկանում հյուրին ընդունել, իսկ նրա հարատուրյունը (անթիվ-անհամար անասունները) այդպես էլ կորում է առանց մարդկանց օգուտ տալու: Հարատուրյուն դիզելու ձգտումը և ժլատությունը մեկ ուրիշ ժլատի ի վերջո հասցնում են նրան, որ նա, մարդկանց կողմից անիծված, վերածվում է գայլի, և նրան կոցահարում են գիշատիչ թռչունները:

Ղազախների պապական ավանդույթն է՝ ընդունել հեռու կամ մոտիկ առույից եկած ճանվորդին: Ժողովրդի մեջ առում են. «Աղուհաց վերցրու, ճշմարտությունը պատմիր»: Ընդ որում, ընդունված չէր հյուրին հարցուփորձ անելը (ով է, որտեղից, բարեկամ է, թե բշմամի), մինչև նա չհագեցներ ծարավն ու քաղցը:

Եթե ձեզ քախտ վիճակի հյուր լինել ավանդական դաստարիսանի առջև, դուք կարող եք հին տվորայթի ականատեսը լինել: Տանտերը ամենահարգարժան հյուրին մատուցում է հատուկ ձևով պատրաստված ոչխարի գլուխ: Հյուրն այն ընդունում է, բաժանում մասերի և տալիս մնացած հյուրերին: Ընդ որում, գլխի յուրաքանչյուր մասին տրվում է հատուկ իմաստ: Յուրաքանչյուր հյուրին հրամցնելով գլխի որոշակի մաս, նա կատակով որոշակի մտորանք էր ասում: Օրինակ՝ կտրում է ոչխարի ականջները, տալիս երիտասարդներին, որպեսզի նրանք ուշադիր լինեն, քիմքը տալիս է կանանց կամ օրիորդներին, որից իբր նրանք ավելի աշխատասեր ու ճարտասան կլինեն: Նա նաև կարող է գլուխը տալ իրենից աչք նստածին, որից հետո այն հերթականությամբ փոխանցվում է մի հյուրից մյուսին: Այս արարողությունից հետո բերում են մտով և քարակ բացած խմորի կտորներով մի մեծ կերակրաման և դնում սեղանի կենտրոնում: Ընդունված է միայն ոսկորներով մատուցել: Այստեղ նույնպես պահպանվում է մաի կտորների բաժանման ավանդակարգը: Կոնքամիսը և սրունքը տրվում է պատվավոր, տարիքով հյուրերին, կրծքամիսը՝ հարսին կամ փեսային, վզի ղոցները՝ անուսնացած կանանց կամ օրիորդներին:

Ղազախական խոհանոցը «որվայսի տն է»

Շաննա Բայադյան

«Մերիկ ժոյ» ռեսուրսի գլխավոր խոհարար, Բ. Ասասնա

- Ղազախ ժողովուրդը շատ մարդասեր է, սիրում է հյուր ընդունել, սիրում է երբ սեղանին զանազան ուտելիքներ կան և շատ: Դրանք են բարասկները (խմորից գնդաձև հացիկներ), րեշարձակը, կոմիսը և այլն: Եթե այս ամենը սեղանին դրվի, ինչպես ասում են, «որովայնի տոն է»: Բեշարձակը պատրաստում են ձիու ապխտած մսից, իսկ առաջներում միայն չորացնում էին: Այժմ այն պատրաստվում է մսև ոչխարի, բադի մսից և նույնիսկ ձկնից, ինչպես դա ամում են Ակխտումե, Ատիրաում:

«Բեշարձակ» նշանակում է շատ միս՝ համեղ, համեմված, լավ մշակված և անպայման յուղալի: Մյու դազախները սիրում են, որ յուղը ձեռքերի վրայով ծորա: Գա բարեկեցության նշան է: «Բեշարձակ» դազախներն նշանակում է հինգ մատ, այսինքն՝ այն ուտում են ձեռքով: Այս կերակրատեսակում կա մսև խմոր, որը բացում են ձեռքով, ինչպես նաև տխի, սխտոր, սև պղպեղ: Մա ավելի շատ հյուսիսային կերակրատեսակ է, այսինքն՝ մեզ մոտ է եկել հյուսիսից: Ոչ մի հարսամիք հեղաբարձը չէ պատկերացնել առանց րեշարձակի: Այն հրամցվում է առաջինը, այդպես է ընդունված: Այս ուտեստում կա յոթ տեսակի միս: Առանց մաի այն տպավորություն է, կարծես սեղանից քաղցած ես վեր կենում:

«Քաս» նշանակում է անասունի գլուխ՝ կամ ոչխարի, կամ ձիու (նիվիված, մշակված), որը տրվում է ամենապատվավոր տարեց հյուրին: Ձիու գլուխը շատ մեծ է, ուստի այն կհատն են երկու մասի ուղևոր դեպի վեր: Այնուհետև պատվավոր հյուրը, օրինակ՝ պապիկը, սկսում է այն բաժանել: Կտրում է ականջները, տալիս ցանկներին ու ասում՝ որ դու լավ լես,

աչքերը տալիս ասում է՝ որ դու լավ տեսնես, լեզուն՝ որ լավ խոսես, քիմքը՝ որ լավ երգես, իսկ ուղեղը տրվում է բոլորին՝ մեկական գլխալ: Փեսային տրվում է կրծքամիսը:

Գազախները կաթից շատ բաներ են պատրաստում՝ կարագ, քթվաներ, շուրպա, այրան: Շուրքաքը ուղտի կարճ է, իսկ կումիսը՝ ձիու: Կումիսը լավ հարված ձիու կարճ է: Ես հիշում եմ՝ փոքր ժամանակ տատիկս մեզ՝ իր հինգ քոռոնիկներին, ասում էր՝ դու հազար անգամ հարիր, դու՝ հազար, և կզենար խաղալու: Մենք հաշվում էինք, արագ-արագ խփում և վազում էինք խաղալու:

Ընդհանրապես կումիսը թթու է, այնտեղ թթուն շատ է, և ավելի քաղցր ու յուղալի դարձնելու համար այն հարում են: Կումիսը սովորաբար խմում են յուղալի ուտելիքից հետո, քանի որ այն յուղեղը տրոհում է: Սովորաբար այն խմում են ցերեկը ուտելուց հետո: Երբ կումիսը քթվաչ է, ապա շուրքաք մի փոքր քաղցրավուն է, շատ նորոք, բայց յուղալի է, շատ խանկ չես կարող:

Ինչդեռ դասրասել բեքարմակ

Անհրաժեշտ է 2-2,5կգ ոչխարի միս, 0,5կգ ալյուր, 5-6 գլուխ սոխ, աղ, համանուրանիք

Ոչխարի միսը կտրատել 30-40 գրամանոց կտորներով, շարել մեծ կարասյուն և եփել: Պատրաստ լինելուց 15 րոպե ատաջ ավելացնել աղ և համանուրաներ: Պատրաստի արգանակի՝ շուրպայի կեսը ատանձնացնել և քամել: Քանի դեռ եփվում է միսը, պատրաստել անալի խմոր, քարակ բացել և կտրտել 4-5 սմ կողի երկարությամբ քառակուսիներ: Ետագոյ արգանակից հանել միսը և մեջը եփել խմորը 5-7 րոպե: Այնուհետև հանել խմորը և դնելով օղակներով կտրտած սոխը, եփել 3-4 յուպե: Մեծ ավախի մեջ դնել հաջորդական շերտերով խմորը, միսը և վերևից սոխը: Ատանձնացված շուրպան մատուցել ատանձին քապիկներում՝ պիտրաներում:

Բեքարմակը շատ սննդարար, կշտացնող կերակուր է, ուստի նրա հետ նախտեստ կամ այլ կերակուր չեն մատուցում: Որպես բացառություն կարելի է մատուցել թթու և լավ ստեղծած օղի:

Առակ բեքարմակի մասին

Մի ձեռ խամ որոշում է կյանքի վերջում հերթական անգամ երիտասարդ կին քերել: Շատ պապտականճեր կասկածում էին, թե ձեռ խամը կարող է երիտասարդ կնոջը երխյա պարզել, իսկ դա նշանակում էր, որ նրա վիճակն անմախտանձելի կլինի: Մակայն, ի գարմանս բոլորի, կինը հաջողությամբ եղիանում է և լույս աշխարհի քերում մի առողջ ու պղնայկազմ երեխայի: Խանն ուրախությամբ իր տեղը չէր գտնում: Մակայն հենց երխյային կրծքից կտրում են և սկսում խանական սղաճնի ուտելիքներով կերակրել, երեխան դարարում է ուտել և սկսում աչքի ատաջ միտարել, հալումաչ լինել: Էլ ինչ համադրած խորտիկներ ասես որ խամի խոհարարները չէին պատրաստում, քայց երեխան ոչինչ չէր ուտում: Նա այն աստիճանի էր հյուժվել, որ կարող էր մահանալ:

Կանչում են մի փորձառու բուժակի, իսկ նա խնդրում է իրեն մեճակ բողմել մոր հետ, որից հետո խստորեն նրան հարցնում է. «Ասա՛ ո՞վ է երեխայի հայրը, եթե ցանկանում ես, որ ես ապրի»:

Եվ խոստովանում է երիտասարդ մայրը, որ խամի բացակայության ժամանակ իր վրան է մտել երիտասարդ երամակապանը:

- Ահա թե ի՞նչ, - բացակայում է բուժակը, - այդ դեպքում տվելք նրան իր հոր կերակուրը, պատրաստիք բեքարմակ:

Այդպես էլ անում են: Մտանքերը խամի խոհանոց են քերում մի հասարակ դազախ-քոչվորի կնոջը և համձնարարում նրան բեքարմակ պատրաստել: Կազախական ձևով պատրաստված երիտասարդ ձիու մսից կերակուրը երեխան ակնբարձրությամբ ուտում է: Այնուհետև բեքարմակ է պատրաստվում ոչխարի մսից, որը նույնպես երեխան խփչտում է:

Տղան աչքի ատաջ ամբանում է և սկսում աճել: Մեծանալով նա դառնում է խամ: Իսկ այդ ժամանակվանից բեքարմակը դառնում է «դազախական խոհանոցի խանր»:

Դազախական ամանեղեն

Դազախական խոհանոցի ամանեղենն ու սպասքը բազմազան են իրենց ձևով, չափով և նշանակությամբ: Դրանք պատրաստվում էին հատուկ ձևով մշակված կաշվից և փայտից: Իսկ ճենապակյա, հալխմապակյա, կավի և մետաղյա ամանեղենը գտնում էին: Կտորվող ամանեղենը տեղափոխելու համար պատրաստել են թաղիքն, երբեմն փայտե, նաև գործված պատյաններ:

Ղազախները զանազան տեսակների սպառք ունեն շարադրված կաշվից: Չափով ամենամեծը ծիու կաշվից պարեն է՝ սարսն, որն օգտագործվում էր կումիսի և կարագի պատրաստման համար: Սարսն սովորաբար 100 լ տարողությամբ տարա է՝ նախատեսված կումիսի, շուրաբի պատրաստման և պահպանման համար: Այն կոնճակ էր, հիմքը՝ քառակուսի, որն աստիճանաբար վերնում նեղանում էր: Բերանը փակվում էր խաչանման ծաղրով փայտե ձողով, որով խառնում էին հեղուկը: Սարաբի համար հատուկ տակդիր՝ սարայակ էին պատրաստում, որպեսզի այն շխտավանա, չտաքանա կամ չհողմահարվի, քանի որ դրանից էին կախված սարաբի պարունակության համային հատկանիշները:

Ճամփորդները, հովիվներն իրենց հետ սովորաբար վերցնում էին տորսիկ, դա մի աման էր, որը 3-4 լ կումիս էր աման: Տարբեր շրջաններում կովկիցը տարբեր տեսք ուներ. այն կաշվե քեյնիկ էր կամ փայտից փորված դույլ կամ տանձաձև դրոմ: Ղազախական ամանեղենում ամենատարած տեսակն էր՝ նիսած միսը մատուցելու ամանը: Այն պատրաստելը շատ հեշտ էր: Վերցնում էին 30-40 սմ երկարությամբ կլոր գերան, կարում էին երկայնքով, փորում էին երկարավուն քառակուսի՝ երկու կողմերից տեղ բողնելով բունակների համար:

Հյուրերին մատուցելուց առաջ կումիսը լցնում էին փայտից փորված խորը քասի՝ քեզենեի մեջ, որից հետո շերեփով լցնում էին փայտե քասիկների՝ տոստագանների մեջ: Դրանք զարդարվում էին գեղեցիկ փորագործություններով, ոսկորով և արծաթով: Կարագը հարում էին կուրիում, որն իրենից ներկայացնում էր հատված կոն:

Ղազախների մոտ համարյա ողջ սնունդը պատրաստվում էր ղազանում՝ չուգունե կաթսայում, որը կարող էր տարբեր չափերի լինել: Օրինակ՝ տալ-դազանում նիսած էին մի ամբողջ ծիու միսը: Կարսան զնում էին օշակի՝ մետաղյա եռոտանու վրա խարույկի վրա կամ հատուկ փորված փոսում՝ ժերոշակում: Կարսան վերցնում և դնում էին՝ ձեռքերին հագնելով թաղիքե ձեռնոցների՝ տուտկոշ:

Հնուց ի վեր ղազախական խոհանոցում ընդունված էր ուտելիքը մատուցել գեղեցիկ սպասքով: Այսպես՝ կումիսը լցնում էին արծաթապատ լայն ամաններում կամ զունագարդված քաժակներում: Միսը դնում էին լայն եզրերով ափսևներում: Յուրահատուկ ուտեստները՝ չորացրած սելաք և քարակ աղիքը, հյուսում էին զանազան մախշերով ու ձևերով: Հացարուկեղենի մակերևույթին ծաղիկներ էին նկարում, ներկում քեյնիկներում և մատուցում գեղեցիկ պիպաներում՝ կեսներում, իսկ կարսային ըմպելիքների՝ կումիսի կամ այրանի համար ծառայում էին ավելի մեծ ու խորը պիպաները՝ տեգենեները:

Ղազախական զարդեր, գորգեր, արդուսախշեր

Ղազախների ոսկերչական արվեստը

Իմաստուններն ասում էին. «Բարձրագույն արվեստը դարերի համար ստեղծված ժամանակի հատվածն է»:

Ի տարբերություն ղազախական կիրառական արվեստի այլ տեսակների՝ ոսկերչությունը պրոֆեսիոնալ բնույթ էր կրում: Ղազախ ոսկերչները՝ զերգերները, միայնակ էին աշխատում, և իրենց վարպետությունը փոխանցում էին ժառանգաբար: Նրանք րացարձակապես տիրապետում էին ոսկերչական գործի քարտեխնիկային՝ դրոշմմանը, փորագրմանը, դրվագմանը, ցանցազարդմանը, ակոսմանը, սևաներկմանը: Զարդիքը հիմնականում արժափ էին: Ղազախների պատմությանցմամբ այս մետաղը մարագործող, պաշտպանող և մոզական հատկություններով էր օժտված և ասո-

մարքի էին: Ղազախների պատմությանցմամբ այս մետաղը մարագործող, պաշտպանող և մոզական հատկություններով էր օժտված և ասո-

ցացվում էր Լուսնի հետ: Նրանք արծաթը դիտարկում էին որպես գիշերային լուսատուի մի մասնիկ և օժտում այն գանձազան մոգական հատկանիշներով: Պատահական չէ, որ երևիսային լողացնելու ջրի մեջ դնում էին արծաթե մատանիներ և դրամներ՝ ասելով. «Թող երևիսայի օրերն այնպես լուսավոր լինեն, ինչպես արծաթը»:

Ղազախտիկների զարդեղեղն կատարում էր ոչ միայն դեկորատիվ, այլև պաշտպանական գործառույթ: Հնուց ի վեր աղչկան առաջին զարդը հազցնում էին նոր ծնված ժամանակ: Դրանք տարբեր հուռուրքներ էին չար աչքի դեմ, պատրաստված էին արծաթից, վրան սարքոյին բար: Հազցնում էին աղջնակի քեփկին կամ ոտիկին կամ էլ կարում էին նորածնի գլխարկին: 2-3 տարեկան հասակում ծակում էին աղչկա ակամջները և սաղափից ակմաջողեր հազցնում: Տափաստանարձակների կարծիքով սաղափը պաշտպանում է չար լեզվից: Բացի այդ, վաղ տարիքից աղջիկները կրում էին դաջված նախշերով ոչ լայն բևեռոցներ:

պատկերացումը, որ այդ զարդերը իրենց շարժումով ու զվզողով ունակ են վախեցնել չար ուժերին: Հաճախ այս զարդերը կշռում էին մինչև 3 կգ, ինչը, բնականաբար, ձգում էր աղչկա մազերը դեպի հետ՝ զարգացնելով գեղեցիկ կեցվածք և քայլվածք:

Հարուստ զարդարվում էին նաև աղչկա ձեռքերը: Ապարանջանները՝ քիչեզիկները, հազցնում էին մեկ կամ երկու քեռերին, իսկ մատներին դնում 3-4 մատանի: Մատանիները ամենօրյա զարդ էին համարվում, քանի որ գտնում էին, որ առանց մատանիների պատրաստված սմուկը ոչ մաքուր կլինի: Այս կապակցությամբ դազախների մոտ մի ասացվածք է պահպանվել. «Որպեսզի ուտելիքը մաքուր լինի, ձեռքին մատանի պետք է լինի»:

Ամեն տարի աղչկա հագուստին նոր զարդ էր ավելանում, իսկ ինչ-չան կինը ձեռնանում էր, այբբան նրա հագուստն ավելի խիտ էր դառնում, և ավելի ու ավելի քիչ զարդեր էին փայլում նրա վրա:

Ամուսնության առաջին տարին մինչև երեխայի ծնվելը զարդերը կրում էին պտղաբերության և մեծ սերնդի իմաստ: Դա արտահայտվում էր պտուղների և սերմերի ռեալորված պատկերներով: Օճիլոժիկ կոչվող զարդը ամուսնացած կանանց պարսպադիր զարդն էր, մանավանդ երվիսային կերակրելու ընթացքում: Այս զարդը կարծես պաշտպանում էր կնոջ կուրծքը չար աչքից: Աստիճանաբար տարիքի հետ կնոջ զարդեղեղը դառնում էր ավելի պարզ: Օրինակ՝ հասուն կանայք կրում էին արծաթի կորացված կտորից պատրաստված ժամիր-քիլեզիկ ապարանջանը, որի ծայրերը օձի գլխի ձև ունեին, ինչը համարվում էր չար ուժերի դեմ իմայի:

Չարդեղեղից կարելի էր կռահել կնոջ ունեցվածքի, տարիքի և պարզաբային և պատկանելության մասին:

Չարդի վրայի թանկարժեք և կիսաթանկարժեք քարերը ունեին մեծ իմաստաբանական նշանակություն: Քարերի ազուցումը կոչվում էր տաս՝ քար, կան կոզ՝ աչք: Նման փոխաբերությունը պատահական չէ, չէ՛ որ ազուցված քարերը ընթռնվում էին որպես ամենատես, հսկող աչք և օժտվում հրաշագործ ուժով: Օրինակ համարվում էր, որ մարգարիտը բուժում է աչքի քրի վրայի սպիտակ հատը, մարջանը պաշտպանում բուրբուրդից ու անեծքից, սաքը բուժում է կոճաքը՝ զոքը, սաղափը պաշտպանում է չար լեզվից և միաժամանակ նպաստում կյանքի բարեկեցությանը, փի-

յուզը երջանկություն է քերում: Բայց ամենամեծ համբավը վայելում էր սարդոնից: Միշտ էլ տարածված է եղել, որ այն օժտված է բարորություն, ուրախություն և երջանկություն քերելու հատկությամբ: Ուստի դազախական ոսկերչական արվեստում միշտ նախապատվությունը տրվում էր հենց այս քարին: Տափաստամարմակները հավատում էին, որ սարդոնինը կարող է պաշտպանել չար աչքից, կնոջ անպազությունից, բացի այդ, այդ «արևային քարը» ծնրացող մարդկանց կարող էր վերադարձնել երիտասարդական ուժերը և մշտական լավ տրամադրությունը:

Ղազախական ավանդական հագուստը

Ալքիսաս Մասարբայ

Նախագահական կենտրոնի էնկուրսավար, ԼԱՍԱՏԱՆ

- Հարսանեկան արարողության ժամանակ հարսը բարձր գլխարկ էր դնում: Գլխարկի քարձրությունից կարելի էր դատել առջև կայտակարան վիճակի մասին: Ինչքան բարձր էր գլխարկը, այնքան աղջիկը հարուստ էր համարվում: Գլխարկը զարդարում էին մարջանով, սարդոնով, արծաթով: Սարդոնինը համարվում է սրբազան քար՝ Մոսհամմեդ մարգարեի քարը: Երև տղամարդն այս քարով մատամի կրի, ապա հարստությունում կերերի, իսկ երև կինը կրի, ապա սեր կերերի: Անուսմության առաջին տարվա ավարտից հետո կինը փոխում էր իր գլխարկը և հագնում կիմի-չես, որն ամբողջությամբ ծածկում էր նրա գլուխը, ուսերը և մեջքը, միայն դեմքը էր բաց մնում: Հիզիմնայի տեսակետից մաքուր էր համարվում նման գլխարկ կրելը: Կանայք կրում էին նաև սովորական գլխաշոր:

Ջիզիքի արտաքին հագուստը բաղկացած էր բեշբետից, ինչպես նաև սոմից: Տոնը դարձրված մուշտակ էր գալի մորթուց: Գլխին դրվում էր եռաթև գլխարկ: Մասպտաման երկարաճիտ կոշիկ է բարձր կրունկի վրա, որպեսզի հեշտ լիներ ձի մտուկ, այսինքն՝ ասպանդակի համար:

Այժմ հարսանեկան արարողության ժամանակ մեր աղջիկները հագ-

նում են ավանդական գլխարկ և ազգային տարագ, քանի որ մենք մինչև հիմա պահպանում ենք ավանդույթները: Օգտագործվում են նաև մեր ավանդական զարդեղներ, ինչպես նաև ժամանակակից ոսկյա զարդերը:

Պարանոցի զարդերը կոչվում են տումար: Այն որպես ամուլետ էր ծառայում: Առաջ՝ 17-18-րդ դարերում, դազախները նրա մեջ մի քիչ հող, բուրբ, քաղիք էին դնում, իսկ 19-րդ դարի սկզբից սկսեցին Դուրանից սուրբ, իմաստուն խոսքեր դնել: Որպես ամուլետ՝ օգտագործվում են խոզովակատիպ զարդերը, որոնք կոչվում են բոյի տումար, ինչպես նաև տասնկյումանոս զարդերը, որոնք կոչվում են տումար:

Արևմտյան Ղազախստանում հիմնականում օգտագործվում են կամաչեցման կամ սեւացման տեխնիկայով պատրաստված մեծ զարդեր, իսկ հարավղազախական շրջանում՝ հիմնականում էմալապատ, այսինքն՝ այս զարդերն ավելի նրբագիւղ են:

- Իսկ ո՞րն է դազախական գորգերի առանձնահատկությունը:

- Գորգերը պայմանակաճորեն լինում են երկու տիպի՝ խավավոր և առանց խավի: Առանց խավի գորգերը պատրաստվում են երկու տիպի քաղիքից՝ բաց և մուգ գույնի, ապիկազիայի տեխնիկայով, այսինքն՝ մի գույնի քաղիքի վրա կարվում էր մյուսը: Խավավոր գորգերը գործվում էին իրմիկ կոչվող դազախների վրա, որոնք բերվել են հյուսիսղազախական շրջանից՝ Չիմբենդ քաղաքից: Գորգերի վրա գերակշռում է երկու գույն՝ կարմիր և սև: Կարմիրը արևի և լույսի գույնն է, իսկ սևը՝ հողի և պտղաբերության: Իսկ փոքր գորգը կոչվում է քեքեմետ, որտեղ օգտագործվում է քաղեգործման տեխնիկան, այսինքն՝ խփրի և տար քիթ օգնությամբ այսպիսի գորգ էր պատրաստվում: Իսկ արդեն 19-րդ դարի սկզբից Ղազախական տափաստան սկսեցին բերել մետաքս, և յուրաքանչյուր ընտանիքում աղջիկը գորգի վրա ասեղնագործում էր: Աղջիկը ասեղնագործում էր, սակայն երբեք չէր կարում թղանցքը, քանի որ համարվում էր, որ եթե նա թղանցքը կարի և գործն ավարտին հասցնի, ապա ցեղը կդադարեցնի իր գոյությունը: Իր ձևով սա անասի-մանուրյան ձևն էր հանդիսանում: Եթե ընտանիքում կան այսպիսի գորգեր, նարմախ կամ քեքեմետ, ապա դա ընտանեկան մասունք է, սրբություն:

Երբ ուշադրություն դարձնեք մեր պետական խորհրդանշաններին, ապա այնտեղ երկու գույն կա՝ երկնագույն և ոսկեգույն: Երկնագույնը հանգստություն, մաքրություն, անճեղոքյան գույնն է, իսկ ոսկեգույնը՝ ունեորության:

«Մըմակ»

«Մըմակ»-ը՝ թաղիքի գորգի այս տեսակը, հեուց օգտագործվել է դազախների կողմից որպես տնային գործածության իր: Այն համդիսահանում է այս ժողովրդի կիրառական արվեստի անկրկնելի ստեղծագործություններ, որը զարդարում է յուրաքանչյուր բնատանիքի ամենօրյա կենցաղը: Դաշակով զարդանախշված սըրմակը իր գեղեցկությունը կարելի է համեմատել գորգի հետ: Իր չափերով այն բերեմատից (գետնին փոփոք քնչա) փոքր է:

Սովորաբար թաղիքը, որից պատրաստվում է սըրմակը, պետք է լինի ձյունաներմակ կամ սև: Թաղիքի համար բուրդը նախապես է ընտրվում: Այն մեծ մասամբ պատրաստվում է գառի բրդից: Բուրդը սանրում են երկաթյա հատուկ սանրով, այնուհետև հատուկ ճիպտով՝ սարսուղով ծեծում են մինչև փարթամանալը: Հենց այս բրդից էլ լվում են սըրմակի երեսը: Թաղիքի երկու պատաստները առանձին են պատրաստվում: Սըրմակի համար բուրդ քիչ են վերցնում, որպեսզի թաղիքը բերն լինի:

Սովորաբար սըրմակը պատրաստում են բարակ, թայց պինդ: Սըրմակի թարս կողմից մահուղ է կարվում, որը կրկնակի օգտակար է: Նախ՝ թաղիքը չի կեղտոտվում, երկրորդ՝ բրդի մազերը գետնին չեն թափվում: Թաղիքի պատրաստումից հետո որոշվում են սըրմակի չափերը և վրայի զարդանախշերը:

Իրենց չափով դազախական սըրմակները լինում են չորս տեսակի: Ամենամեծը՝ «բոշ» սըրմակը (3-5 մ), օգտագործվում է քոչի ժամանակ: Կրանով ծածկում են ուղտի բեռնապարկը, որի մեջ լցված է տան ունեցվածքը: Երկրորդ տեսակը յուրի գետնին փռելու սըրմակն է (3-3,5 մ): Երրորդը «օտալը» սըրմակն է (2,5-3մ), որը փռվում է օջախի առաջ պատվափոր հյուրեր ընդունելու ժամանակ: Չորրորդը «տոսակ» սըրմակն է (2-2,5 մ), փռվում է անկողնու վրա: Կան նաև ավելի փոքր 1,5 մետրանոց սըրմակներ:

Զարդանախշերը պատրաստում են հետևյալ կերպ: Սըրմակի երեսի կողմը փռում են գետնին և վրան տեղադրում ամուր քրթից, սովորաբար կամ հարթ մորթուց կտրված զարդանախշերի նմուշները, կավիճով ընդգծում և կտրում սուր դանակով կամ մկրատով: Սովորաբար այս ձևով կտրված թաղիքի մի կողմը դառնում է սըրմակը մեջտեղի մասը, իսկ մյուսը՝ եզրը: Օրինակ, եթե թաղիքի մի կողմը կտրվում է սև թաղիքից, ապա մյուսը՝ սպիտակից: Այսպիսով՝ մի սըրմակի մեջտեղի մասը լինում է սպիտակ թաղիքից, իսկ մյուսինը՝ սևից: Համակցված զարդանախշերը լրացնում են: Զարդանախշի բոլոր մասերը միացնելուց հետո կարի վրայից կարվում է վառ ծապավեն:

Ըստ գույնի՝ տարբերում են չորս տիպի սըրմակներ՝ սպիտակ, սև-սպիտակ, եզրը կարված և դեղինակ սըրմակ: Սպիտակի վրա կարում են գունավոր ծապավեն կամ գույնզգույն կտորներ: Զարդանախշը պատրաստում են ուղտի բրդի բերելով: Թիչը պետք է լինի կարվող ծապավենի գույնի: Եզրը կարելու կոչվում է «ծիեկտուն»: Երբ զարդանախշի եզրերը կարվում են, սըրմակին աստառ է կարվում, որը միացնում են երեսի կողմին:

Առակ գորգի կարկասանի մասին

Վաղուց, շատ վաղուց Տարազ քաղաքից Սալին անունով մի ակնին լսում է, որ Օթթար քաղում մի հայտնի սրամիտ մայր է ապրում՝ անունը Ակայ: Նա իսկույն համակվում է նրա հետ թառավենի բռնվելու ցանկությամբ: Որոշված է՝ արված է: Սալինն անհապաղ ուղևորվում է Օթթար քաղաք:

Երբ նա ժամանում է, պարզվում է, որ Ակայը գործերով տեղ է գնացել: Տանը միայն նրա դեռահաս դուստրն էր: Եվ սպասելիս Սալինը որոշում է աղչելու հետ կատակել:

- Իսկ մեր տանը մի գորգ կա Տարազի և ձեր ողջ Օթթարի չափով, - ասում է նա:

- Դե, այդ դեպքում մեր գորգն ուղղակի կարկասան կլինի ձեր գորգի վրա, - ասում է աղջիկը ժպիտով:

Սալին-ակնին ընդունում է, որ եթե այդ մայրու աղջիկն այսքան սրամիտ է, լավ է նրա հետ ընդհանրապես չհանդիպել, և շուտափույթ հեռանում է:

Ղազախական ազգային զարդանախշեր

Զարդանկարը հին ժողովրդական արվեստի տեսակներից է։ Դրանց բովանդակությունը և ամվանումը փոխվել ու կատարելագործվել են յուրաքանչյուր նոր դարաշրջանում ժողովրդի կենսական կողմնորոշման և կենցաղի առանձնահատկություններին համապատասխան։

Կիրառական արվեստը ղազախական էքսոնոշակույթի հիմնական բաժիններից մեկն է։ Կիրառական արվեստի առարկաները ժողովրդի հնագույն մշակույթի մասին տեղեկություններ են։ Դրանց նմուշները պահվում են քանդաքանների պահոց-

ներում որպես հնագիտական պեղումների գտածոներ։ Նախագրային ժամանակներում քոչվորներն իրենց կյանքի ու կենցաղի առանձնահատկությունները պատկերել են կիրառական արվեստի իրերի օգնությամբ, և դրանք օբյեկտիվ տեղեկություն են տալիս նախնիների անցյալ կյանքի մասին։

Ղազախստամի տարածքում հնագիտական պեղումների ժամանակ գտնված կիրառական արվեստի բոլոր ստեղծագործությունները զարդարված են գեղագարդերով։ Մինչև հիմա գիտական տեսանկյունից ապացուցված չեն շատ դրվագագարդերի տոտեմական ու մոզական խորհրդանշանները և իմաստային նշանակությունը։

Ղազախական տափաստանում զարդանկարները կատարելագործվել են տարբեր ուղղություններով։ Ղազախստամի տարբեր շրջանները տարբերվել են միայն իրենց բնորոշ դրվագներով, իրենց ոճերի յուրօրինակությամբ։ Չնայած դրան, բոլոր զարդանախշերի հիմնական տարրը՝ նախաիմքը, համարվում է «եղջյուր» գարդանկարը, որում գերիշխում են եղջյուրանման, աղեղնաձև գծերը։

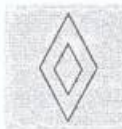
Ղազախ ժողովրդի ավանդական առարկաներում՝ զինագործության, յուրդի մևակորման, գարդիղենման, գորգագործության, ալաշա-փալասների գործման, քաղիքից պատրաստված իրերում, սպասքում, հագուստ-

ներում լայնորեն օգտագործվել է դրվագագարդումը։ Ներկայում գիտնականների կողմից հայտնաբերվել է զարդանախշերի շուրջ 230 տեսակ։

Ղազախական զարդանախշերի սկզբնատարրը կարելի է համարել եղջյուրը՝ մուփզը, քանի որ դրվագների մյուս տեսակները ստեղծվել են նրա հիման վրա։ Փռխվել են միայն անունները, օրինակ՝ ոչխարի եղջյուր, ախարի եղջյուր, եղնիկի եղջյուր, 40 եղջյուր, կրկնակի եղջյուր, մինեղջյուր, կուտրված եղջյուր։ Եղև են նաև կենդանիների, թռչունների տարբեր մասերը ներկայացնող դրվագագարդեր։

«Տորոպչրկ»՝ կիսալուսին։ Այս զարդանախշը կիսալուսին է պատկերում, որի յուրաքանչյուր ճյուղը բաղկացած է կիսալուսին պատկերող պարզ տարրերից։

«Քոտակոզ»՝ ուղտի աչք։ Այս զարդանախշը սովորաբար տեղադրվում է գունձակը կոմպոզիցիայի կենտրոնում կամ էլ գործվածքի եզրերը զարդարող կրկնվող զարդում։ Ունի շեղանկյունաձև երկրաչափական տեսք։

Ղազախական անուններ

Իրենց կառուցվածքով ղազախական անձնանունները լինում են պարզ և բարդ։ Բարդ անունները հիմնականում կազմվում են գոյականներից կամ գոյականական արմատին քայսախմբ պվելացնելով, օրինակ՝ Բայտաս = բայ՝ հարուստ + տաս՝ քար, Ժըլըրջ = ժըլ՝ տարի + բըլը՝ եկավ։

Շատ ղազախական անուններում հանդիպում են կենդանիների, թռչունների, կենցաղային առարկաների, ուտելիքների և նյութական ու հոգևոր մշակույթին պատկանող այլ անուններ։ Ղազախների անունների ընտրությունը գործնականում անասնաճանաչական է, նրանց անվանացանկն անցնում է 10 հազարից։ Շատ անուններ պարզիմաստ են, օրինակ՝ այճա՝ խճճոր, շեքեր՝ շաքարավազ, քեմիլի՝ երկաթ, բայտաս՝ կացին, Ժըլըրջայ = ձի + հարուստ, այսինքն՝ ձիերով հարուստ։ Հաճախ երեխային անուն էին տալիս նրա ծննդյան համգամանքներին համապատասխան, օրինակ՝ Աճան՝ ժուլ՝ քարի ճանապարհ, այսինքն՝ ծնվել է ճանապարհին, Ժանըրբայ՝ անձրևով հարուստ, այսինքն՝ ծնվել է անձրևային եղանակին։

Ղազախական շատ անուններ հին բյուրքական, նաև հեթանոսա-

կան ծագում ունեն, օրինակ՝ Այսու, Այժման՝ լուսամանան գեղեցկուհի, լուսալային հոգի, Կպու՝ արևի մնան գեղեցիկ:

Ազգախների պատկերացմամբ երեխային կենդանու կամ թույունի անուն տալու դեպքում նա ստանում էր այդ կենդանիների հատկանիշները, օրինակ՝ Աղբստան՝ առյուծ, այսինքն՝ առյուծի մնան խիզախ, Տուկլի-թայ՝ աղվես և հարյուտ, այսինքն՝ աղվեսի մնան խելացի և խորամանկ, Բուրխիս՝ քարարձիվ, այսինքն՝ քարարձիվ մնան ուժեղ և խիզախ:

Կամանց անունները կապված են եղել գեղեցկության, նրբության հետ, օրինակ՝ Այդայ՝ լուսամանան, Մուլուխան՝ գեղեցիկ խամուն, Ալ-թըն՝ ոսկի, այսինքն՝ ոսկու մնան թանկ, գեղեցիկ, Ժիթեկ՝ մետաքս, Մե-րուկրոս՝ սաղափ, Մարժաման՝ մարջան և այլն:

Շատ դեպքերում անունները տրվել են ազգային սովորությունների և ավանդույթների հիման վրա: Այն ընտանիքներում, որտեղ երեխաները հաճախ էին մահանում, որոսծախ որդիներին տալիս էին այսպիսի անուններ՝ Տոխտար, Տուրար, Տուրքըն, Տոխտարըն՝ քոլ մնա, կպարի, Օտեգեն, Օտեմիս, Տոլեմիս՝ վերադարձված, վերականգնված: Էպիկական հերոսների, լեգենդար դյուցազունների, անվանի ինաստունների ավանդակն անունները փոխանցվում էին սերնդեսերունդ:

Ազգախական անուններում հանդիպում են նաև արաբերենից, պարսկերենից, ինչպես նաև մոնղոլերենից փոխառություններ, որոնք զգալի հենյուտային փոփոխություն են կրել: Օրինակ՝ արաբական Մե-համանդ անունը դազախերենում ստացել է Սահամետը, Մուկամբետ, Մախմետ, Մըմբետ ևները, Իբրահիմը՝ Իբրայյոմ, Ըբրայյ, Ռայշան՝ Այշա, Կայշա և այլն: Իսկ ռուսերենից և եվրոպական լեզուներից փոխառությունները հիմնականում պահպանվել են առանց փոփոխությունների՝ Անդրել, Սերգել, Բորիս, Մաքսիմ, Մարիա, Վալենտինա, Ռոզա, Կլարա, Էռնեստ, Արթուր, Մարատ...

Խոտորային տարիներին դազախական անձնանունները լրացվել են նորաստեղծություններով: Առաջացել են Կիմ, Օկտայրը՝ հոկտեմբեր, Մարշալ, Սովետ, Սոլյատրեկ, Արմիա՝ քանակ, Մայդեն՝ ռուսմանակատ, Էլեբիթե՝ գրականություն, Մղեմիթե՝ մշակույթ, Գալըմ՝ գիտնական, Սովյոտրեկ տղամարդկանց անունները և Մայա, Կիմա, Սիբա, Դոխտարկան՝ բժիշկ և խան, Մլյուեթ՝ գեղեցկություն, Ջակոն՝ օրենք կանանց անունները:

Նախահեղափոխական դազախական առյուծ յուրաքանչյուր մարդ, քացի իր անունից, ուներ նաև մակամուն, որը ցույց էր տալիս նրա բացասական կամ դրական հատկանիշները, հսկումները, ֆիզիկական թե-

րությունները և այլն: Ազգամունների զարգացման հետ կապված մակամունները սկսում են ավելի քիչ օգտագործվել:

Ազգախական ազգանունները սկսում են հայտնվել 18-րդ դարի երկրորդ կեսին, սակայն նրանց վերջնական կայացումը վերաբերում է հետհոկտեմբերյան ժամանակաշրջանին: Ազգանունների վերջածանցները փոխանցված են ռուսերենից՝ -ին, -և, -ուլ, -ինա, -եսա, -ուկա: Ազգանունների ժառանգումը կատարվում է հորական գծով, ուստի ազգանունը ձևակերպվում էր հոր կամ պապի անունից: Իսկ հին ժամանակներում դազախներն օգտագործել են գեղելի, տոնների անունները՝ Կարա Կրաշակ Կորպանը, Շակշակ ժրմիրեկ, Կանժրալը Կարաբայր, Արան Ասան և այլն:

Ազախներնուն հայրանունը դեռ գտնվում է զարգացման փուլում, ուստի դեռ չենք կարող խոսել խոսակցական լեզվում նրա տարածման մասին: Մակայն հայրանունը օգտագործելու միտում է նկատվում դազախական մտավորականության մեջ ռուսական տարրերակով՝ հոր անվանը ավելացնելով -իչ, -ովնա վերջածանցը, կամ էլ օգտագործելով դազախական ուլի՝ որդի, և կըզ՝ դուստր քառերը:

Ազախների մոտ դիմելու ձևերը ունեն յուրահատկություններ և բնորոշ գծեր, որոնք կապված են կենսակերպի հետ: Կենցաղում ընտանեկան շփման մեջ, դիմելով մեծերին, ավելի երիտասարդներն օգտվում են հետևյալ քառերից. ատայ՝ պապի, ապայ՝ քույր, էծիք՝ տատի, էկե՝ հայր, ագայ՝ մեծ եղբայր, հորեղբայր, ժենգեչ՝ հորաքույր: Հեղափոխությունից առաջ եղել են դիմելու այլ ձևեր. զրրգա՝ պարոն, րիկեչ՝ տիկին, տակսըր՝ տիրակալ, դրոնք վաղուց գործածությունից դուրս են եկել:

Պաշտոնական դիմեցածևում այժմ առավել տարածված ձևերն են. ժուղաս՝ ընկեր, ազամատ՝ քաղաքից, իսկ գործնական գրագրության մեջ օգտագործվում են նաև սաս կըմբատտը՝ հարգելի, սաս կուրմետտո՝ մեծարգո ևները: Տարիքով մեծերին դիմելիս նրանց անվան առաջին վանկին ավելացվում են հարգալից վերաբերմունք արտահայտող սծանցներ. Էրդիմանաթ, Էրդիրահիման անուններից՝ Էրել, Էրեկե, Էրեն, Սերիտից՝ Սերե, Սերեն, Մուխտարից՝ Մուկա, Մուկան, ժամայից, ժամիլայից՝ Ժեկե, Կուլժահանից՝ Կուլեկե, և այլն:

Ծնողները, մոտ ազգականները կամ մեծերը ընտանեկան-կենցաղային շփման մեջ երեխաներին, երիտասարդներին դիմելիս օգտագործում են հետևյալ քառերը. այլմ՝ իմ լուսին, կունիմ՝ իմ արև, ժուլլըզըմ՝ իմ աստղիկ, շուպանըմ՝ իմ Վեներա, ժարըզըմ՝ լույս, ժամըմ՝ հոգին, կալկան շըրագըմ՝ սիրելիս, բալպանըմ՝ քոչնակ, կուլընըմ՝ ձիուկ, քոտան՝ ուղիղի, կոզըմ՝ գառնուկ, տուրպագըմ՝ հորթուկ և այլն:

Տղամարդկանց անուններ

Ամանժուլ – լավ ճանապարհ
 Աբայ – ուշադիր, աչալուք
 Ազամատ – իսկական ջիզիթ
 Ազատ – անկախ, ազատ
 Աղիյար – ձերդ մեծություն, ձերդ ազնվություն
 Ալթայ – ոսկե լեռ
 Ալթընբեկ – ոսկե հարուստ մարդ
 Ամիր – տիրակալ
 Արման – երազանք
 Ասկար – հզորություն, սարերի մասին ասում են «ասկար տաու»՝
 հզոր, քարծր լեռներ
 Աթաբայ – հայտնի, ամվանի, ուննոր
 Աթաբեկ – ուսուցիչ, դաստիարակ
 Բակտիյար – երջանիկ, ցանկալի (իրան.)
 Բայազիտ – բոլորից առավել (արաբ.)
 Բերիկ – ամրոց, ամուր
 Երբուլատ – իսկական տղամարդ
 Երժամ – քաջ, խիզախ
 Երմեկ – զվարճանք
 Ժամբըլ – ամրոց (մոնղոլ.)
 Ժամշիդ – լուսաճաճանչ (իրան.)
 Ժամ – հոգի
 Ժանբուլատ – պողպատե հոգի
 Ժունիս – աղավախ (իրան.)
 Զարաբիա – հիշող (արաբ.)
 Կայրաթ – ուժ, էներգիա (արաբ.)
 Կանատ – օգնության ձեռք
 Քարիմ – առատաձեռն, մեծաճակ (արաբ.)
 Քարմըս – հասարակ ժողովուրդ (թյուրք.)

Մաժիտ – զովելի (արաբ.)
 Մալիկ – արքա, տիրակալ (արաբ.)
 Մանաս – անվախ դուրսագն (թյուրք.)
 Մանսուր – հաղթանակող (արաբ.)
 Մուբարակ – սրբազան (արաբ.)
 Մուզաֆար – հաղթանակող (արաբ.)
 Մուրատ – մպատակ, ցանկություն, խղեալ
 Մուստաֆա – ընտրյալ (արաբ.)
 Մուխտար – հատուկ ընտրյալ (արաբ.)
 Նադիր – քաջառիկ (արաբ.)
 Նազարբայ – դնում էին այն դեպքում, երբ ցանկանում էին, որ մարդիկ իրենց երեխային մեծ ուշադրություն դարձնեն
 Նարիման – հրեղեն ռազմիկ (իրան.)
 Նոյան – արքայազն (մոնղոլ.)
 Նուսուլթան – լուսավաչլ սուլթան (արաբ.)
 Օմար – կենսական (արաբ.)
 Օրագ – հարստություն, հաջողություն, երջանկություն (թյուրք.)
 Ռուստեմ – քաջ, ուժեղ, հզոր (արաբ.)
 Սուլեյման – խաղաղ, պաշտպանված (հին հրեա.)
 Թեմիրխան – երկաթե մարդ
 Հաֆիզ – պահապան (արաբ.)
 Շերխան – առյուծի նման քաջ

Կանանց անուններ

Աիդա – վարձատրություն, օգտակար (արաբ.)
 Այբալա – լուսնի նման գեղեցիկ
 Այզուլ – լուսնային ծաղիկ
 Այնուտ – լուսնադեմ
 Ալշա – կենսասեր (արաբ.)
 Ալմա – խնձոր

Ասեմ – գեղեցիկ, շքնաղ
 Բաշերեր – մեղրի, շաքարի նման քաղցր
 Բայան – հզոր, ամուր, հարուստ (քյուրք.)
 Բիբիգուլ – ծաղկող տիրուհի (իրան.)
 Բիբիգուլ – ծաղիկների տիրուհի
 Բիբիհուտ – լուսերես տիկին (իրան.)
 Գառնար – աղամանդ
 Գույնազ – ծաղկի նման նրբագեղ (իրան.)
 Դամարա – թալիսման (արաբ.)
 Դարիզա – ախ, ինչ շքնաղ է
 Դարիյա – մեծ գետ
 Դինարա – արծաթե դրամ (արաբ.)
 Ժազիրա – տափաստանի նման լայնահողի
 Ջուբայդա – ընտրյալ (արաբ.)
 Ջուլֆիա – գանգրահեր (արաբ.)
 Լեյլա – գիշեր (արաբ.)
 Մադինա – արարական Մեդինա քաղաքը
 Մակասաբ – նպատակ, ձգտում
 Մալիկա – արքայադուստր, թագուհի
 Ռահատ – վայելք
 Սայիդա – հարգարժան (արաբ.)
 Սալմանաբ – փայլ, շքեղություն
 Սառա – ազնվատուհն (իրան.)
 Ֆարիզա – պարտականություն (արաբ.)
 Ֆարինա – կրծքից կտրված (արաբ.)
 Ֆիրուզա – լուսաշող, ճաճանչափայլ (իրան.)
 Շարիպա – վեհաճճ, սուրբ (արաբ.)
 Շուլպան – առավոտյան աստղ

Ղազախական առակներ և հեքիաթներ

Ղազախներն ունեն մեծ քանակությամբ հետաքրքիր և խրատական հեքիաթներ, իմաստուն առակներ: Հեքիաթներում խառուկ տեղ են զբաղեցնում խորամանկ Ալլաբ-Կուսիկ և իմաստուն Ժիրենջիի մասին հեքիաթները: Կան նաև կենդանիներին և ղազախական կենցաղին նվիրված շատ հեքիաթներ:

Փոքրիկ վարդեր

Ճանփորդների մի խումբ տափաստանում հանդիպում է ոչխարներ արածացնող մի տղայի: Դա Դուսրդև էր, որը հետագայում հայտնի է դառնում որպես Բիյ՝ ժողովրդական դատավոր:

- Այդ ի՞նչ գյուղ է այնտեղ, - հարցնում են նրան օտարականները:
- «Ժամանակ», - պատասխանում է հովիվ տղան:
- Իսկ դրանից հետո ո՞ր առվ է:
- Դրանից հետո «Որտե՞ղ-որտե՞ղ» առվն է, իսկ դրանից հետո «Ի՞նչ անել» առվն է:
- Տղա՛, իսկ թո հայրը խելից օտարականներիցն ապաստարան կտա՞, կկերակրի՞:
- Իհարկե, ապաստարան էլ կտա, կկերակրի էլ: Եթե բախտը բերի, ոչխար էլ կմորթի, իսկ եթե չբերի, այդ դեպքում երկու, մույնիսկ երեք ոչխար կմորթի:

Ճանփորդները տղայի խոսքերին լուրջ չեն վերաբերվում և գնում են առաջ: Բայց դեռ չեն հասցնում մոտակա առվի մոտով անցնել, երբ սկսում է շատ արագ մթնել և վրա է հասնում գիշերը: Նրանք շատ են դեգերում, քայց մյուս առվները չեն կարողանում գտնել և որոշում են վերադառնալ: Վերջապես գտնելով հետադարձ ճանապարհը՝ նրանք վերադառնում են առաջին առվը և թակում ծայրամասի մոտակա տան դռնը:

Տանուկը՝ մի աղքատ մարդ, ուրախությամբ ընդունում է հյուրերին և նրանց պատվին մորթում իր միակ ոչխարին: Տանտիրոջ որդին՝ հովիվ տղան նրանց համար ջրով լի սափոր է բերում լվացվելու համար: Ճանփորդներից մեկը դատավոր է լինում: Նա ճանաչում է տղային և հարցնում.

- Դու մեզ ի՞նչո՞ւ ճիշտ ճանապարհը ցույց չտվեցիր, - կշտամբում է նրան դատավորը: - Ի՞նչո՞ւ ստիպեցիր թափառել՝ ճանապարհը փնտրելիս:
- Իսկ ես մեղավոր չեմ, որ դուք իմ ասածը չհասկացաք, - պատաս-

խաճում է տղան: - Չէ՞ որ ես ձեզ ասացի՝ մտառակա առվը կռչվում է «Ժամանակ»: Դե նշանակում էր, որ արդեն մթնում է, և ձեզ հարկավոր է մտածել գիշերելու մասին: Բայց դուք առաջ գնացիք և հաջորդ առվը չգտնելով՝ սկսեցիք փնտրել «Որտե՞ր-որտե՞ր» բառերով: Անհաջող փնտրումներից հետո գալիս է «Ի՞նչ անել» հարցի ժամանակը: Դուք հետ եկաք և հայտնվեցիք մեր տանը: Իմ հայրը մորթեց միակ ոչխարին, բայց բախտը չբերեց: Պարզվեց, որ ոչխարը հոլի է և փորում երկվորյակ ունի: Այնպես որ, առացվեց, որ երեք ոչխար մորթվեց: Իսկ դուք իմ խոսքերը երեխայի դատարկախոտության տեղ դրեցիք:

- Ամուռը ի՞նչ է, - հարցնում է դատավորը:
- Դոսրոլ, - պատասխանում է տղան:
- Լավ, Դոսրոլ, մենք ձեզ կպարզատրենք, - եզրափակում է դատավորը և իր ուղեկիցների բարյացակամ բացականչությունների մեղքը իրենց հյուրընկալող ընտանիքին բանկարծեք նվերներ է մատուցում:

Իմաստությունը

Մի աղբատ դագախի ոչխարին պատահաբար է հարուստի շունը: Դագախը գալիս է հատուցում պահանջելու: Հարուստը հրաժարվում է, և աղբատը որպես վրեժ սպանում է նրա շանը: Խայտառակ սկանդալ էր հասունանում, չէ՞ որ հարուստի շունը շատ ազնվացեղ էր: Մակայն գործի մեջ է խառնվում տևող կաղին՝ դատավորը:

- Դու շուն ունե՞ս, - հարցնում է նա աղբատին:
 - Ունեն, - ասում է աղբատը, - բայց...
 - Ի՞նչ բայց, - խիստ հարցնում է դատավորը:
- Մտտնալով դատավորին՝ աղբատը նրա ականջին շշջում է, թե շունը հենց նոր ձագեր է ունեցել:
- Դե շատ լավ է, - բարձրաձայն ասում է դատավորը, - շունը կտաս նրան: Իսկ դու՛, բայ՛, - մյուս կողմին ասում է դատավորը, - ոչխար կտաս նրան:

Մրանով էլ դատն ավարտվում է: Ավելի ուշ դատավորի հրամանը կատարած հարուստը մտռնում է նրան.

- Ես նրան գառ եմ տվել: Չէ՞ որ գառն էլ է ոչխար, - հարցնում է դատավորին հարուստը՝ ուրախանալով իր հնարամտության վրա:
- Այո՛, - ասում է դատավորը: - Շան բորբոք նույնպես շուն է: Ընդ որում ի՞նչ տարբերություն, թե որ ցեղատեսակից է, - և նրան է պարզում աղբատի բակապահ շան բորբոքներից մեկին:

Ծույլ հարսը

Մի ծերունի կուպիտ ու ծույլ հարս ունեք, որը սովորություն ուներ ամեն պատահածին խնդրել, որ իրեն տան գործերում օգնի:

Մի անգամ սկեսրայրը որոշում է փորձել նրան, թե արդյո՞ք իրեն էլ ինչ-որ բանի հետևից կուղարկի: Նա յուրդից ներս է մտնում ու հագում՝ լսեցնելով իր ներկայության մասին: Հարսը կորել էր մաքրում: Նա նույնիսկ ծուլանում է շրջվել, որ տեսնի, թե ով է մտել և ասում է.

- Հե՛յ, ով էլ որ է այդտեղ, հավանգ՛մ ու ծեծի՛չը հետը բեր:
- Ծույլին ամաչեցնելու համար ծերունին դիտմամբ նրան փոխանցում է հավանգը: Հարսը, նրան տեսնելով, չփորվում է և ասում.
- Ահ, այդ Դ-ո՞ք եք: Կնեքե՛ք, դրանք տարեք իրենց տեղը դեք, ես ինքս կվեցցնեմ:

Խելացի տղան

Մի տղա յոթ տարեկանից արդեն խելացիի համբավ ուներ: Մի ծերունի, որը նրա մասին ամաջին անգամ էր լսում, ասում է.

- Դրանում ոչ մի լավ բան չկա: Եթե մեկը մանուկ հասակում շատ խելացի է, ապա օր ծերության կիսմարանա:
- Այս ամենը լսում է ոչ այնքան հեռու կանգնած տղան: Նա խելույն մտռնում է ծերունուն և ասում.

- Աքա՛, եղևում է, որ երիտասարդ հասակում Դուք շատ խելացի եք եղել:

Երբեմն կանանց լսելը մեղք չէ

Հին ժամանակներում մողան շրջում էր առուից առվ և գյաքաք՝ մուտուլմանական հարկ էր հավաքում: Առվներից մեկում նա մի տանճ է հյուրընկալվում: Առվի բոլոր բնակիչները հավաքվում են այդ տանը՝

հոգևոր մարդու քարոզը լսելու համար:

- Ամենաժամանակ մեղքերից մեկը, - պատմում էր մուլան, - կամանց խորհուրդները լսելը և նրանց ասածով շարժվելն է: Չնկանից նրանք, ովքեր, այս աշխարհի բողոքելով, հաջողությամբ կտանեն բոլոր փորձությունները և կկանգնեն Ալլահի առաջ, կդառնան իրոք հերթաքային մի տեսարանի ակնամատեր: Ամենաբարձրայլը ձեզ ցույց կտա Իր ողջ հզորությունն ու մեծաշուքությունը: Իսկ ձեզանից նրանք, ովքեր կյանքի ընթացքում իրենց կամանց են լսել, այդ ամենը չեն կարողանա տեսնել:

Այս ամենը լսող Մրդաբայ ամուռով ջիզիրը հանկարծ ասում է.

- Ահա թե ինչ: Իսկ ես, պարզվում է, քիչ էր մնում ծանր մեղք գործելի...

- Ինչի՞ մասին ես խոսում, - հետաքրքրվում է մուլան՝ հայացք գցելով նրա վրա:

- Դե, ես կնոջս ասացի՝ արի եկե՛ք մուլային ոչխար տանք, - պատմում է ջիզիրը: - Իսկ նա ասաց՝ ո՛չ, ձի տոր: Ահա ես էլ մտածում եմ, որ պարզվում է, քիչ էր մնում մեղք գործելի:

- Իսկ ինչի՞ մեղք, - աշխուժանում է մուլան, - դե, կամայք էլ եմ Աստծու արարածներ: Նրանց երբեմն լսելը բարոյավիճ էլ մեզք չէ...

Աղագա բասիրը

Աղագա բասիր Սիրիմը 15 տարեկան էր, երբ մի անգամ ցախը գրկած տուն էր գնում Նուտայի-խամի գյուղի մայրամասով: Բլրի վրա կանգնած խամը նկատում է դեռահասին և կանչում նրան, որ մտնեն:

- Դու ինչո՞ւ ես գաղտնի վառելիք գողանում, - հարցնում է խամը:

- Տիրակալ, տափաստանային ցախը յուրաքանչյուր մարդու ավարն է, իսկ այ՛ն ուրիշի աշխատանքի պտղոյները յուրացնելն է գողություն:

Խամը տղային ոչինչ չի պատասխանում և հեռանում է: Նա միայն իր մեջ ընդունում է, որ տափաստանում մեծանում է նոր ժողովրդական հերոս՝ քաջ և արդարամիտ:

Ներայրը

Վաղուց, շատ վաղուց՝ արշավանքների, բազմաթիվ պատերազմների ժամանակներում, քջևամու բանակը գերի է վերցնում մի ծերունու, նրա եղբորը, որդուն և կնոջը: Բանակի տիրակալը՝ խամը, ծերունուն հարցնում է.

- Ծերունի՛, ես քեզ քաջ եմ բողոքում և քեզ հնարավորություն եմ տալիս ընտրել քո հարազատներից միայն մեկին, որը քեզ հետ միասին կենդանի կմնա: Ո՞ւմ կընտրես: Գեղեցիկ կնո՞ջդ: Իսկ միգուցե անվեհեր որդո՞ւդ: Թե՞՝ կընտրես եղբորդ, որին մենք բռնել ենք մինչև այս գյուղը մտնելը, երբ նա փորձում էր փախչել:

Խամը համոզված էր, որ ծերունին կամ իր կնոջը կընտրի, կամ որդուն, քայց շատ է զարմանում, երբ լսում է.

- Թո՛ղ ինձ իմ եղբորը:

Մրանով ծերունին շարժում է Խամի հետաքրքրությունը, և նա հարցնում է, թե ինչո՞ւ է հենց եղբորն ընտրում:

- Ես մեծ մարդ եմ, ծնողներս վաղուց մահացել են, և ես այլևս բույրեր ու եղբայրներ չեմ ունենա: Ես ինձ համար դեռ կարող եմ նոր կին գտնել, նա ինձ համար որդի կծնի, այդ պատճառով էլ խնդրում եմ թողնել ինձ եղբորս:

Խամը ցնցվում է Ծերունու պատասխանից, և Ծերունուն է բողոքում նրա փորձաքիվ ընտանիքը:

Ինչպիսին էլ որ լինեն ներ եղբայրները, նրանք միշտ էլ եղբայր կմնան. հաճախ մենք մոտանում ենք, թե ինչքան ենք մենք նրանց սիրում...

Ճլաս բայը և Աղար-Կոսեն

Աշխարհում ապրում էր Շիգայ-բայը, որին իր արտասովոր ժառանգյալ համար անվանում էին Շիկ-թեմնս: Ողջ տափաստանում նրանից ժառ մարդ չկար: Նա շատ ոչխարներ, եզներ և ձիեր ուներ: Բայց հայրաստի ժառառքյունը ասեման չուներ: Հյուրընկալության սրբազան օրերը բայի համար գոյություն չուներ: Դամփորոցների համար Շիգայ-բայի յուրի մուտքը փակ էր: Իր ողջ կյանքի ընթացքում նա ոչ որի մի կտոր հաց անգամ չէր տվել:

- Իսկ ի՞նձ նա կկերակրի, - ինքնավստահ ասում է Աղար-Կոսեն:

- Չեմ կարծում, - պատասխանում է հայտնի սրամիտ ժիրենչեն:

Նբանք գրագ են գալիս և պայմանավորվում. եք Աղար-Կոսենն կարողանա ուտել Շիգայ-բայի մուտ, ապա ժիրենչեն Աղար-Կոսենին կտա այն ամենը, ինչ նա կցանկանա: Խալաքի փեշերը դնելով գոտու տակ՝ Աղար-Կոսեն ձի է նստում և ճանփա ընկնում:

Երեկոյան կողմ նա հասնում է Շիգայ-բայի առյու: Ջգուշթյանը մտենհալով յուրդին՝ Աղար-Կոսեն տեսնում է նրա շուրջը փոված եղեգներ: Շատ բայը դրանց շրշունից իմանում էր հյուրի մտենհալու մասին և հասցնում է բաքցնել տանը եփվող ուտելիքը: Աղար-Կոսեն զգուշությանք հավաքում է եղեգները և իր համար ճանապարհ բացում դեպի յուրդը: Նա մի փոքր անցք է տեսնում կոշմայի՝ յուրի թաղիքն պատի վրա և ներս է նայում: Կարճան ետում էր, Շիգայ-բայը երշիկ էր պատրաստում, տանախրտիին սազ էր փետրահասն անում, աղախիքը խանձում էր ոչխարի գլուխը, իսկ դուստրը խմոր էր հունցում:

Անպատեխորեն Աղար-Կոսեն ներս է մտնում և ողուռնում: Մյակնբարթում անհետանում են երշիկը, սազը, ոչխարի գլուխը և խմորը: Հյուրը ձև է անում, թե ոչինչ չնկատեց: Շիգայ-բայը շինծու ժպիտով ասում է.

- Ուրախ եմք քեզ տեսնել, Կոսե: Նստիր և հյո՛ր եղիր: Միայն թե, կներես, ոչինչ չունենք քեզ հյուրասիրելու:

- Բարի խոսքի համար էլ շնորհակալ եմ, - պատասխանում է Աղար-Կոսեն և զբաղեցնում յուրդում ամենապատվավոր տեղը:

- Ի՞նչ նորություն կա տափաստանում, - հետաքրքրվում է տանտերը:

- Իսկ ի՞նչ ես ցանկանում իմանալ, բարիագույնս Շիգայ-բայ: Այն, ինչ տեսն'ի եմ, թե՛ այն, ինչ լսեմ:

- Լասձները հաճախ տուտ են լինում: Գրանք ես չեմ հավատում: Ավելի լավ է, պատմիր տեսածիդ մասին:

Եվ Աղար-Կոսեն սկսում է պատմել.

- Գրանք էի քեզ մուտ և տեսնում եմ՝ ճանապարհով սողում է մի շատ երկար օձ: Տեսավ ի՞նձ, Ֆշչացրեց և ողորվեց այնպես, ինչպես այն երշիկը, որին դու քո տակ ես բաքցրել, բարիագույնը Շիգայ-բայ: Ես մի քար վերցրի, որը այն չափի էր, ինչքան այն ոչխարի գլուխը, որի վրա նստած է քո աղախիքը: Ըպրտեցի քարը օձի վրա, և նա այդ հարվածից տափակեց ու մնամկեց այն խմորին, որը գտնվում է աղջկադ տակ: Երե նա թեկուզ մի տուտ բառ ասացի, բող ի՞նձ փետրահասն անեն, ինչպես այն սագին, որը կնոջդ տակ է պահված:

Շիգայ-բայը կատաղությունից կարմրասեպան է և երշիկը գցում կարսայի մեջ: Տանտերտիին էլ նույն տեղն է ուղարկում նաև փետրած սագին, իսկ աղախիքն էլ՝ ոչխարի խանձած գլուխը: Եվ միաբերան գույում են.

- Եփվե՛ք հինգ ամիս:

Աղար-Կոսեն իսկույն կոշիկները հանում է, դնում դռան մուտ ու ասում.

- Հանգստացե՛ք, ի՛նձ կոշիկներ, տու՛րք ամիս:

Գրանից հետո նա մեկնվում է կոշմայի վրա, և, քանի որ արդեն ուշ էր, քնած է ձևանում: Տանտերերը յուտ են նրա խոժփոցը և նույնպես պատկում քնելու: Աղար-Կոսեն սպասում է, մինչև տանտերերը ամուր քնեն, զգուշ վեր է կենում, գաղտագողի մտեննում կարսային, րոնում սագին, ուտում, այնուհետև հանում է ոչխարի գլուխը և ավարտում ընթրիքը երշիկով: Կշտանալով նա կտրատում է տանտիտոջ աղջկա կաշվն երկարաճիտը կոշիկները և գցում կարսայի մեջ: Կուշտ և գոհ իր արարքի՛ց՝ Աղար-Կոսեն պատկում է քնելու:

Գլշերը Շիգայ-բայն արթնանում է, կամաց արթնացնում տնեցիներին և հրամայում մատուցել ընթրիքը: Սկսում են ուտել: Ծամում-ծամում են պինդ կաշին, չեն կարողանում ծամել, քիչ է մնում ատամները կտորերին:

- Պահիր միայ մինչև վաղը, - ասում է Շիգայ-բայը, - իսկ մեզ շուրպալ լցրու:

Գլշերն անցնում է: Առավոտյան Շիգայ-բայը պատրաստվում է դաշտ գնալ կանչում է կնոջը և ականցին ասում.

- Հետո այրան դիր, բայց աննկատ, որ Կոսեն չտեսնի:

Կինը այրանով լցնում է մեջը փողված դրոմը և տալիս ամուսնուն:

Շիգայ-բայը դրոմը խցկում է գրպանը և ցանկանում յուրդից դուր գալ: Բայց Կոսեն տեսնում է, որ նրա գրպանն ոտած է, բայի վզովն է ընկնում և գրկում նրան.

- Դե, բարձր մնաս, բարիագույնը Շիզայ-բայ, այսօր հավանաբար ես կգնամ, - իսկ ինքը քային այտալանկողմ է շուտ տալիս, ամբողջ ուժով ցնցում նրան:

Գղումից այրանը լցվում է քայի ոտքերին: Նա դիմանում է, դիմանում, քայց այլևս չի կարողանում: Դեղումը գցում է և քացականչում.

- Ա՛ո, խմիր իմ այրանը, խմիր, թող փողը տրաքի:

Այդ օրը Շիզայ-բայը տանից քաղցած է հեռանում: Գնում է տափաստանով ու մտածում. «Ինչպե՞ս ազատվեմ նման վնասակար հյուրից»:
Հաջորդ առավոտ քայը նորից շշուկով ասում է կնոջը.

- Ինձ համար բիթ թխիր, քայց այնպես, որ Կոսեն չտեսնի:

Կինը բիթ է թխում, հանում այն տաք մոխրից և տալիս ամուսնուն: Նա հագվով մի կտոր էր կծել, երբ մտնում է Ալղար-Կոսեն: Շիզայ-բայն ակնթարթորեն բիթը պահում է ծոցում: Բայց Ալղար-Կոսեն դա նկատում է.

- Երևի թե ես այսօր գնամ, - ասում է նա և գրկում տանտիրոջը՝ ասես հրաժեշտ տալու համար: - Բարիագույնդ և քարեհաճ Շիզայ-բայ, չգիտեմ, թե ինչպես շնորհակալ լինեմ քո հյուրընկալության համար:

Ասելով այս խոսքերը՝ նա ավելի ու ավելի ամուր է քային իրեն սեղմում: Տաք բիթն այրում էր քայի մերկ փորը: Ի վերջո Շիզայ-բայը չի դիմանում և քացականչում է.

- Ա՛ո, քկի՛դ կանգնի իմ հացը, Կոսե՛, վերցրո՛ւ, կե՛ր:

Ուզափակաև ասացվածքներ և հանելուկներ

Ասացվածքներ

Հայրենիքի մասին

- Հայրենիքը ժողովրդի մայրն է, ժողովուրդը՝ ջիզիքի մայրը:
- Մեփական Հայրենիքից լավ հող չկա,
- Հայրենիքում ապրող մարդկանցից լավ մարդիկ չկան:
- Ծաղիկները միայն իրենց մարգագետնում են ծաղիկ համարվում, Մարդը միայն իր հայրենիքում է մարդ հանդիսանում:
- Ասում են, ինչ-որ տեղ ամենուր ոսկի է թափված, իսկ երբ գնում ես, իսկի պղնձի կտոր չես գտնում:

Ժողովրդի մասին

- Երջանիկ է այն ջիզիքը, ով իր արժեքը գիտի, Երջանիկ է այն ժողովուրդը, ով ինքն իրեն է դեկավարում:
- Յուղ է կուլ տալիս նա, ով ժողովրդի առջևից է գնում, Փռչի է կուլ տալիս նա, ով ժողովրդից հեռ է մնում:
- Ծանապարիք ճանապարհի հետ հանդիպում է, ժողովուրդը ժողովրդի հետ է մտերմանում:
- Ով իր ժողովրդին դավաճանելով՝ իր որովայնն է հաստացնում, նա իսկի երկու օր չի ապրի:
- Հողին մի՛ հայիոյիր, ինքը նրա մեջ կհայտնվես, ժողովրդին մի՛ հայիոյիր, անեծքի կարծանանաս:
- Կարող ես քո ընկերներից խելացի լինել, բայց ողջ ժողովրդից իմաստուն հնարավոր չէ լինել:

Մարդու մասին

- Զին արտաքինից է գեղեցիկ, մարդը՝ ներսից:
- Կաթսան առանց մրի չի լինում, մարդը՝ առանց մտքերի:
- Առանց գորտերի ճահիճ չկա, առանց մեղքերի մարդ չկա:
- Միայն հարդ որդին մի՛ եղիր, եղիր մարդկանց որդին:
- Բանի որ մարդ ես ծնվել, պետք է մարդ էլ մտնել:
- Ամասունը հաճախ է աայթաբում, իսկ մարդը՝ սխալվում:

Խնայողության մասին

- Առանց կոպեկի ոտրի չկա, առանց մտրուկի ձի չկա:
- Աշխարհում ոչինչ չկա, որ հաշվով ստեղծված չլինի:
- Եթե մատակ ձին թամբես, մտրուկ չես ունենա:
- Եթե նույնիսկ մինչև ճաշ ես ապրելու, պաշար հավաքիր, որ մինչև երեկո քավակամացնի:
- Նույնիսկ ջուրն է հաշվի սիրում:
- Ջրկվելով ձիուց՝ թամբը մի՛ չալտիր:

- Զիուց գրկվելուց հետո լաց չեն լինում, գլխից գրկվելուց հետո մտրոքի համար լաց չեն լինում:

Շրջահայացության մասին

- Շրջահայաց մարդուն նույնիսկ դժբախտությունն է շրջանում:
- Ո՛չ թե Աստուծոց վախճանի, այլ նրանից, ով Աստուծոց չի վախճանում:
- Աչքերը շուրթերի մեջն են, կարողանում են խոսել մի բան, մտածել մի այլ բան:
- Տան միջի թշնամին հազար արտաքին թշնամուց ավելի վտանգավոր է:
- Օրերը մտորումների մեջ անցկացնես, իմաստուն կդառնաս, օրերը խաղերի մեջ անցկացնես, երեխա կդառնաս:
- Եթե թշնամիդ մուկ է, զգուշացի՛ր ինչպես առյուծից:
- Կովը տառապում է իր պոզերից, անզգույշ մարդը՝ իր լեզվից:
- Ով մի անգամ վառվել է, սկզբում կփչի, հետո կլամի:
- Առանց ձիու բնույթն իմանալու մի՛ մոտեցիր:
- Ժպտացող մեկ թշնամին զենք զնգազնող հազարից ավելի վտանգավոր է:
- Քնած օձի պոչին մի՛ կանգնիր:
- Թշնամու հետ երկար մի՛ շփվիր, գաղտնիքների կրացահայտես:՝
- Հեռու ճամփա ընկնելիս նախ ուղեկից ընտրիր, տուն կառուցելիս նախ հարևան ընտրիր:
- Կույրից ու խուլից հեռու մնա. մեկը չի տեսնում ուրիշի արցունքները, մյուսը չի լսում լացը:
- Նվիրական գաղտնիքը ընկերոջդ էլ մի՛ բացիր, քանի որ նա էլ ընկեր ունի:
- Երբ պատրաստվում ես տեղափոխվել, մի՛ շտապիր այրել բոլոր քակերը:

Երախագիտության մասին

- Արժանավոր մարդը բարությունը մեկ դար հիշում է, անարժանը՝ մեկ օր անց մոռանում:
- Ծարավը հագեցնելուց հետո շնորհակալություն հայտնի՛ր նրանից, ով ջրհորն է փորել, ծառի ստվերում հանգստանալիս շնորհակալ եղի՛ր նրանից, ով այն տնկել է:
- Տականքին ասված բարի խոսքերը նման են ջրի վրա զրկված եղջման խոսքերին:
- Ինչքան էլ գայլի ձագից կերակրես, շանը չի փոխարինի:
- Սովի օրերին ծամած խանձված մորթու համը չի մոռացվում:
- Ում զուխը չի ցավում, նա Աստուծու հետ գործ չունի:

Հարստության մասին

- Աղքատությունն արատ չէ, հարստությունը երազանքի սահման չէ:
- Բայի որդն սովի ժամանակ առաջինն է մահանում:
- Աղքատը մի կարկատան կարի, դա էլ է ուրախություն:
- Միշտ այն բանի կարիքը կա, ինչ չունես ձեռքի տակ:
- Զիավորը ոտքով զնացողին ընկեր չի:
- Պարտքով կերված միսը ոսկորով աղիքները կծակի:
- Քաղցած տղան կուշտի հետ չի խաղում, կուշտը չի մտածում, որ մի ժամանակ կզա, որ ինքն էլ կարող է քաղցած լինել:
- Քաղցածը կարևորությամբ կուշտ չի լինի:
- Երբ մոլորվում ես, աստղերը լուսին են թվում. երբ քաղցած ես լինում, լապշան կարագ է թվում:
- Ուրիշների մկերներից չես հարստանա:
- Մեկը կուշտ լինելուց է ցատկոտում, մյուսը՝ ցրտից:
- Եթե կարիքին հարմարվես, կարիքից դուրս չես գա:
- Աղբիսի կողպեք չկա, որ փողի դիմաց չբացվի:
- Սովի համար բանակամոթյան ծայն չկա:

- Կարիքը կոփում է, հարստությունը մարդկայնության մասին մոռանում է:
- Բայր որ ձի մստեց, քարի ճանապարհ են մաղթում: Աղքատը որ ձի մստեց, հարցնում են, թե որտեղից է վերցրել:

Հեռուության մասին

- Առանց ծաղկի հող չկա, առանց հերոսների՝ ժողովուրդ:
- Անձրև է գալիս, հողի համար երջանկություն է: Բատիր է ծնվում, ժողովրդի համար է երջանկություն:
- Հայրենիքի մկատմամբ սերը հերոսություն է ծնում:
- Հեռուը ծնվում է ի երջանկություն ազգի և մեռնում է ժողովրդի համար:
- Լավ է կանգնած մեռնել, քան սողալով ապրել:
- Լավ է քաջի այրի լինել, քան վախկոտի կին:
- Արագ գնացողին փռչի չի կպչում:
- Լավ է հերոսաբար մահանալ, քան խայտառակ ձևով փախչել:
- Եթե 30 տարեկանում ոչինչ չես արել, 40-ում չեն հավատա սխարանքներիդ:
- Կյանքդ տո՛րք թշնամուն, քայց գաղտնիքները մի՛ քացիր:
- Երբ խելքի կարիք չկա, խելացիները շատ են: Երբ վտանգ չկա, քաջերը շատ են:
- Դժբախտության մեջ ընկերոջդ մի՛ մեղադրիր, թշնամուց թողություն մի՛ խնդիր:
- Ռիսկի չդիմես, գործ չես անի, վախենաս, առվակի վրայից էլ չես ցատկի:
- Հողի մասին դատելու համար իմացիր, թե այն լրո՞ւմ են, թե՞ քնակեցնում: Ջիզիքի մասին դատելու համար իմացիր, նա գնում է թշնամու վրա՞, թե՞ փախչում նրանից:
- Անխոհեմ հերոսությունը անտեղի մահ է:
- Հաստ գերանը առաստաղի հենարան է, ամաստան ջիզիքը՝ ժողովրդի հենարան:

- Համառը մաղից էլ ջուր կխմի:
- Ով փնտրում է, միշտ գտնում է:

Բարեկամության մասին

- Բարի հարևանությունը ազգակցական կապերից էլ ամուր է:
- Բարեկամությունը անգին հարստություն է:
- Համերաշխ տունը երջանկությանը լի է, համերաշխությունը կորցրի՛ր, երջանկությունը քափեցի՛ր:
- Ծառն ամուր է արմատներով, մարդը՝ ընկերներով:
- Մարտի հաջողությունը հերոսության մեջ է, երջանկության հաջողությունը՝ միասնության մեջ:
- Ամուր փայտը վատ ուղեկցից լավ է:
- Ընկերներին ճանապարհն է քաժամում:
- Քաղցր սուտը թշնամուն ծիծաղեցնում է, դառը ճշմարտությունը՝ ընկերոջը լացացնում:
- Հպարտացի՛ր իսկական ընկերոջով, զգուշացի՛ր թշնամու ընկերը դաժնալուց:
- Թշնամուց մի անգամ զգուշացի՛ր, վատ ընկերոջից՝ հազար անգամ:
- Լավ է արժանի թշնամին, քան վատ ընկերը:
- Ընկերոջ դժբախտության վրա մի՛ ծիծաղիր, մույ՛նը կարող է քեզ հետ պատահել:
- Նրկու խելացի հանդիպեմ, մինչև մահ ընկերություն են անում: Նրկու հիմար հանդիպեմ, մինչև մահ թշնամություն են անում:
- Եթե ցանկանում ես հարևանիդ հարգամքը ստուգել, նրանից պարտքով փող խնդրի՛ր:
- Նրե ընկերդ կույր է, դու էլ մի աչքդ փակի՛ր:
- Փոքր վիշտը ուտելիքի սեղանի շուրջ մոռացվում է, մեծը՝ ընկերոջ հետ գրուցելիս:
- Քեզ հետ ընկերություն անելիս մեկին դու ես հարկավոր, մյուսին՝ ըս ունեցվածքը:

- Ընկերոջ նվերը վերցնում են առանց նայելու:
- Խոզի հետ ընկերանաա, կերտում կրավալվես:
- Մեղանը հարուստ է, մարմինը գիրամում է, ընկերները շատ են՝ հոգին լցվում է:

Ժողովրդի միասնականության մասին

- Ժողովրդի ազատությունը նրա միասնականության մեջ է:
- Ժողովրդի միասնականությունը բոլոր դժբախտությունները հեռացնում է:
- Համաձայնությունը և միասնականությունը երջանկություն և հարստություն են:
- Համաձայնություն չկա՝ միասնություն չկա, միասնություն չկա՝ երջանկություն չկա:
- Ներքին տարաձայնությունները արտաքին՝ թշնամոց սարսափելի են:
- Երկու ազգավ կռվեն՝ երբորդը կտցահարելու բան կունենա:
- Գայլին տեսնելով՝ առիթ շնեղը մոռանում են սեփական թշնամությունը:
- Մինչև մատները չմիանան, ասեղ էլ չես բռնի:
- Երամից հետ մնացած սագին ազգավների երամը կկտցահարի:
- Լայն հագուստը չի մաշվում, կուտ ժողովուրդը դժբախտություն չի տեսնում:
- Համատեղ ընդունված որոշումը ամենախմաստուն որոշումն է:
- Առանց միասնության ոչ մի գործ էլ չի ստացվի:
- Կինն անբացնում է ընտանիքի միասնությունը, բատիբը՝ ժողովրդինը:

Կյանքի մասին

- Առողջությունը անգին գանձ է:
- Աղքատի հարստությունն իր առողջությունն է:

- Հիվանդը տանել չի կարողանում ծիծաղը, ծին՝ ծանր բեռը:
- Ով քաբցնում է իր հիվանդությունը, նա մահվան հետ է խաղում:
- Հոսող ջրում կեղտը չի մնում:
- Գլուխը սկսում է ցավել, հոգին հանգիստը կորցնում է:
- Բացի մահանալուց ամեն տեղ շտապի՛ր:
- Լավ հեքինը նա է, ով հին հիվանդություններին նորը չի ավելացնում:
- Լավ է մի օր հողի վրա, քան 1000 օր դրախտում:
- Շապիկ հագածը վաղ թև ու չ կվերադառնա, սավան հագածը՝ երբեք:
- Երբ մահի մասին շատ են խոսում, առողջը կորցնում է հանգիստը:
- Աշխատանքը բոլոր հիվանդությունների դեմ առաջին դարձնում է:
- Հիվանդությունը մտնում է միջանցահովիտի հետ, դուրս գալիս քրտինքով:
- Հիվանդությունը վերք է մարմնի վրա, վիշտը վերք է հոգու վրա:
- Հյուժված օրգանիզմի համար բոլոր հիվանդություններն ընկեր են:
- Միասին ծնվելը չի ճշանակում միասին էլ մեռնել:
- Աչքերը ցավում են, ձեռքերիդ ազատություն մի՛ տուր, փորդ ցավում է, սնունդ մի՛ ընդունի՛ր:
- Առամնացավից առաջապոյին առողջության մասին մի՛ հարցրու:
- Ինչպես որ հաճելի հիվանդություն չկա, այնպես էլ դրա դիմաց քաղցր դեղ չկա:
- Նիհարելը կամ գիրանալը մարդու հոգու տրամադրվածությունից է:

Ուսման մասին

- Ուսման ժամանակ դժվար է, բայց դրա պտուղները քաղցր են:
- Խոսի՛ր ոչ թե կարդացածիդ մասին, այլ ըմբռնածիդ:
- Կյանքն ամենամեծ դպրոցն է:
- Կյանքը իմաստուն ուսուցիչ է:

- Բարոյից գիտելիք հավաքի՛ր և կուտակի՛ր մինչև վերջին օրերդ:
- Արվեստն աշխույժ առվակ է, գիտությունը՝ վառ կանթեղ:
- Ոչ թե նա շատ բան գիտի, ով շատ է ապրել, այլ նա, ով շատ է տեսել:
- Մի՛ ձգտիր զարմացնել ճարտասանությանը, ձգտի՛ր զարմացնել գիտելիքներով:
- Մի՛ նեղացիր, եթե հանդիմանեն, թե չզիտես. աշխարհում ավելի շատ անհայտ բան կա, քան հայտնի:
- Ոսկու հետևից մի՛ ընկիր, գիտելիքների հետևից ընկի՛ր:
- Ոչ թե նա շատ բան գիտի, ով շատ է կարդում, այլ նա, ով խորանուխ է լինում:
- Զգտի՛ր սովորել յոթ ժողովուրդների լեզուն և յոթ տարբեր գիտություններ:
- Ուժեղը մեկին կհաղթի, գիտունը՝ հազարին:
- Գիտությունը գիտելիքի հիմքն է, գիտելիքը՝ երջանկության հիմքը:
- Առանց գիտելիքի մարդը մեճան է առանց հոտի ծաղկի:
- Հազար ոչխար ունենալու փոխարեն լավ է մի գիտուն որդի ունենալ:
- Անհասանելի բարձունք չկա:
- Գիտությունը ոչինչ չարժե, բայց սովորելն է դժվար:
- Երիտասարդ հասակում ստացած գիտելիքները քարի վրա փորագրված գրեթե են, ծերության հասակում ստացածը՝ սառույցի վրա հատված գրեթե:

Տալիս աստճո նկասմաւք (առակ)

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր մի անբախտ մարդ: Նա ամեն ինչ ուներ, միայն բախտը նրան երևիսաներ չէր պարզել: Նա յոթ կին է քերում, նրանց համար վճարում յոթնապատիկ դալիմ: Տարիներն անցնում են, բայց...

Իրենց մտտով անցնող վաճառականներից նա իմանում է, որ ետու հարավում ապրում է մի իմաստուն մարդ՝ Մուսա անունով: Մեծ քարավան կազմելով՝ նա գնում է Մուսա մարգարիկի մոտ: Մեր օր ու գլխի իմաստուն Մուսան իր աստծուց խնդրում էր այդ մարդուն որդի պարզել, քանի որ վերջինս խոստացել էր, որ եթե աստված իրեն երկուսաներ պարզելի, նա կհավատա Մուսայի աստծուն և իր ցեղն էլ այդ հավատին կրերի: Մակայն Մուսա մարգարեի աստվածք չի լսում այդ խնդրանքը:

Տղամարդը որոշում է տուն վերադառնալ: Հետդարձի ճամփան միշտ էլ երկար է լինում: Նրանց քարավանի վրա հարձակվում են անվազակները և մարդկանց ցրում: Տղամարդը արագավազ ձիով արկվում է հետապնդողներից և անհետանում անապատում: Մակայն անապատը շատ մեծ էր, և նա այնտեղ մոլորվում է:

Անցնում է մի քանի օր, և նա, ծարսվից թուլացած, հասնում է քարաքոտ քյուրմերի: Բլուրմերի արանքում մի առվակ էր հոսում: Իսկ այն տեղերում, որտեղ առվակը դուրս էր գալիս հողի մակերևույթ, աճում էին մեծ ծառեր: Այդ ծառերի ստվերում մի փոքրիկ վրան էր խփված: Տղամարդը կանչում է մարդկանց, բայց ոչ որ չի արձագանքում: Նա իր ձիուն ջուր է խմեցնում, իսկ հետո ինքն է խմում: Այնուհետև մտնում է վրանին և նորից տամետերին կանչում: Վրանից մի ծերունի է դուրս գալիս՝ նիհար ու երկար: Նրա աչ ուսին քարաքոճիկ էր նստած: Ծերունին տղամարդուն հարցնում է նրա անապարհի մասին: Տղամարդը պատմում է նրան, թե ինչերի միջով է անցել, և ինչ է տախլել նրան այդքան հեռու ճամփա գալ: Ծերունին ինչ-որ բան է շշմջում իր քաղաքովին, և թռչում, կարճ ճայն հանելով, խոյանում է դեպի երկինք: Իսկ ծերունին հյուրին հրավիրում է վրանից ներս:

Երեկոյան, մայրամուտին վրան է վերադառնում քարաքոճիկը, ամբողջունվին վիրավոր, արյան մեջ: Ծերունին լուռ էր, և տղամարդը նրան ոչինչ չի հարցնում: Առավոտյան ծերունին ցույց է տալիս նրա տունդարձի ճանապարհը: Մեկ ամիս անց նա տուն է հասնում, իսկ մեկ տարի անց ծնվում է նրա առաջնեկը: Տասնմեկ որդի և մեկ դուստր է նրան պարզվում երկինքը: Մի անգամ որսի ժամանակ, նա տեսնում է, որ հարազատ լեռների վերևում բարձրության վրա, թռչում է արծիվը, և հիշում է ծերունուն, ով իրեն օգնել էր: Նա որոշում է զուգնել նրան և պատմել իր երջանկության մասին:

Օրերն անցնում են, և նա նորից հայտնվում է մաշված վրանի մոտ: Նրա կանչի վրա դուրս է գալիս նույն այդ ծերունին, և նրա ուսին, ինչպես

այն ժամանակ, մտած էր քարարծիվը: Տղամարդը պատմում է նրան իր երեխաների մասին և ասում, որ իրենց համոզվածությունն իրեն հաջողություն բերեց: Մտրունին ժպտում է. «Ով մարդ, - ասում է նա, - այժմ քարարծիվի արյունն է հոսում քո երեխաների երակներում, քանի որ նա աշխարհում միակ կենդանի էակն էր, ով հանդգնել է գրոհել Ալլահի Գահը: Ոչ քն իր համար, այլ մարդկանց...»:

Այդ ժամանակից սկսած՝ Երկրի վրա շատ քիչ են քարարծիվները, քայց շատ են մարդիկ:

Ահա այսպես տարբեր է հավատն առ Աստված: Եվ ամեն որ ընտրում է, քե ինչպես հավատա: Հավատա՝ Ալլահին, քայց մի՛ վախեցիր նրանից: Չէ՞ որ Երկրի վրա դեռ ապրում են այդ տղամարդու սերունդները, և երկներում ճախարում են քայց քարարծիվի սերունդները: Նրա արյունը հոսում է մարդկանց երակներում, իսկ դա նշանակում է, որ մեզանից յուրաքանչյուրի սրտում ապրում է նրա ոգին: Այն ոգին, որը կօգնի քեզ, եթե դու գրոհում ես Ալլահի Գահը քո երազանքի համար...

Ղազախական հանելուկներ

Կենդանիների մասին

Երկուսը պահակ են կանգնած, չորսը քնած են, մեկը խնոր է հունցում: (Ուղի)

Փոքր չավի է լինում, մորթին թարս է հագնում: (Ոչխար)

Ո՞վ չի հանում իր մորթին թե՛ շոգին, թե՛ ցրտին: (Ոչխար)

Գլուխ ունի, քայց մազ չունի, աչքեր ունի, քայց հոներ չունի, քներ ունի, քայց դեպի վեր չի թռչում, ցրտից չի առչում և շոգից էլ չի վախեցնում: (Չուկ)

Ճանապարհին՝ փայլուն գոտի: (Օձ)

Մազոտ է, կանաչ, թաքնվում է տեղիներում: Չճայած շատ ոտիկներ ունի, քայց միևնույնն է, վազել չի կարողանում: (Թրթուռ)

Մարդու մասին

Միշտ բերանում է, քայց կուլ տալ չես կարող: (Լեզու)

Ազատության է տենչում, ազատ հորդում է, արգելք չգիտի, շատ վզարթն է: (Ծիծաղ)

Այն ի՞նչն է, իճը, վեց ոտք, երկու գլուխ, մեկ պոչ: (Չիավոր և չի)

Բնության մասին

Սպիտակ ոչխարը գնաց, իսկ սևը մնաց: (Չյունն ու հողը զարնանը)

Այստայնտեղ է գնում, քայց հետքերը չեն երևում: (Զանի)

Պարտքով ցորեն կվեցցնի, բոքոն կվերադարձնի: (Դաշտ)

Գդակը լի է սերմերով, առավոտյան մայում ես, սերմերը չկան: (Աստղեր)

Կենցաղային հանելուկներ

Նա ոչ որի չի մեղացնում, քայց նրան անընդիստ հրում են: (Դուռ)

Հոգի չունի, քայց գնում է, բերան չունի, քայց խոսում է: (Նամակ)

Առավոտյան վեր կացա, երկու ճամպարիի վրա հայտնվեցի: (Շալվար)

Սև կովը հանգիստ կանգնած է, իսկ կարմիրը նրան լիզում է: (Կարաս և կրակ)

Մի բաժակում երկու տարբեր տեսակի կար: (Չու)

Դաշտը սպիտակ է, ոչխարները սև են: (Թուղթ, փառեր)

ԳԼՈՒԽ 4

ԲԱԶՄԱՆԱԿՈՒՄՆԻՆ ԴԱԶԱԽՍՏԱԼ

Միջազգային հանրության մեջ Դազախստանը ճանաչված է որպես մի երկիր, որը վարում է Դազախստանում բնակվող և Դազախստանի միասնական ժողովուրդ ներկայացնող բոլոր ազգությունների ներկայացուցիչների միջև հանդուրժողականության, դավանանքների և մշակույթների միջև համաձայնության մոտեցում հետևողական ներքին քաղաքականություն: Ժողովուրդ, որն ակտիվորեն կառուցում է ժամանակակից և մրցունակ աշխարհիկ պետություն:

Դազախստանը շահագրգռված է այսպես կոչված քաղաքակրթությունների երկխոսության ընդլայնման և խորացման մեջ, միշտ աջակցել է և ինքն է պատրաստակամություն հայտնել հանդես գալ միջազգային նախաձեռնություններով, որոնք ուղղված են ժամանակակից աշխարհակարգի կարևոր խնդիրների շուրջ Արևելքի և Արևմուտքի միջև փոխըմբռնմանը:

Դազախստանը, որի տարածքում խաղաղ գոյատևում են ավելի քան 130 ազգությունների ներկայացուցիչներ, ավելի քան 40 դավանանք ներկայացնող 3000 կրոնական միավորումներ, իդեալական կերպով համապատասխանում է այնպիսի միջոցառման անցկացման համար, ինչպիսին է Համաշխարհային կրոնների համագումարը: Շատ հարյուրամյակների ընթացքում Մեծ տափաստանի տարածքը տարբերվում էր շատ ժողովուրդների խաղաղ գոյակցությանը, որոնք տարբեր կրոններ էին դավանում՝ թեմգրիակնություն, գրադաշտակնություն, բուդդայականություն, քրիստոնեություն, հուդայականություն, իսլամ: Հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը դազախական հողը յուրօրինակ կապող օղակի դեր է կատարում Ասիայի և Եվրոպայի միջև, նա այսօր էլ է հարգազան տուն համդիսանում շատ ժողովուրդների և դավանանքների ներկայացուցիչների համար:

Երկար տարիների ընթացքում երկրում կուտակված է տարբեր ժողովուրդների խաղաղ բնակության յուրահատուկ փորձ, և դրան ավելի ու

ավելի հաճախ են իրենց ուշադրությունը դարձնում աշխարհի այլ երկրներ: Բազմաէթնիկ հասարակության դազախական մոդելի կայացմանն ու հաստատմանը շատ բանում նպաստել է Դազախստանի ժողովրդի ասամբլիան՝ մի յուրատեսակ ինստիտուտ, որի գործունեությունն ուղղված է էթնոսների և դավանանքների միջև համաձայնության ամրապնդմանը:

Դազախստանի ժողովրդի ասամբլիայի ստեղծման գաղափարը առաջ է քաշել Դազախստանի նախագահ Ն.Ա.Նազարբաևը երկրի 1-ին էթնիկական համաժողովի ժամանակ 1992թ., որի ժամանակ ելույթ ունենալով՝ նա ընդգծել է. «Դազախստանի ոչ մեկ սերունդ է ստեղծել մեր գլխավոր արժեքը՝ ժողովուրդների քարեկամությունը: Շատ բաներ նորից վերաիմաստավորելով՝ դազախստանցիներն իրավունք ունեն վատնել այս հարստությունը, մոռանալ րարի ավանդույթները: Հարկավոր է ամեն օր լսել յուրաքանչյուր ժողովրդի, ազգության ձայնը: Հենց այս պատճառով էլ անհրաժեշտ է այս համաժողովը բերել մշտական ինիքի վրա, ստեղծել նոր հասարակական ինստիտուտ»:

Այսօր Դազախստանի ժողովրդի ասամբլիան դարձել է երկրի քաղաքական համակարգի կարևոր տարրը: Ասամբլիան իր առջև պատասխանատու նպատակներ ու խնդիրներ է դնում. վերածնված պետականության ամրապնդում, մարդու, ժողովուրդների ու պետության իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն, անցում զարգացման նոր մակարդակի, որը համապատասխանում է քաղաքակրթված համաշխարհային հանրության պահանջմունքներին:

Դազախստանում բնակվող էթնոսների մշակույթների և լեզուների զարգացման համար Ասամբլիան կազմակերպում է Դազախստանի ժողովուրդների փառատոներ, լեզուների փառատոներ, կիրալնություն ղարոցների սաների պետական ու մայրենի լեզուների իմացության մրցույթներ, միջազգային ու հանրապետական գիտագործնական գիտաժողովներ ու սեմինարներ լեզվային քաղաքականության հարցերով:

Հանրապետության շատ մարզերում ու քաղաքներում բացվել են տարբեր ժողովուրդների ազգազարական բանգարաններ: Ուլորները, գերմանացիները, կորեացիները, ուզբեկները, ռուսներն ունեն իրենց ազգային քառորմները: Ազգային-մշակութային միավորումներում արդեն կան սեփական, մույմիսկ արտասահմանում հայտնի գեղարվեստական ազգագրական համույթներ:

Դազախստանի պետական լեզուն դազախերենն է, որը պատկանում է բյուրական լեզվախմբին և ազգակից է ուզբեկերենին, դրոզդերենին, բյուրքեներենին և բյուրքերենին: Ռուսերինը պահպանում է ազգամիջ-

յան հաղորդակցման լեզվի կարգավիճակը և լայնորեն օգտագործվում քաղաքներում, մինչդեռ գյուղական վայրերում շփման լեզուն դազախենբնն է: Աճզզբբնը գործնական շփման հիմնական լեզուն է:

Ղազախստանն աշխարհիկ պետություն է, ընդ որում բնակչության գերակշռող կրոնը սուննիական ուղղության իսլամն է: Ռուսական ուղղափառ եկեղեցին հիմնական քրիստոնեական դավանանքն է: Հանրապետությունում ներկայացված են նաև բողոքականությունը, հռոմեական կաթոլիկ և այլ կրոնները: Ղազախներն իրենց կրոնի ակտիվ քարոզիչներ չեն հանդիսանում, քանի որ Ղազախստանը, հարաբերականորեն հեռու լինելով մահմեդական աշխարհից, գտնվում է եվրոպական, չինական և կենտրոնական-ասիական քաղաքակրթությունների խաչմերուկում: Իսլամը ազդեցություն չի գործում պետական քաղաքականության վրա:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեա

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի ստեղծման գաղափարն առաջ է քաշվել նախագահ Նուրսուլթան Նազարբայևի կողմից 1992թ. Ղազախստանի անկախության առաջին տարեդարձին նվիրված 1-ին էքսիկական համաժողովի ժամանակ: 1995թ. մարտի 1-ին նախագահի հրամանագրով կրկին հասարակական-քաղաքական ասպարեզում հայտնվում է նոր ինստիտուտ՝ Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան: Նրա ստեղծման գաղափարին որոշ մարդիկ սկզբում քերահավատորեն վերաբերվեցին, սակայն Ն.Նազարբայևի համառության և ժողովուրդների բարեկամությունը պահպանելու նրա անկեղծ ցանկության շնորհիվ այսօր կազմակերպությունը դարձել է 470 ազգային-մշակութային կենտրոնները միավորող հզոր ուժ:

Ասամբլեայի նպատակներն ու խնդիրները՝

- հանրապետության քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների հավասարություն՝ անկախ ռասայից, ազգությունից, լեզվից, կրոնի նկատմամբ վերաբերմունքից, սոցիալական խմբերին պատկանելությունից,
- Ղազախստանի ժողովուրդների ազգային մշակույթների, լեզուների և ավանդույթների բազմակողմ զարգացում,
- միջազգային կազմակերպությունների հետ ինտեգրացիոն կա-

պերի ընդլայնում,

- դազախստանյան ինքնության ձևավորում Ղազախստանի էթնոսների համախմբման միջոցով,
- հոգևոր միասնության գաղափարների ձևավորում և տարածում, ժողովուրդների բարեկամության և ազգամիջյան համաձայնության ամրապնդում և պահպանում:

Ասամբլեայի գործունեությունն ուղղված է հնպկայ խնդիրներին լուծմանը՝

- նպաստել հանրապետությունում ազգամիջյան և միջդավանաքային համաձայնության պահպանմանը, հասարակության կայունությանը,
- մշակել առաջարկներ Ղազախստանում բնակվող ազգությունների ներկայացուցիչների միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող պետական քաղաքականության անցկացման համար, նպաստել նրանց հոգևոր-մշակութային վերածննդին և զարգացմանը իրավահավասարության սկզբունքի պահպանման հիման վրա,
- ձևավորել քաղաքացիների քաղաքական մշակույթ՝ հենված քաղաքակրթական և ժողովրդավարական նորների վրա,
- ապահովել բազմատեսակ ազգային շահերի հաշվի առնելը պետության անցկացրած ազգային քաղաքականությունում,
- փոխզիջումների փնտրում հասարակության մեջ ծագող սոցիալական հակասությունների լուծման համար:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեայի նախագահն ի պաշտոնն հանդիսանում է Ղազախստանի նախագահը՝ Նուրսուլթան Նազարբայևը:

«Մենք ողբա՛ք է հարգեմք միմյանց»

Նասայա Կոստնկո

ՂՄ վասակավոր արհեստի, Աստուայի Ռուսական դրամատիկական թատրոն

- Կարո՞ղ եք մեզ պատմել Աստուայում Ռուսական դրամատիկական թատրոնի մասին:

- Ռուսական դրամատիկական թատրոնն ավելի քան 100 տարեկան է, այն հիմնադրվել է 1898 թ.: Տարիների ընթացքում այստեղ եղել է և՛ ղազախական թատերախումբ, և՛ ռուսական, և՛ քարաքաղանկ: Բազմազգությունը կարծես հենց սկզբից էր դրվել: Այսօր մեր խաղացանկում ամեն քան կա. դրանք և՛ ռուսական, և՛ արտասահմանյան ղազախական գործեր են՝ Շեքսպիր, Ռիպյան, Գոգոլ, Ժամ Կոկտո, Չեխով, Վամպիլով: Բայց մեր հպարտությունն այն է, երբ մենք վերցնում ենք մահ հայրենական հեղինակներից: Այն հիմա ընթանում են մեր՝ ղազախական հեղինակների ներկայացումները՝ «Մեծավոր խնձորնից» և «Սուքրան Երաբակը»: Մենք մահ երեխաների համար շատ հեքիաթներ ենք բեմադրում, այսինքն՝ կարող ենք ասել, որ մեծերի դրամատիկական թատրոնում գործում է մահ պատանի հանդիսատեսի թատրոն՝ ըստ մահկանան ներկայացումների քանակի: Աճող սերնդի նկատմամբ մեզ մտա շատ մեծ հոգատարություն կա:

Այժմ Ղազախաստանում մեծ ուշադրություն է դարձվում ղազախական լեզվին: Սակայն ռուսաց լեզուն բոլորովին էլ հալածվող լեզու չէ, այն երկրորդ պետական, ազգամիջյան շփման լեզու է, փառք Աստու: Մենք վերցնում ենք Ղազախաստանում քնակվող ազգերի ցանկացած ստեղծագործություն և ներկայացում ենք բեմադրում մեր ռուսական թատրոնում: Այս հարցում մեծ դիր ունի մեր նախագահը՝ Նուրսուլթան Արշլիեյ Նազարբաևը:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո, երբ Ղազախաստանն անկախություն ստացավ, մի հարց առաջացավ մահ քաղաքաց պետու-

յունում ինչպե՞ս պահպանել խաղադրություն, հանգստություն: Եվ այդ ժամանակ՝ 1995թ. մարտի 1-ին, ստեղծվեց Ղազախաստանի ժողովրդի սասմըխան: Ոչ թե «ժողովուրդների», ընդգծում են, այլ «ժողովրդի», քանի որ ժողովուրդը միասնական է: Այն, այսպիսի՝ նրբություն, որ խորհելու տեղիք է տալիս:

Այս Ասամըխայի շնորհիվ, որը քաղաքական կառույց չէ (այն հասարակական է), և այն գլխավորում է մեր Նախագահը, ողջ խաղաղասիրության, ողջ հանդուրժողականության հիմքն է դրվում: Մի անգամ ինձ վիճակվել է ներկա գտնվել Ասամըխայի նիստերից մեկին, որին ներկա էին մահ այլ երկրներից՝ ԱՊՀ-ից ներկայացուցիչներ: Եվ նրանք, արցունքներն աչքերին, հարց էին տալիս՝ ինչո՞ւ հնարավոր չէ ընդլայնել կազմակերպությունը, ինչո՞ւ հնարավորություն չտալ Ասամըխա մտնել այլ երկրներից անդամների: Նրանք ասում էին, որ միայն այս մարմինն է ունակ հետամուտ լինել խաղադրության, խաղաղասիրության, հանդուրժողականության, տարբեր մշակույթների նկատմամբ հարգելից վերաբերմունքի խնդրին: Եվ ինձ թվում է, որ հենց Ղազախաստանի ժողովրդի սասմըխայի հիման վրա էլ առաջացել է նոր բանաձև. «Միասնությունը քաղաքականություն մեջ»: Սա չէ՞ որ ցեղու է:

Մեզ մտա՞ Ղազախաստանում, կամ թատրոններ, ընդունված չէ անվանել՝ ազգությունների, քայց այլ էրևոսների, այլ մշակույթների: Այնուհանդերձ կամ գերմանական թատրոն, ույրոսական, ուզբեկական, կորեական թատրոններ: Ղեկավարությունն առաջարկում է՝ եթե ունեք ցանկություն, ուժ, խնդրեն, բացեք ձեռ թատրոնները, սա մայրաքաղաք է: Եթե մեկը նախաձեռնի, խնդրեն, ոչ որ արգելք չի հանդիսանա:

Այնուհանդերձ հայ ոեծիստ ունենք՝ Ռուբեն Սուրենի Անդրեասյան: Ինձ նույնիսկ բախտ է վիճակվել աշխատել նրա հետ Ալեմ-Աբայի Ղազախի հանդիսատեսի թատրոնում: Շատ ջերմ հիշողություններ ունեն: Իսկ մեր Ռուսական դրամատիկական թատրոնում Ավտորիայից ոեծիստը պարոն Գուրգաձյանը բեմադրեց Բրեխտի «Ալբիներին միսիսարդը» ներկայացումը: Կարծում են՝ սա նրա վերջին ներկայացումը չէ մեր թատրոնում: Ստեղծագործական քարեկանություն է ստեղծվել, և կարծում են՝ մենք դեռ նրա հետ կաշխատենք: Նրա հետ կարելի է բարձրացնել այստեղ հայկական թատրոն հիմնելու հարցը:

Ես չեմ ուղադրում գարմանալ այն ավանդության վրա, որն արդեն մտել է ղազախ ժողովրդի մտածողության մեջ: Դա հարգանքն է մոր նկատմամբ, դա ինձ ուղղակի ապշեցնում է: Իսկ մայրն էլ ոչ թե այն է, որ նրան մեծարում են, կամ մահ բոլորին ղեկավարում է, ճնշում: Ոչ: Նա

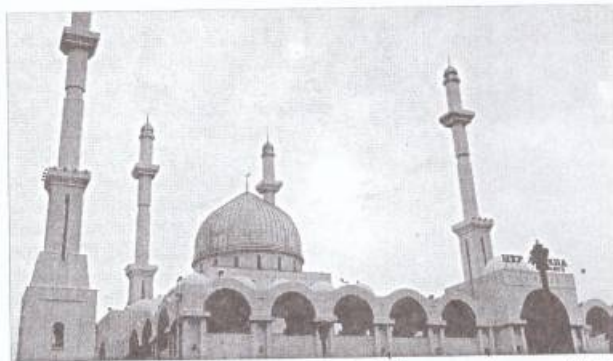
խորհրդամիշ է, նա Հայրենիքն է, նա Մայր է: Նա միշտ նստած է ամենապատվավոր տեղում, իսկ շուրջը երեխամերն են: Եվ դա հենց այնպես չի արվում, սա մտնում է դազախ ժողովրդի հոգևոր էության մեջ: Եվ երբ ես գնում եմ Ռուսաստան, այ՛ հենց դա ինձ չի բավականացնում: Հենց այդ ավանդույթը, կարևոր է ասել, դազախների մոտ անցել է արդեն հոգևոր մակարդակի:

Ինձ վիճակվել է դազախ հեղինակների ներկայացումներում խաղալ, օրինակ՝ Աուեզովի «Խանկիհն» ներկայացման մեջ: Դա մի հզոր ստեղծագործություն է, դրանով մենք տարբեր միջազգային փառատոների ենք մասնակցել, դափնեների կոչում ստացել: Այնուհետև ես խաղացել եմ Իրանբեկ Օրազբանի «Չինգիզ խան» ներկայացման մեջ: Ի դեպ, սա Չինգիզ խանի մասին գրված առաջին պիեսն էր: Մինչ այդ Խորհրդային Միությունում դա անհնարին էր: Նման ներկայացումներում խաղալը չի նշանակում, որ մենք ձգտում ենք կերպարի հետ արտաքին մամուլային հասնել՝ հազնել սև կեղծամ, հյուսեր դնել: Երբ ես տանջվում էի դերի վրա, քե՛ ինչպես անեմ, ինչպես խաղամ, իմ ռեժիսորն ինձ ուղղակի ասաց. «Դազախ կին մի՛ խաղա, որովհետև դու երբեք չես կարողանա: Դու պորդենը խաղա»: Եվ դա ես ընդմիշտ սերտեցի:

Եվ այստեղ՝ Դազախստանում, մենք մեզ չենք տանջում, քե՛ ինչպիսին լինենք. լցվենք միմյանցով, քե՛՛ ինչ-որ ձևով խառնվենք: Ո՛չ: Մենք պետք է միասին, իրար կողքի գոյատևենք, հարգենք միմյանց:

Կրոնը Դազախստանում

Սահմանադրության համաձայն՝ Դազախստանն աշխարհիկ պետություն է: Երկրում առավել տարածված են իսլամը և քրիստոնեությունը, առկա են նաև հուդայիզմը և բուդդիզմը: Դազախստանի Հանրապետությունում սահմանված են հատուկ հանգստյան օրեր, որոնք կապված են երկրի ինմնական դավանանքների հետ. 10 գուլ-հիջ (նշվում է հոկտեմբերին)՝ Կուրբան-այտ, և հունվարի 7-ին՝ Ուղղափառ Ծննդյան տոն:

Դազախստանը, որը հաճախ անվանում են քաղաքակրթությունների խաչմերուկ, ունի խորը հոգևոր արմատներ: Նրա տարածքում հին ժամանակներից ձևավորվել ու զարգացել են զանազան հավատքներ՝ նեո-քրոնականություն, բուդդայականություն, գրադաշտականություն, քենգ-րիականություն և այլն: Եվրասիական տարածությունով է անցնում երկու ամենախոշոր համաշխարհային կրոնների՝ իսլամի և քրիստոնեության միջև սահմանագիծը:

Դազախստանն այսօր բազմակրոն երկիր է, որտեղ գործում է 40 դավանանք ավելի քան 3000 կրոնական միավորում, որոնք իրենց տրամադրության տակ ունեն 2500 պաշտամունքային կառույց: Հասարակության մեջ քարճրանում է կրոնի հեղինակությունը, անընդհատ աճում է հավատացյալների և կրոնական միավորումների թիվը:

Ղազախստանի բնակչության մեջ գերակշռում է սուննի տիպի իսլամը: Այսօր գործում են 1468 մուսուլմանական կրոնական միավորումներ և 1534 մզկիթներ: Մուսուլմանների իռգևոր վարչության տվյալներով, համրապետությունում հաշվվում է 24 ազգությունների 9 մլն մարդ, որոնք իսլամ են դավանում:

Ռուսական ուղղափառ եկեղեցին հավատացյալների թվով երկրորդ կրոնական ուղղությունն է: Ղազախստանի հավատացյալների 25 տոկոսն ուղղափառություն է դավանում: Երկրում գործում են 230 կրոնական միավորումներ և 220 ծխական համայնքներ:

Ղազախստանում հաշվվում են ավելի քան 300 հազար կաթոլիկներ: Գոյություն ունի 250 ծխական համայնք, գործում է 90 կաթոլիկական համայնք և այցելություն 160 խումբ: Երկրում կա շուրջ 40 կաթոլիկ տաճար, 200 մատուռ և աղոթատուն:

Անկախություն տարիների ընթացքում երկրում, որի բնակչությունը շուրջ 16,8 մլն է, կատարվել է ավելի քան 1500 մոր մզկիթ, բացվել է ավելի քան 170 ուղղափառ ծխական համայնք, ավելի քան 30 կաթոլիկ եկեղեցի, բողոքական եկեղեցիների ավելի քան 1000 աղոթատուն և առաքելություն: Շատ դարերի ընթացքում առաջին անգամ կատարվել է բողոքա-

յական տաճար: Եթե 15 տարի առաջ Ղազախստանում կար միայն 1 իրոսկան սինագոգ, այսպե՛ս դրանք շուրջ 20 են: Գործում է 21 հուդայական համայնք:

Փորձագետների հաշվարկներով՝ հավատացյալների թիվը, 1980-ական թվականների հետ համեմատած, ավելացել է 40 տոկոսով: 18 տարվա ընթացքում կրոնական միավորումների թիվն աճել է 6 անգամ. 1991թ. 671-ից ավելի քան 4200 2009թ.-ին: Ներկայում Ղազախստանում գործում է մոտ 3200 մզկիթ, եկեղեցի և աղոթատուն:

«Միջազգային կրոնական ազատություն» International Religious Freedom Report գեկույցի համաձայն՝ 2010թ. Ղազախստանում գործում էին հետևյալ կրոնական կազմակերպությունները, 2369 պաշտոնապես

գրանցված մզկիթ, որոնց գերակշիռ մասը միավորված է Ղազախստանի մուսուլմանների իռգևոր վարչության մեջ, 299 պաշտոնապես գրանցված ռուսական ուղղափառ եկեղեցի, 83 պաշտոնապես գրանցված հոմանակաթոլիկական ծխական համայնք և նրանց հետ կապված կազմակերպություններ, 5 պաշտոնապես գրանցված հոմակաթոլիկական ծխական համայնք: Պաշտոնապես գրանցված է 1267 բողոքական կազմակերպություն, որոնք իրենց տրամադրության տակ ունեն 543 պաշտամունքային կառույց: Սինագոգներ կան Ալմաթիում, Աստանայում, Ռատ-Կամենոգորսկում, Աստանայում և Պավլոդարում: Կան նաև այլ դավանանքների 43 կրոնական խմբեր, այդ թվում՝ 4 բողոքական, Կրիշնայի գիտակցության ընկերության 12 բաժանմունք, Սալեմատոլոգների եկեղեցի, բախայականներ, քրիստոնյա-գիտնականներ և Միավորման եկեղեցի:

Քանի որ Ղազախստանը աշխարհիկ պետություն է, կրոնական կրթությունը հանրակրթական դպրոցական ծրագրի մեջ չի մտնում, սակայն կան բոլոր պայմանները՝ կրոնական կրթություն ստանալու համար: Գործում է Իսլամական համալսարանը, մզկիթներին կից՝ բացվել են մշտապես գործող դասընթացներ, տարբեր դավանանքների կիրակնօրյա դպրոցներ: 1998թ.-ին հիմնադրվել է առաջին կաթոլիկական բարձրագույն իռգևոր ծնադրանը՝ «Մարիա՝ Եկեղեցու Մայր»:

2005թ.-ին երկրում ստեղծվել է Կոմի հարցերով կոմիտե, որի նպատակն է ապահովել քաղաքացիների կրոնի ազատության իրավունքի իրականացումը, ամրապնդել տարբեր կրոնական միավորումների միջև փոխըմբռնումը և հանդուրժողականությունը:

Աշխարհում կրոնական ծայրահեղության և ահաբեկչության տարածման պայմաններում Ղազախստանի օրինակը լիով առանձին է: Այստեղ ստեղծված են ամերիկեյա իրավական և կազմակերպական պայմանները տարբեր դավանանքների խաղաղ գոյատևման համար, կրոնի ոլորտում ճեպավորված է միասնական պետական քաղաքականություն:

Տամաշխարհային և ավանդական կրոնների համագումարը

Կարևոր նշանակություն տալով միջկրոնական երկխոսությանը՝ Դավախտանը, 2003-ից սկսած, կանոնավոր կերպով անցկացնում է համաշխարհային և ավանդական կրոնների համագումարներ, որոնց մասնակցում են համարյա բոլոր համաշխարհային և ավանդական կրոնների ներկայացուցիչները։ Այդ համագումարները, ինչպես նաև միջկրոնական հարաբերությունների թեմայով միջազգային գիտազործնական համաժողովների շարքը շարունակում են դավանանքների միջև երկխոսության ավանդույթը։

Համաշխարհային և ավանդական-ազգային կրոնների 1-ին համագումարը տեղի ունեցավ 2003թ. սեպտեմբերի 23-25-ը Դավախտանի մայրաքաղաք Աստանայում։ Այս համագումարի մասնակիցները Հռչակագիր ընդունեցին, որտեղ նշվում է ՄԱԿ-ի, միջազգային և կրոնական այլ շահագրգիռ կազմակերպությունների, ինչպես նաև կառավարությունների, հասարակական և ոչ կառավարական կազմակերպությունների՝ քաղաքակրթությունների միջև երկխոսությունն առաջ տանելու ջանքերին աջակցելու ամիսաժեշտությունը նոր հազարամյակում իսլաղություն ասպետման նպատակով։

Խաղաղության և համաձայնության դպրատուն

Խաղաղության և համաձայնության պայտեր նախագծել է անվանի բրիտանացի ճարտարապետ Նորման Ֆոսթերը։ Այն բուրգի տեսք ունի, որի առաջին մի քանի մակարդակը զբաղեցնում է 1500 տեղ ունեցող օպերային թատրոնը։ Բուրգի թաղարարությունը 62մ է, նույնքան է կիսմի մակերեսը։ Ներսում ժողովներ ու համաժողովներ անցկացնելու սրահներ կան։ Բուրգի գագաթը զբաղեցնում է 200-տեղանոց կլոր դահլիճը, որտեղ անցկացվում են տարբեր կրոնների ու դավանանքների ժողովներ, այլ կարևոր միջոցառումներ։

Նոու-Ասանա մզկիթը

Աստանայի կենտրոնական մզկիթն է, որի 4 միմարերը 62մ բարձրություն ունեն։ Մզկիթը կարող է տեղակիրել մինչև 5000 հավատացյալ ներսում և 2000՝ մզկիթի առջևի հրապարակում։ Այն Կենտրոնական Ասիայի ամենախոշոր մզկիթներից մեկն է։

Բեյք-Ռահեյ-Տարբադ Լյուրավիչ սինագոգը

2004թ. սեպտեմբերի 7-ին Աստանայում բացվել է Դավախտանում և Կենտրոնական Ասիայում ամենամեծ սինագոգը։ Նրա ընդհանուր մակերեսը կազմում է 5600 քառ.մ։

Մվլասո-Վոզնեսենսկի մայր սաճար

Սա մի յուրահատուկ ինժեներական կառույց է՝ 56 մ բարձրությամբ, որը կառուցել է ճարտարապետ Ա.Ջենկովը 1904թ.-ին երկնագույն տյանշամյան եղևնուց։

Ասվաժամուր անխոնջ օգնության մայր սաճար

Կառուցվել է Աստանայում 1998թ.։ Այս կարօղի տաճարը դարձել է քաղաքի ամենագեղեցիկ կառույցներից մեկը։ 2001թ.-ին Դավախտան կառարած իր առաջին պապական այցի շրջանակներում տաճար է այցելել Հռոմի Պապ Հովիաննես Պողոս 2-րդը։

«Լուրը ողեսք է միայն բարություն բերի»

Ռուսլան Կամբարով

Նոու-Ասանա մզկիթի իմամի օգնական

- Նոու-Աստանան մեր մայրաքաղաքի կենտրոնական մզկիթն է։ «Նոու» բարգմանարար նշանակում է լույս, ճառագայթ, դա Ալլահի

անուններից մեկն է: Ղուրանում էլ մի սուրա կա՝ «նուռ» անունով: Իսկ «աստանա» նշանակում է մայրաքաղաք, այսինքն՝ այս երկու անունների տարվել են մեր մզկիթին: Մզկիթը կառուցվել է 2005թ.-ին, շահագործման է հանձնվել նովորոգ ամսին, այսինքն՝ մարտին, երբ բոլոր քյուրքալեզու մուսուլմանները նոր տարի են տոնում: Այս պահին մայրաքաղաքում գործում է հինգ մզկիթ: Անտանը մայրաքաղաքի օրվա կապակցությամբ քաղաքում կբացվի նա մեկ մզկիթ, որը կառուցվում է գլխավոր հրապարակում: Այն կոչվելու է Հազրեթ Մուլթան: Հազրեթ Մուլթանը մուսուլմանական մշակույթի ականավոր գործիչներից է: Այս անունն առաջարկել է մեր նախագահը:

- Ղազախստանում ինչպե՞ս է հաջողվում գոյատևել տարբեր կրոնների ներկայացուցիչներին:

- Ղազախստանի գլխավոր մուֆթին միշտ ասում է, որ յուրաքանչյուր կրոն, եթե այն բարձրից է, պետք է միայն բարություն բերի՝ ուստայից, ազգությունից անկախ: Այսինքն՝ մենք բոլորս մարդիկ ենք: Յուրաքանչյուր մարդ, իր դավանանքից անկախ, պետք է ամեն մարդու վերաբերվի որպես իր եղբոր: Սա Ղուրանից է: Բացի այդ, մեր մարզարենն ասում էր, որ յուրաքանչյուր ոք, ով վատ է վերաբերվում այլ կրոն դավանող իր հարևանին, նա իմ առջև պատասխան կտա դատաստանի օրը: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր մուսուլման, եթե կարծում է, որ ինքը ճշմարիտ մուսուլման է, պետք է հարցի այլ կրոն դավանող մարդուն: Մեր մայրաքաղաքում կրոնական բեմամերով տարբեր քննարկումներ, համաժողովներ են անցկացվում: Մենք՝ մզկիթի ներկայացուցիչներս, կողք կողքի նստում ենք եկեղեցու, սինագոգայի, կարթոլի եկեղեցու ներկայացուցիչների հետ: Մեր նպատակը մեկն է՝ քարոչյուն տարածել և ապրել ու աշխատել՝ ի շահ մեր երկրի բարօրության:

«Մարդիկ կարողանում են գնահատել բարեկամությունը, եթե միաժամանակ են առաջարկում»

Ընունել Կառնաուլա

Ասասնայի սինագոգի ուսրբի

- Պատմե՛ք, խնդրեմ, Աստանայի սինագոգի մասին: Ե՞րբ է այն կառուցվել:

- Սինագոգի նոր շենքն Աստանայում կառուցվել է համեմատաբար վերջերս՝ մոտ ութ տարի առաջ: Մինչ այդ մենք բնակարան էինք վարձում, սինագոգը բնակարանում էր գտնվում: Այնուհետև հնարավորություն ստեղծվեց շենք կառուցելու, և մենք կառուցեցինք այս գեղեցիկ շենքը: Փառք Աստուծո, Ղազախստանում շատ ցերեմ մթնոլորտ է, միշտ ընթրում, փոխըմբռնում կա: Նրանք մեզ ընդառայ գնացին, հող հատկացրին քաղաքի կենտրոնում, քույրատեղեցին սինագոգ կառուցել: Ես երկու շրջանների ուսրբի եմ: 10 տարի աշխատել եմ Պավլոդար քաղաքում: Այնտեղ մուլմանս սինագոգ կա, քայց այսքան մեծ ու գեղեցիկ չէ: Այս սինագոգը Ասիայում ամենագեղեցիկներից մեկն է: Այստեղ ես գտնվում եմ արդեն 10 ամիս: Եթե վերցնենք հրեա ժողովրդի և ծխակրկների տոկոսային հարաբերակցությունը, ապա համարժակորեն կարելի է ասել, որ ավելի քան 50%-ը սինագոգ է այցելում: Եթե վերցնենք Աստանայում բնակվողների թիվը, ապա առայժմ թիվը փոքր է, քայց շատ են ժամանածները, շատ կան իսրայելցիներ, ովքեր այստեղ են աշխատում, այլ երկրների քաղաքացիներ, օրինակ՝ Ամերիկայի, ովքեր հուդայիզմ են դավանում: Նրանք գալիս են այստեղ, աղոթում են: Մեզ մոտ գիշերելու տեղ կա: Նրանք կարող են մեզ մոտ կանգ առնել, այստեղ միշտ ջերմ վերաբերմունք է, լավ մթնոլորտ: Օր չկա, որ հյուր չունենանք: Միշտ հյուրեր կան Իսրայելից, Ամերիկայից, Անգլիայից, Ֆրանսիայից, այսինքն՝ այստեղ միշտ մշտական շարժում է:

- Աստանան այն քաղաքն է, որտեղ կարելի է տեսնել մզկիթներ, տաճարներ, եկեղեցիներ, սինագոգ: Ինչպե՞ս է հաջողվում բոլորին միասին գոյատևել:

- Այդ ամենը միայն Աստանայում չէ: Պավլոդարում, մյուս քաղաքներում էլ կան: Ցանկացած քաղաքում, որտեղ պահանջարկ ու հնարավորություն կա սինագոգ կառուցելու, մենք կառուցում ենք: Եվ միշտ շատ ցերմ վերաբերմունք է, իսկ դա, կարծում եմ, Նախագահի խնաստուն քաղաքականության շնորհիվ է, քանի որ նրա քաղաքականության հիմքն էր Ղազախստանի ժողովուրդների ասամբլեայի ստեղծումը: Դա նաև Ղազախստանի ժողովուրդն է՝ տեղացի դազախները, որոնք ուրիշներին սիրով ընդունեցին, քանի որ պատմականորեն այնպես է ստացվել, որ Ղազախստանը եղել է հալածված շատ ժողովուրդների ապաստանավայր: Մարդիկ այստեղ են փախել պատերազմից, սովից, ենթարկվել են սպանության: Մարդիկ շատ են տառապել: Երբ միասնակ է եմ տառապում, նրանք կարողանում են գնահատել բարեկամությունը:

Հայ-ղազախական հարաբերություններ

1992թ. օգոստոսի 27-ին դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատվեցին Ղազախստանի Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջև: 1992թ. հոկտեմբերից Ղազախստանի Հանրապետությունում գործում է ՀՀ դեսպանությունը, իսկ 2007թ. մարտի 1-ից Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է ՂՀ դեսպանությունը:

2006թ. հոկտեմբերի 20-ից ՀՀ-ում ՂՀ արտակարգ և լիազոր դեսպանն է Այիմդոս Բոզժիգիտովը (մշտապես գտնվում է երկրում 2010թ. մարտի 1-ից, մինչև այդ աշխատում էր Ալմաթիից): 2008թ. հոկտեմբերի 8-ից ՂՀ-ում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպանն է Վասիլի Ղազարյանը:

Քաղաքական հարաբերությունները

Անկախություն ձեռք բերելուց ի վեր Հայաստանն ու Ղազախստանը զարգացնում են երկկողմ հարաբերություններ գործընկերության և փոխ-շահավետ համագործակցության ոգով: Երկու երկրների միջև ստեղծված է վստահելի երկխոսություն, որը հենվում է Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպության (ՀԱՊԿ) շրջանակներում զարգացող դաշնակցային հարաբերությունների վրա: Երկու երկրներն էլ ակտիվորեն համագործակցում են Անկախ պետությունների համագործակցությունում (ԱՊՀ), ինչպես նաև ՄԱԿ-ում, ԵԱՀԿ-ում և միջազգային ու եվրոպական այլ կառույցներում: 1991-92թթ. Ղազախստանի Հանրապետությունը որպես միջնորդ մասնակցել է Ղախաբաղյան հակամարտության բանակցային գործընթացը կարգավորելու հարցում:

Ղազախստանի և Հայաստանի ժողովուրդներին միավորում է համատեղ գոյակցության և պտղաբեր համագործակցության դրական փորձի առկայությունը նախկին ՍՍՀՄ շրջանակներում, և այսօր հայ-ղազախական հարաբերություններում բացակայում է երկկողմ բնույթի որևէ տարածայնություն:

Ղազախստանի և Հայաստանի միջև պահպանվում է վստահելի երկխոսություն պետության դեկլարաների մակարդակով: Փոխշահավետ առևտրատնտեսական համագործակցություն ավելացնելու համատեղ

ծգտունը երևում է երկու երկրների մախագահների պաշտոնական փոխայցելությունների ժամանակ: Դազախական շատ արտաքին քաղաքական մախաձեռնություններ գտնում են Հայաստանի դրական արձագանքը: Այսպես՝ երկկողմ երկխոսության զարգացման կարևոր քայլ էր Հայաստանի կողմից Դազախստանին՝ 2010թ. ԵՄԷԿ մախագահության քննաձեռնության աջակցությունը: Բացի այդ, Հայաստանն աջակցել է Դազախստանին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Գործադիր խորհուրդը ընտրվելու հարցում և հանդես է եկել որպես ՄԱԿ-ի դազախստանյան բանձնի համահեղինակ օգոստոսի 29-ը Միջուկային փորձարկումների դեմ գործողությունների միջազգային օր հռչակելու մասին: Հայ առաքելական եկեղեցու ներկայացուցիչներն ակտիվորեն մասնակցում են Համաշխարհային և ավանդական կրոնների առաջնորդների համագումարի աշխատանքներին:

Առևտրանոստանական հարաբերությունները

Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալներով՝ Դազախստանի հետ Հայաստանի արտաքին առևտրային շրջանառության ծավալը 2012թ. հունվար-ապրիլ ամիսներին կազմել է 1 մլն 170,4 հազար դոլար (առանց հաշվի առնելու դազախական ապրանքների մուտքը երրորդ երկրներից), ինչը 63%-ով պակաս է 2011թ. նույն ժամանակահատվածից: Իսկ եթե հաշվենք մաս երրորդ երկրներից ստացվածները, ապա ապրանքաշրջանառությունը կազմել է 1 մլն 179,9 հազար դոլար, ինչը 20 անգամ պակաս է 2011թ. համապատասխան ժամանակահատվածից: 2012թ. հունվարից ապրիլ Դազախստանից ներկրումը պակասել է 7 անգամ՝ կազմելով 254,4 հազար դոլար, իսկ ընդհանուր ներկրումը կազմել է 261,9 դոլար: Հայաստանից Դազախստան արտահանումը նույն ժամանակահատվածի համար անցյալ տարվա համեմատ պակասել է 33%-ով և կազմել 916 հազար դոլար:

Հայկական վիճակագրության տվյալներով՝ ԴՀ և ՀՀ միջև փոխադարձ առևտրի ծավալը 2011թ.-ի համար կազմել է 7,2 մլն դոլար, այդ թվում՝ դազախական արտահանումը՝ 2,8 մլն դոլար, Հայաստանից ներկրումը՝ 4,4 մլն դոլար:

Հայաստան՝ դազախական արտահանման կեսից ավելին կազմում է հացահատիկը և դրա վերամշակման ապրանքները, մետաղական արտադրանքը, մեքենաներն ու սարքավորումները և այլն: Հայաստանից Դազախստան արտահանման մեջ գերակշռում են քարի մշակման իստոցները, ակտիվային խմիչքը, քանկաթոք քարերն ու մետաղները, արհեստական կառույցը և այլն:

Ներկայում Դազախստանի և Հայաստանի միջև բեռնափոխադրումը հիմնականում կատարվում է հետևյալ երթուղով՝ Կրաստանի նավահանգիստներից Սև ծովով դեպի Ռուսաստան («Կավկազ» նավահանգիստ), դեպի Ռուրիան (Իլյիչևսկ նավահանգիստ) և հազվադեպ՝ Իրանով (մեքենաներով փոխադրումներ): Հայաստանի և Իրանի միջև բացակայում է երկաթուղային հանդուրակցությունը, իսկ ռուսական տարածքով երթուղիները չեն գործում Կրաստանի միջով երկաթուղային հաղորդակցության փակման պատճառով:

Դազախստանի հայկական համայնքը

Հայ-դազախական հարաբերություններում գոյություն ունի այնպիսի մի կարևոր կապող օղակ, ինչպիսին է Դազախստանի հայկական համայնքը, որի ընդհանուր թիվը պաշտոնական տվյալներով կազմում է 25 հազար: Դազախստանում հայերն ունեն սեփական ազգային-մշակութային կենտրոններ և դպրոցներ, ներկայացված են Դազախստանի ժողովրդի սաամբընայում: Նրանց մեջ կան խոշոր գիտնականներ և մանկավարժներ, մշակույթի և արվեստի գործիչներ, արտադրության մեջ աշխատող մասնագետներ և ձեռներեցներ:

Որպես հայ ժողովրդի առավել վառ ներկայացուցիչ, որը անգնահատելի ավանդ է ներդրել Դազախստանի զարգացման մեջ, առաջին հերթին կարելի է նշել Լևոն Միրզոյանի անունը, ով 1930-ական թվականներին գրադեցնում էր Դազախստանի Կոմկուսի կենտրոնի 1-ին քարտուղարի պաշտոնը:

2007-2008թթ. Դազախստանի Հանրապետության հանրակրթական դպրոցներում սովորում էր ազգությամբ հայ ավելի քան 2000 աշակերտ, որոնցից 7-ը՝ դազախերեն ուսուցմամբ դպրոցներում, իսկ 2369-ը՝ ռուսական ուսուցմամբ: Հայերենը՝ որպես մայրենի լեզու, սովորում է 117 աշակերտ, որոնցից 92-ը՝ կիրակաթոյա դպրոցներում:

Լ.Գոմիլյովի անվ. նկրտական ազգային համալսարանի (ԵՄՀ) և Երևանի պետական համալսարանի միջև միջազգային համագործակցությունն ամրապնդելու նպատակով ՀՀ-ում ԴՀ դեսպանության աջակցությամբ 2010թ. օգոստոսի 20-ին ԵՄՀ արևելագիտության ֆակուլտետին կից քայցվեց Դազախստանի լեզվի, պատմության ու մշակույթի կենտրոն, որի քայցման արարողությանը ներկա էին Լ.Գոմիլյովի անվ. նկրտական ազգային համալսարանի և Կոլչեստաուի համալսարանի ղեկավարները, ինչպես նաև ԴՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Ա.Բոգոմիլյովը:

2011թ. սկզբին ԵՄՀ և ԵՄՀ միջև ստորագրվեց երկկողմ պայմանագրեր:

գիր, որի հիման վրա 2011թ. մարտից ԵԱՀ պրակտիկ դազախերենի ավագ դասախոս Ա.Ն.Կյանմարյալ սկսեց ԵՊՀ Արևելագիտության ֆակուլտետի «Թյուրքագիտություն» մասնագիտության ուսանողներին դազախերենի դասավանդումը:

2011թ. սեպտեմբերից ԵՊՀ-ում ստաժավորում են անցնում դազախ մագիստրանտները, որոնք ուսումնասիրում են հին դիչադական ձեռագրերը:

«Աղբյւր մեկ բազմազգ ընճանհով»

Նախին Միխայելյան

«Լույս» հայկական մշակութային կենտրոնի փոխնախագահ, Կենտրոնի երեսասարգական քեի նախագահ, Բ. Անասի

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբելայի ստեղծման գաղափարը պատկանում է երկրի նախագահ Նուրուլլան Նազարբայև: 2008թ. հոկտեմբերի 23-ին, ելույթ ունենալով Ասամբելայի 14-րդ նստաշրջանի ժամանակ, մեր պետության ղեկավարն այն ամվանեց «յուրահատուկ հարթակ, որի շրջանակներում մենք կարողացանք ապահովել բոլոր էթնոսների փոխգործակցությունը և նրանց շահերի համաձայնեցումը»: Այսպիսով՝ «հենց Ասամբելան հնարավորություն տվեց բաց, կառուցողական ձևով քննարկել ազգային հարաբերությունների ամոչվող բոլոր սուր հարցերը»:

Ընդհանուր օանիրակի օակ

Ձարգացման ու կայացման տարիներին Ղազախստանը երկար ճանապարհ է անցել: Եղել են նվաճումներ ու կորուստներ, վառ հաղթանակներ ու անճշան պարտություններ: Մակայն Ղազախստանը կանգուն մնաց և անկախության 20-ամյակին հասավ որպես ուժեղ, հաջողակ, ծաղկուն պետություն: Պետության ղեկավարի իմաստուն քաղաքականության

շնորհիվ Ղազախստանն օրինակ է դարձել աշխարհի շատ երկրների համար: Մենք հպարտությամբ ասում ենք, որ մեր բազմազգ, բազմակերպ և բազմադասական պետությունում հաջողվեց ոչ միայն խոստովել միջլքնիկական բախումներից, այլև ապրել խաղաղության ու համաձայնության մեջ:

Մենք՝ հայկական էթնոսի ներկայացուցիչներս, շնորհակալ ենք Նախագահից, որ հնարավորություն ունենք պահպանելու ու հարգելու սեփական նախնիների սովորույթներն ու ավանդույթները, հայկական մշակույթը հաղորդակից դարձնելու Ղազախստանի բազմազգ մշակույթին, մնացած էթնոսների հետ միասին ուսումնասիրելու պետական լեզուն և իրական հնարավորություն ունենալու մայրենին չոտանալու համար:

Ղազախստանի ժողովրդի ասամբելան ողջ աշխարհին ցույց տվեց, որ ավելի քան 130 ազգություններ ունեցող մեծ մեծ պետությունում կարելի է ապրել ու աշխատել որպես մեկ միասնություն, որպես մեկ համաշաշխ ժողովուրդ:

«Նախի» և «Լույս»

Հայկական մշակութային կենտրոնների «Լույս» ընկերակցությունը ստեղծվել է 2004թ. հոկտեմբերին Ալմաթիում: Ընկերակցության ակտիվ գործունեությունն ու ջանքերն ուղղված են հասարակական կայունության պահպանմանը, ազգամիջյան համաձայնության անրապնդմանը, երիտասարդ սերնդի դաստիարակմանը, հայկական մշակույթի և կրթության զարգացմանն ու մասսայականացմանը: Ղազախստանի 14 քաղաքներում Ընկերակցության հովանու ներքո գործում են հայկական մշակութային կենտրոններ:

«Լույս» հայկական մշակութային կենտրոնը (ՀՄԿ) ստեղծվել է 1991թ. Ալմաթիի հայերի նախաձեռնող խմբի կողմից: Նրա հիմքի վրա 1992-ից գործում է հայկական կիրակնօրյա դպրոց: 2003թ.-ին համարվում է Հայկական տան կառուցումը: Ղազախստանի հայերի ավարտ կարևոր այ մշակութային օջախում անցում են պարային խմբերի պարապմունքները, համայնքի ժողովները, անցկացվում են պետական ու ազգային տոները: 2006թ. հոկտեմբերին Ալմաթիի «Լույս» հայկական մշակութային կենտրոնի տարածքում բացվում է Ղազախստանում առաջին հայկական նկերգին՝ Մուրը Կարպատը:

Այսօր ՀՄԿ-ում գործում են հայկական ու դազախական կիրակնօրյա դպրոցներ: Ամեն ամիս ՀՄԿ-ն և նրա ներկայացուցիչները մասնակցում են Ղազախստանի ժողովրդի ասամբելայի և գյուղի ակիմաթի կողմից անցկացվող բոլոր միջոցառումներին: Մեր կենտրոնի հյուրերը փա-

առտոների ու տոների անցկացման ժամանակ, ինչպես, օրինակ, Ղազախստանի ժողովրդի միասնության օրը, ժամոթանում են մեր երկրի մշակույթի, ավանդույթների, դեկորատիվ-կիրառական արվեստի, ազգային կերպարատեսակների, ազգային համույթների ելույթների հետ: Մեր կենտրոնը ամեն տարի անցկացնում է բարեգործական ակցիաներ, հատուկ համերգներ սահմանափակ հնարավորություններով երեխաների համար, մշակույթի օրեր և «կյոթ սեղաններ»: Ղազախստանի բոլոր հայկական մշակութային կենտրոններում կազմակերպում են հայկական այրուբենին մվիրված տոներ և այլն: 2007թ.-ին սկսվում է «Նաիրի» հայկական ազգային թերթի հրատարակումը 5000 տապաքանակով: Երեխաների համար լավ մկեր էր հայկական այրբենարանի թողարկումը: Գիրք է հրատարակվել նաև Լևոն Միրզոյանի մասին:

2011-ը հատկապես կարևոր տարի էր «Լույս» ՀՄԿ-ի համար. կենտրոնը մասնակցել է Ղազախստանի անկախության 20-ամյակին մվիրված բոլոր միջոցառումներին: «Լույս»-ը մասնակցել է նաև Խաղաղության, քարեկամության և արարման քարավան «Մենք Ղազախստանի ժողովուրդն ենք» ակցիային: Մեզ համար 2011-ը կրկնակի տոն էր, քանի որ Ղազախստանի անկախության 20-ամյակը համընկավ Հայաստանի 20-ամյակի հետ: Մեպտեմբերին Հայաստանում կայացավ աշխարհի հայերի համագումարը, որին հրավիրված էր նաև հայկական պատվիրակություն Ղազախստանից: Այն դեկավարում էր «Նաիրի» հայկական մշակութային կենտրոնների ղեկերակցության նախագահ Արտուշ Կարապետյանը:

«Սա երջանկություն է»

Մշակույթը ցանկացած ժողովրդի ունեցած կարևորագույն բանն է: Հայ ժողովուրդը դրանով է ապրում և այն բանկ է զմահատում: Ես ազգությամբ հայ եմ: Ղազախստանում 1955թ.-ին իմ ընտանիքի հիմնավորումը բնորոշ է իմ շատ հայրենակիցների համար: Իմ պապը անցել է պատերազմի բովով, ավարտել այն Ֆրանսիայում ֆրանսիացի պարտիզանների օրկատում: 1946թ.-ին վերադարձել է հայրենիք, որտեղից էլ խլույճ արտորվել Յակուտիա, որտեղ համբափոր է աշխատել: Աբտրիի ինքն տաժանակիր տարիներին հետո մա իր կնոջ և երկու փոքր երեխաների հետ գնում է Ղազախստան, որն իսկական տուն է դառնում նրանց համար: Եվ այսօր ես հպարտանում եմ նրանով, որ կարող եմ իճճ կոչել Ղազախստանի քաղաքացի:

Ես ընկն Ալմաթիից եմ, սակայն հաճախ եմ այցելում Հայաստանի իմ

հարազատներին: Իմ ժողովուրդն անցել է երկար և դժվարին ճանապարհ, շատ տառապանքներ է տեսել: Երևի այդ պատճառով է, որ Հայաստանի բնակիչները զարմանում են, որ ես, հայ լինելով, թուրքերեն եմ սովորել և տարբեր ազգությունների ընկերներ ունեմ:

Բազմազգ Ղազախստանի հողում մենք ապրում ենք խաղաղության և համաձայնության մեջ: Հիշելով մեր պատմությունը՝ մենք վստահորեն ենք նայում վաղվա օրվան, միասին ենք կերտում մեր ապագան: Այսօր ես ուրախությամբ եմ ասում, որ հայերը, թուրքերը, քրդերը, ադրբեջանցիները և այլ ազգությունների ներկայացուցիչները դազախսական հողում ապրում են մի նուստմիքի մանա:

Յուրացնելով մեր բազմազգ ժողովրդի բոլոր լավ ավանդույթները՝ մենք՝ էքնոմշակութային միավորումների ներկայացուցիչներս, ցանկանում ենք խաղաղ ապրել և մեր առաջնորդի հետ արարել ուժեղ, անկախ Ղազախստան:

«Ղիչաղներ՝ դազախսների նախնիները, ադրբել եմ Հայասանում»

Զիարեկ Կարուդինով

Եվրասիական կենտրոնի սօրտն, Բ.Ասատյան

- Հայ-դազախական կապերի պատմությունը գնում է վաղ միջնադար՝ մինչև հայ-ղիչաղական խաղաղ ռազմական համագործակցության ժամանակները: Բանն այն է, որ 12-13-րդ դդ. ժամանակահատվածում Հայաստանում հայտնվեցին մեր նախնիները՝ ղիչաղները, այսինքն՝ դազախները: Ղիչաղական հզոր, խոշոր խմբերից մեկը հայտնվեց Հայաստանի տարածքում՝ Դիծիկիպաչակում 13-րդ դարի սկզբում՝ մոնղոլական արշավանքների ժամանակ: Եվ ըստ իմն ավանդույթների՝ մեր նախնիներից 40 հազար հոգի, մոնղոլներից փակչելով, դաշտպանական մարտեր մղելով, հյուսիսային Իրանով անցնելով, հայտնվում են անդրկովկասյան տարածքում: Համախմբվելով հայ,

վրացի ապստամբների հետ՝ հակահարված են հասցնում Չինգիզ խանի զորքերին: Ժամանակի ընթացքում հանգամանքներն այնպես են դասավորվում, որ դիպլոմատի, հայերի, վրացիների միավորված զորքերը ենթարկվում են մոնղոլական զավթիչներին և սկսում նրանց հարկ վճարել:

Մեր ճակնիները՝ 40 հազար դիպլոմատներ, իրենց ընտանիքներով մնում են այդ օրինյալ հայկական հողում, որը տեղի բնակիչներն անվանում են «Հայաստան»: Որպես ռազմական դաշինքի համար երախտագիտության նշան նրանց տարածք են տալիս ապրելու համար: Մինչև հիմա այդ տեղը կա, մենք եղել ենք այդտեղ, այնտեղ հին գյուղ կա՝ Կիպչակ անունով, բնակավայր կա՝ Դազախ անունով, գետ կա, որը մինչև հիմա Դազախ են անվանում, կան գերեզմաններ՝ իրենց առանձնահատուկ ոճով: Օրինակ, եթե անվանի դիպլոմ էր մահանում, դնում էին ձիու քարե կողոպ, եթե երեխա էր մահանում, ապա գերեզմանին օրորոց էին քանդակում, որը նույնությամբ կրկնում է ժամանակակից դազախների երկխանրի օրորոցները: Ավելի՛ շատ դազախ-դիպլոմատ անուններ են հանդիպում հայերի մեջ, օրինակ՝ Բերիկ, Կարաբաբա և այլն: Բացի այդ, Կիպչակ գյուղի շրջանում ապրող մարդիկ ասում են, որ երբ իրենց մոտ, այսինքն՝ հայերի մոտ երեխա է ծնվում, նրա պոչուկին նկատվում է մուգ քիծ, ինչը բնորոշ է դազախներին: Եվ նրանք կարծում են, որ դա մնացել է այն ժամանակներից: Դե պարզ է, որ այդ 40 հազար դիպլոմատների մի մասն ափնդացվել է, լուծվել տեղի բնակչության հետ, հայացել, իսկ մի մասը՝ 17-րդ դարում հայերի մի խմբի հետ բնակություն է հաստատել Լվովում:

Այնպես որ, մեր կապերն ամուր են, գնում են դարերի խորքը: Եվ մենք ասում ենք, որ հրամայված է ապրել այս հայ-դիպլոմատական, հայ-դազախական փոխհարաբերություններով: Մենք պատմական հիմքեր ունենք մեր շփումները ձեռնարկելու համար՝ դրանք մեր հունի մեջ դնելով: Օրինակ՝ երկու տարի առաջ Եվրասիական համալսարանը Երևանի պետական համալսարանի քազախի վրա քսցեց Դազախական մշակույթի և լեզվի կենտրոն: Այնտեղ են այցելել մեր ուսանողները, մագիստրանտները, դոկտորանտները, դասախոսները և դազախերենի-դիպլոմատների դասեր են անցկացրել: Մեր ուսանողները հաճույքով են այցելում Հայաստան, քանի որ այստեղ կա Մատենադարանը՝ հին ձեռագրերի ինստիտուտը, որտեղ տեղեկություններ կան մեր նախնիների մասին: Այնպես որ մենք հիմքեր ունենք զարգացնելու, ամրապնդելու մեր միջպետական, ազգամիջյան կապերը:

«Հայաստանում միտ էլ գրեի լավ ավանդույթներ են եղել»

Ժամրի Արսիկյան

Ազգագրագետ-դասարան

- Ի՞նչ կատե հայատառ դիպլոմատական ձեռագրերի մասին:
 - Բանն այն է, որ Ռուկե հորդայի ժամանակներում հին բյուրքական լեզուն պետական լեզու էր, կարելի է ասել, որ այն նաև ազգամիջյան լեզու էր Եվրասիական տարածության մեջ: Հայաստանում միշտ էլ գրերի շատ լավ ավանդույթներ են եղել, օրինակ՝ իտների մասին ուսումնասիրելիս օգտվում ենք հայկական աղբյուրներից: Քանի որ հայերը շատ խնամքով են վերաբերվել գրավոր փաստաթղթերին, ձեռք մտն էլ դրանք պահպանվել են: Եվրոպացի վաճառականները Ռուկե հորդա էին գալիս Լովկատով՝ Դազախտանի հարավով, քանի որ այն ժամանակ ժովախին ճանապարհները դեռ հայտնաբերված չէին: Չոր տարածքում՝ Դեշտ-ի-կիպչակի արևմուտքում, միշտ ստեղծվում էին բառարաններ՝ հայերեն-դիպլոմատերեն, ինչպես նաև քազախեզու բառարաններ, այսպես ասած՝ գրուցարաններ: Չ՛ որ վաճառականներին հարկավոր էր շփվել տեղացիների հետ: Եվ այդ գրքերը պահպանվել են Հայաստանում, որի համար մենք ձեռագրից շատ շնորհակալ ենք: Անցյալ տարի բյուրքագետ Գորկովեց մի մեծ աշխատություն է հրատարակել հայ-դիպլոմատական գրավոր հուշարձանների վերաբերյալ, և այդ գրքերից մենք օգտվում ենք:

«Խոնարհվում եմ այն ժողովրդի առջև, որը նման հանդուրժողականություն է ստեղծում»

Հայաստանի և Ղազախստանի միջև դիվանագիտական հարաբերությունները հաստատման 20-ամյակի առթիվ

Այս տարի Հայաստանը և Ղազախստանը նշանակալից ամսաթիվ են նշում՝ երկու անկախ համաբալետությունների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 20-ամյակը: Այս կապակցությամբ «Եվրոպական ինտեգրացիան ոչ կառավարական կազմակերպության ղեկավար Կարեն Բեքարյանը, ով բազմիցս եղել է Ղազախստանում, պատասխանել է ղազախ լրագրողի հարցերին:

- Առաջեր, խնդրեմ, ինչի՞ց սկսվեց Ձեր՝ Ղազախստանով «տարվելը»:

- Իրականում Ղազախստանի հետ մեծ բարեկամությունն անել է գործընկերային հարաբերություններից: Երեք տարի առաջ մենք Հայաստանում Ղազախստանի դեսպանության հետ միասին սկսեցինք «Ղազախստան. յուրօրինակ և բազմաձևակերպային» նախագծի իրականացումը: Այդ ընթացքում մեր տեղեկատվական գործընկերոջ՝ «Արմեդիա» տեղեկատվական-վերլուծական գործակալության միջոցով մեր հասարակությանն էինք ներկայացնում Ղազախստանի մշակութային, քաղաքական, տնտեսական և ազգային բազմազանությունը, այս երկրի առանձնահատկություններն ու ռեսուրսները: Անցկացրել ենք սեմինարներ, կլոր սեղաններ, հեռուստահաղորդումներ ենք թողարկել: Ջարմա-

նախի բան՝ Ղազախստանի մասին երբեք է հեռարձակվել 27 հազորդուն, 2 իլիմ, ինչպես նաև 6 հեռուստահաղորդում ռուսերեն լեզվով: Սա հսկայական աշխատանք է: Ոչ մի այլ երկրի մասին մեր երեքում այս քանակությամբ տեղեկատվություն չի եղել: «Արմեդիա»-ի ստեղծագործական խումբը հատուկ մեկնել է Ղազախստան՝ ռեպորտաժների պատրաստման համար: Այս գործառնություններին հետո դրանց բոլոր մասնակիցները դարձել են այս երկրի իսկական բարեկամները:

Այս տարի մենք ծրագրել ենք Ղազախստանի հետ կապված ևս երեք սեմինար, որոնցից վերջինին՝ Ղազախստանից հյուրեր են գալու: Անհամբերությամբ նրանց ենք սպասում: Այս տարի՝ նոյեմբերի վերջին, նախատեսում ենք նաև Ղազախստանի մասին երրորդ գրքի հրատարակումը: Երկու նախորդները բաժանվել են Հայաստանի գրադարաններին, ուսումնական հաստատություններին և պետական մարմիններին:

Խորհրդային ժամանակներում ևս երեք անգամ եղել են Ղազախստանում՝ Ալմաթիում և Ալշոտյեիմուլում, իսկ անկախության տարիներին՝ երկու անգամ, որոնցից մեկը՝ այս նախագծի շրջանակներում: Եղել են երկու տարի առաջ, բայց այս տարի այնտեղ գնացածները պատմում են, որ այս ընթացքում մեր բարեկամ հանրապետությունում տեղի են ունեցել արժատական փոփոխություններ, և տարբերությունը հսկայական է: Չն դադարում գարմանալ:

- Իսկ Ղազախստանի ո՞ր փորձը կընդօրինակեիք և կներդնեիք Հայաստանում:

- Բանը ոչ միայն այն է, թե մենք ինչ կընդօրինակեինք, այլ այն, թե ինչով կարող է այսօր հպարտանալ Ղազախստանը: Նայա դա ազգերի ու կրոնների միջև համաձայնությունն է: Հայկական համայնքը ցրված է ողջ աշխարհով մեկ, ոչ բոլոր երկրներում են նրանք այդքան լավ ապրում, ինչքան Ղազախստանում: Այնտեղ նրանք հանգիստ են իրենց և իրենց երեխաների ապագայի համար: Նրանք միմյանց հետ հանգիստ շփվում են, նրանք շատ ընկերներ ունեն՝ և՛ ղազախ, և՛ այլ ազգությունների: Մենք չփվեցինք նաև այլ ազգությունների ներկայացուցիչների հետ և հասկացանք, որ նման վերաբերմունք է բոլորի նկատմամբ: Ես խոմարհվում եմ այն ժողովրդի առջև, որը այսպիսի հանդուրժողականություն է ստեղծում: Դա մի իրանալի բան է, ինչը չի բավականացնում ժամանակակից աշխարհում: Ողջ աշխարհում ստանում են քաղաքական համակարգի մասին, սակայն ամենազվապիտիվ միջանկնային հարաբերություններն են, հասարակության հանդուրժողականությունը: Սա

առաջինն էր, որ այցի զարնց Դազախստանում:

Երկրորդ՝ ոչ բոլոր ժողովուրդները կարող են առանց ինչ-որ բարդությունների և կարծրատիպերի դրսից ինչ-որ լավ բան ընդունել: Իսկ Դազախստանում առանց խնդրի ընդօրինակում են համաշխարհային լավագույն փորձը և ներդրում իրենց մոտ: Ընդ որում, հարց չի ծագում, թե ինչպես և ինչու պետք է ինչ-որ մեկից ինչ-որ բան վերցնեն: Սա շատ ճիշտ է, և ես կարծում եմ, որ սա կապված է Դազախստանի բազմադարյա պատմության և տափաստանային մշակույթի հետ:

Երրորդ՝ ինձ դուր է գալիս վերաբերմունքը երիտասարդության, ուսման մկատմամբ: Այսինքն՝ այն, թե ինչպես է կառավարությունը երիտասարդության համար արտասահմանում սովորելու հնարավորություն ստեղծում: Երիտասարդ սերունդն է վաղը որոշումներ կայացնելու: Դազախսերից շատ բան կա սովորելու, այդ թվում նաև նրանց սոցիալական ծրագրերը՝ հաշմանդամների, քոչակատուների և մյուս խոցելի կատեգորիաների հետ աշխատանքի առումով: Հարկավոր է մտածել ձեր փորձն ընդօրինակելու և ընդլայնելու մասին:

Ի դեպ, եզակի բան է, Խորհրդային Միության փլուզումից հետո, երբ բոլորը հսկայական խնդիրներ ունեն, համարձակվել փոխել մայրաքաղաքը և մի փոքրիկ գավառական քաղաքից կատուցել հոյակապ մեգապոլիս՝ Աստանան: Կարողամալ մնան որոշում ընդունել, այնուհետև այն կյանքի կոչել այդպիսի արագությամբ ոչ ամեն երկրի և ոչ ամեն ժողովրդի ուժերի սահմաններում է:

- Գուր արդեն հիշատակեցիք այն մասին, որ Դազախստանում հայկական համայնքն իրեն շատ լավ է զգում: Այժմ ինչքա՞ն է Չեր հայրենակիցների թիվը Դազախստանում:

- Տարբեր տվյալներ կան: Վերջին պաշտոնական մարդահամարի տվյալներով՝ 25 հազարի կարգի, սակայն ոչ պաշտոնական տվյալներով՝ մոտ 60 հազար: Նրանք ոչ միայն ապրում են այնտեղ, այլև սիրում են իրենց բնակության երկիրը՝ երկրորդ (թե՛՛ առաջին) հայրենիքը՝ Դազախստանը: Ես ինքս եմ տեսել, թե նրանք ինչպես էին անհամազուտում դազախ մարզիկների համար: Եվ իրոք զգում ես, որ դրանք լոկ խոսքեր չեն: Չէ՛՛ որ հնարավոր չէ ստիպել սիրել: Սիրում են, երբ հարձարավետ, հանգիստ են զգում:

Դազախստանում մեր համայնքը հիմնականում պատմական է, նույնիսկ նրանց պապերն են այնտեղ ապրել: Սակայն շատ են նաև վերաբնակները, հիմնականում ԱՊՀ մյուս երկրներից: Կան այնպիսիները,

ույլեր բարձր պաշտոններ են զբաղեցնում, այդ թվում նաև քաղծառայության համակարգում: Դազախստանի ժողովրդի ասամբելայում հայերը նույնպես ներկայացված են ամենաբարձր մակարդակով: Անվանի հայեր կան մշակութային ոլորտում, բիզնես-կառույցներում, մեկը ստեղծել է իր փոքր կամ նույնիսկ խոշոր բիզնեսը: Դազախսահայը ձեր երկրում կոնյակ է արտադրում և հպարտանում է, որ այն հայկականից լավն է:

- Ի՞նչ արդյունքներով ենք մտտեցել երկու երկրների դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 20-ամյակին: Գեո ի՞նչ չեք հասցրել անել:

- Հարկ է պարզաբանել, մանավանդ երիտասարդներին, որ իրակամում սրամբ բազմադարյա հարաբերություններ են, իսկ ամցյալ դարի 70 տարիները մենք մի երկրում ենք ապրել և միայն անկախության ձևորեն ընդունելուց հետո է լրացել մեր դիվանագիտական հարաբերությունների 20 տարին: Մենք այսօր ոչ միայն թագավարական գործընկերներ ենք, ոչ միայն քարեկամական հարաբերություններ ենք պահպանում, այլև կապված ենք անվտանգության համակարգով՝ ՀԱՊԿ շրջանակներում: Փոխհարաբերությունների ավելի բարձր մակարդակ, քան սա է, չի կարող լինել:

Է՞լ ինչ է հարկավոր անել: Ես միշտ հուզմունքով եմ վերաբերվում նրան, որ ավագ սերնդի ներկայացուցիչները շատ լավ են կարողացել ընկերություն անել: Այդ բարեկամացի կապերը մենք չպետք է կորցնենք: Թեկուզև հայ համայնքի միջոցով դազախստանցիները շարունակում են իմանալ Հայաստանի մասին, նրանք ինչ-որ տեղեկություն ունեն, իսկ Հայաստանում դազախները շատ քիչ են, և վտանգ կա կորցնելու երբեմնի ձևավորված կապերը: Ուստի արդեն մի բանի տարի է՝ մենք փորձում ենք լրացնել այդ տեղեկատվական վակուումը, որպեսզի երիտասարդ սերունդը կապերը չկորցնի: Եթե մենք կարողանանք այնպիսի պայմաններ ստեղծել, որ մեր երկրների երիտասարդությունը չփվի, մենք կպահպանենք այն ջերմությունը, որը թույլ կտա լավատեսորեն նայել ապագային:

Մեր պետությունների քաղաքական փոխհարաբերությունների մակարդակ բավականին բարձր է, սակայն տնտեսական կապերը «կաղում են» ընդհանուր սահմանների քաջակայության պատճառով: Դժվարությամբ, քայք գարգանում է գրոսաշրջությունը: Եթե Հայաստան-Իրան երկարաժամկետ նախափոր լիարժեք կոչվի, ապա երթևեկության գնները կլջնեն, և հնարավոր կլինի մեկնելու իյուր զնալ քաց սահմանով: Կան մշա-

կուրային մախագծեր, որոնք կարող են խթանել համագործակցությունը գրասաշրջության ոլորտում: Օրինակ՝ մեր Ջերմուկը դառնում է դազախստանյան Եշուլինսկին քույր-քաղաք: Մա լավ խթան կտա երկկողմ կապերի զարգացմանը, այդ թվում է և տարածաշրջանային մակարդակով: Երևանին պետական համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում արդեն երկու տարի գործում է Ղազախական լեզվի, պատմության և մշակույթի կենտրոնը, եթե չեն սխալվում, կան մաս դազախերենը որպես մեզ մասնագիտացում սովորող ուսանողներ... Ուղղակի պետք չէ կանգ առնել եղածի վրա:

- Իսկ ինչպիսի՞ն են տնտեսական հարաբերությունները:

- Եվումներ, ներդրումներ ինտերես կան, ինչ-որ բիզնես միասին արվում է: Կա ապրանքաշրջանառություն, սակայն դրա որոշակի մասը կատարվում է երրորդ երկրների միջոցով: Եվ եթե հաղորդակցությունների հարցը լուծվի, ապա տնտեսական կապերի մակարդակը բավականին կբարձրանա: Ղազախստանի համար որոշակի դեր կարող են խաղալ Սփյուռքի և Հայաստանի հայ բիզնեսմենները: Ամուր բարեկամական կապերի առկայության փաստը նրանց առիթ է տալիս մտածելու Ղազախստանում կայունության, վստահության և բիզնես-կլիմայի արժեքի մասին:

Եթե դիմենք պաշտոնական տվյալներին, ապա մշն՝ Հայաստանում գրանցված է շուրջ 20 ձեռնարկություն դազախական կապիտալի մասնակցությամբ, իսկ Ղազախստանում աշխատում է 60 ձեռնարկություն հայկական կապիտալով, որոնք զբաղված են վերամշակող արդյունաբերության, շինարարության, առևտրի, հյուրանոցային և ռեստորանային բիզնեսի ոլորտներում: Հայաստան հիմնականում ներկրվում են հացահատիկային ապրանքներ և մետաղական արտադրանք, իսկ Ղազախստան՝ հայկական գինի և կոնյակ:

- Ոչ կառավարական կազմակերպությունը, որը Գուք ղեկավարում եք, կոչվում է «Եվրոպական ինտեգրացիա»: Իսկ ինչպիսի՞ն է ՉԵՐ վերաբերմունքը եվրասիական ինտեգրացիայի նկատմամբ, որի գազափարի հեղինակն է մեր նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաևը:

- Ցանկացած ինտեգրացիոն գործընթացի նկատմամբ ես հարգելից վերաբերմունք ունեմ, հասկանալի է, որ գլոբալիզացիոլ աշխարհում առանց դրա ապրելն անհնարին է: Ինչ վերաբերում է եվրասիական ինտեգրացիային, ապա այդ գաղափարում դեռևս ամեն բան չէ, որ հստակ

ու հասկանալի է: Ինձ թվում է՝ եվրասիական գործընթացում զերակշռողը պետք է տնտեսական գործոնը լինի: Մյուս կողմից՝ Հայաստանի արտաքին քաղաքական առաջնայնություններում իր հստակ տեղն ունի եվրոպական ինտեգրացիան, և հենց այս ուղղությամբ է արդեն 20 տարի աշխատում մեր կազմակերպությունը: Եվ ցանկացած գործընթաց, որը կարող է լրացնել, այլ ոչ թե հակասել Հայաստանի զարգացման եվրոպական ուղուն, մենք միայն կարող ենք աջակցել:

- Շնորհակալություն ենտաքրքիր զրույցի համար:

Նարայա Գիլյ

(<http://www.golosarmeni.am/ru/20300/world/20858/>)

Ղազախստան. յուրօրինակ և բազմաշակութային

Ամեն տարի մայիսի 1-ին Ղազախստանում նշում են Ղազախստանի ժողովրդի միասնության տոնը: Ղազախստանի Հայրապետությունում հպարտությամբ ասում են, որ չնայած երկրում 130-ից ավելի ազգությունների բնակչության փաստին՝ սա ոչ թե Ղազախստանի ժողովուրդների միասնության տոն է, այլ հենց ժողովրդի, քանի որ արդեն երկար տարիներ երկրում բնակվող բոլոր մարդիկ իրենց զգում են որպես «Ղազախստանի քաղաքացի» դազախստանցի: Եվ սրանք լոկ խոսքեր չեն: Ղազախական անկախության տարիներին մարդիկ սովորել են արդել բազմամշակութային և բազմակրոն միջավայրում, կողք կողքի և, փառք Աստծո, առանց քչնամության:

Այստեղ արդեն 15 տարեց ավելի է՝ գործում է Ղազախստանի ժողովրդի ասամբլեան, որը նպատակ է հռչակել երկրի քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների հավասարությունը՝ անկախ ոռաս- յից, ազգությունից, լեզվից, կրոնի նկատմամբ վերաբերմունքից, սոցիա- կական խմբերին պատկանելությունից: Եվ այս հռչակված նպատակն իրոք իրականություն է դառնում: Այս մասին «Արմենիա» ՏՎԳ- նկարա- հանող խմբի հետ էին խոսում ոչ միայն լրագրող անձինք, այլ նաև տար- րեր ազգությունների պատկանող հասարակ քաղաքացիներ, որոնց հետ մենք հանդիպել ենք Աստանայում՝ սկսած մեր վարորդից, վերջացրած Աստանայի եկեղեցիներից մեկում Ջատիկ Աշոտյանից:

Աստանայում փարիզյան Լուվրին մնամվող մի կառույց կա: Դա Խաղաղության ու համաձայնության պալատն է: Այն ստեղծել է աշխար- հահռչակ ճարտարապետ Նորման Ֆոսթերը հատուկ Համաշխարհային և ավանդական կրոնների առաջնորդների կոնգրեսի անցկացման հա- մար:

Առանց կոնգրեսներ անցկացնելու էլ Ղազախստանի մայրաքաղա- քում իրոք խաղաղության ու համաձայնության մեջ գոյատևում են մզկիթները, ուղղափառ և կաթոլիկ տաճարները, եկեղեցիները, սինագո- գը և այլ կառույցներ:

Ղազախստանի մշակույթը յուրահատուկ տափաստանային քաղա- քակրթության օրրան է, հողագործների ու անասնապահների մշակույթի սիմբիոզ՝ Քաղաքի և Տափաստանի: Եվ այսօր ողջ Ղազախստանով մեկ կարելի է խորհրդանշաններ տեսնել, որոնք տալուս են Ղազախստանի կյանքին դեպի էին դարձրել, ամենայն տափաստանները և վերայարժ- նում դեպի 21-րդ դար՝ երկնաքերների և տեխնիկական առաջընթացի ժամանակաշրջան:

Ղազախստանում ապրող բազմաթիվ ազգերն ու ազգությունները քնակամաբար ազդել են նաև երկրի մշակութային կյանքի սպեկտրի վրա: Եվ «բազմամշակութային» բառն այսօր իրոք արտացոլում է այն իրականությունը, որը տեսավ մեր նկարահանող խումբը Աստանայում եղած մեկ շարքի ընթացքում՝ քանգարաններում, քատրոններում, հա- մերգարաններում և մուլյինակ փողոցում, որտեղ մենք պատահաբար ակամատես եղանք զինվորական մվագախմբերի մրցույթին:

Երբ մենք այցելեցինք Կուլչաթ Բայսեիտովայի անվան ազգային օպերայի և բալետի թատրոն, այնտեղ ընթանում էր «Չիո-չիո-սան» օպերան: Այս թատրոնը երկրի ամենաերիտասարդ երաժշտական թատ- ռոնն է, որն իր համերգացանկում համադրում է դազախական և համաշ-

խարհային մշակույթի ավանդույթները:

Աստանայի Մասխիմ Գորկու անվան ռուսական դրամատիկական թատրոնն արդեն 110 տարեկան է: Այդ տարիների ընթացքում թատրոնը «շատ բան է տեսել», տեղափոխվել տարբեր շենքեր: Սակայն աշխույժ խաղը և, ինչպես, արվեստին անմեղաբող ճնշվածությունը գերել են քաղաքացիներին՝ դարձնելով «ռուսական թատրոնը» իսկական տանի վայր: Թատրոնում ասում են, որ իրենց ներկայացումները մշակույթի, գրականության, պատմության, քաղաքացիական մտածողության դաս- րեր են: Պատմում են նաև այն մասին, թե ինչպես է հաջողվում Ղա- զախստանում համարել տարբեր մշակույթների կյանքը:

Ասում են՝ ինչի մասին էլ որ խոսի արվեստը, պատմական որ դա- րաշրջանին էլ որ ուղղված լինի, այն միշտ «մտորում է» այսօրվա մա- սին: Եվ հասկանալու համար, թե ինչ է և ապրում այս կամ այն երկիրը, ընդամենը հարկավոր է մի 2-3 ներկայացման տոմս գնել: Եվ երկրի, աշ- խարհի, մարդու բացահայտումն իրոք չի սպասեցնի:

«Մշակութային ժառանգություն» ծրագիրը հզոր բախ է հաղորդել Ղազախստանի ազգային-հոգևոր զարգացմանը»

ՏՆՆՈՒՄ

Ղազախստանի Տանտրոնության մշակույթի նախարարության Մշակույթի կոմիտեի նախագահ

- 2012 թ.-ին Աստանան հռչակվել է ԱՊՀ անդամ-երկրների մշակու- քային մայրաքաղաք: Ինչու՞ և հենց Աստանան ստացավ այդ կոչումը:

- Կարծում են, որ Աստանան ոչ միայն ԱՊՀ երկրների, այլև բոլորա- լիզու ժողովուրդների մշակութային մայրաքաղաքն է դարձել: Դա մեր նախագահի՝ Նուրտուլբան Նազարբաևի շնորհիվ է: Նա մեծ հեղինակու- քյուն է վայելում ոչ միայն մտտակա երկրներում, այլև հեռու արտերկ- րում: Մա՛ առաջինը: Երկրորդն այն է, որ այս մայրաքաղաքը ցույց է տալիս ոչ միայն մեր կենցաղը, այլև մեր երկրում բնակվող բոլոր ժողո-

վորդներին, նրանց մշակույթը: Դրանք են դազախները, հայերը, վրացիները, ռուսները և այլն: Այստեղ անցկացվում են մեծ միջազգային մրցույթներ, փառատոներ: Շուտով կանցկացվեն ցուրակի միջազգային մրցույթ, օպերային արվեստի փառատոն, ԱՊՀ երկրների մեծ համերգ, որին մասնակցելու են ազգային համույթներ, երգչախմբեր, օպերային երգիչներ, պարային կոլեկտիվներ: Ողջ տարին այսպիսի մեծ տոն է լինելու:

Աստանան 2012 թ. մշակութային մայրաքաղաքն է քյուրբալեզու և ԱՊՀ ժողովուրդների համար: Իրենց հերթին էլ դազախական կառավարողները, մշակութային խմբերը կայեցելեն երկրի մյուս շրջանները, ԱՊՀ երկրներ՝ Մոսկվա, Լենինգրադ, Քելառուս, Հայաստան: Հյուրախաղերի կզմանք մասն արտասահմանյան երկրներ: Այնպես, ինչպես մենք սպում էինք խորհրդային ժամանակներում, այսինքն՝ միմյանց շատ մոտ, կցանկանայինք, որ շարունակվեր: Մեր նախագահը չի ցանկանում, որ կրթցները մեր հարագատուրյունը, մտերմությունը: Մշակույթի, արվեստի միջոցով միշտ էլ մարդիկ մտերմանում են:

Չեզ մոտ՝ Հայաստանում, շատ լավ զարգացած են կինոարվեստը, ազգային-ավանդական արվեստը: Մենք շատ կցանկանայինք այդ ամենը տեսնել, սովորել հայ ռեժիսորներից, քալետմեստերներից, տեսնել, թե ինչ լավ ներկայացումներ եք դուք բեմադրում: Դուք հոչակապ օպերայի և քալետի քալետուն ունեք: Մենք շատ կցանկանայինք, որ մեր մասնագետները ձեզ մոտ սովորեին: Կցանկանանք, որ ձերոքն էլ գան մեզ մոտ՝ Աստանա, մեր հանրապետություն, տեսնեն մեր մշակույթի զարգացումը: Մշակույթն ու արվեստը միշտ միավորում են մարդկանց:

Մեր երգիչները միշտ երգել են այն մասին, թե ինչպիսին է մեր բնությունը, մեր ժողովուրդը: Մեր տարածքը շատ մեծ է՝ 5 Ֆրանսիա, 5 Ուկրաինա: Մենք մախկին ըռչվորներ ենք, մեր մախկինները մեծ տոնեսություն են ունեցել: Բնության միջոցով զբաղվել են կիրառական արվեստով, երգեցողությանը, նվագիլ դոմբրայի վրա: Մյ ժամանակ ռուս գիտնական Ասաֆյելը ասել է. «Երբ ես տեսնում եմ դազախական տափաստանը, ինձ համար կարծես թե հնչում է Չայկովսկու մեծ սիմֆոնիան, կարծես ռոջ տափաստանը երգում է»: Ահա այսպիսին է մեր հողը, մեր տափաստանը:

Այսօր մենք նոր բանգարան ենք կառուցում Աստանայում՝ Ղազախստանի ազգային բանգարան՝ 84000 քառ.՝ տարածքով: Մա մեր նախագահի նախաձեռնությունն է: Այն պետք է ժամանակակից լինի և համաշխարհային ճանաչում ունենա:

Կառուցում ենք նաև օպերայի նոր քալետուն, որի քալետունը կլինի դեկտեմբերին: Բալետմեր կմասնակցեն մշակույթի և արվեստի համաշխարհային վարպետները: Բեմի կառուցմամբ զբաղվում են ֆրանսիացի վարպետները, դախկին ունենալու է հզոր ակուստիկա: Պատմությունից հիշում եք, որ երբ Պետերբուրգում քալետուն կամ բանգարան էին կառուցում, Պետրոս 1-ինը միշտ հրավիրում էր լավ վարպետների՝ նկարչներին, արվեստագետների Եվրոպայի տարբեր երկրներից: Նույն էլ մեր նախագահը. հրավիրում է Ֆրանսիայից, Ամերիկայից, Նորվեգիայից և այլն:

- Զբոսնելով Աստանայով՝ տեսնում ենք տարբեր ոճեր՝ մի քիչ Փաթիզ, մի քիչ Լոնդոն, իրոք, տարբեր քաղաքների ոճեր են երևում:

- Գլխավոր ճարտարապետը մեր նախագահն է, նա սիրում է իր քաղաքը, և երբ ինչ-որ տեղ՝ եվրոպայում կամ Ասիայում, տեսնում է հետաքրքիր ճարտարապետական շինություններ, դրանք կառուցում է Աստանայում: Սա մայրաքաղաք կառուցող մարդու ամենագլխավոր հասկանիչն է: Մայրաքաղաքը մեր երկրի սիրտն է, և այդ սրտի միջոցով մենք դաստիարակում ենք մեր երիտասարդությանը: Երբ մարդ մալատակ ունի, նա միշտ ուրախ է և առողջ: Մեր քնակչությունը 16 մլն է, ունենք 14 շրջան, 2 խոշոր քաղաք, և մեր քաղաքացիները մեծ ձգտում ունեն դեպի ապագան:

Աստուհ՝ նշանակում է «մայրաքաղաք»

Ով է ասել, թե «Արևմուտքն Արևմուտք է, իսկ Արևելքը՝ Արևելք, և երանք չեն կարող միասին լինել»: Ղազախստանում կարծում են, որ իրենց նոր մայրաքաղաքն ամբողջությամբ հերքում է այս անդուհը:

«Արմեդիա» ՏՎԳ նկարահանող խումբը Ղազախստանի նոր մայրաքաղաքում շատ հետաքրքիր ու հազցած օրեր անցկացրեց, և անդամները եկան այն եզրակացություն, որ Աստանան իրոք մի քաղաք է, որը կարելի է համարել նոր «ղազախստանյան րոննդ»: Այստեղ կարելի է տեսնել և՛ ղազախական անկրկնելի զարդանախշերով շենքեր, և՛ գեղեցիկ արևելյան յուրդեր, և՛ խորհրդային ժամանակներից մնացած շինություններ, և՛ գերժամանակակից կառույցներ, որոնք հիշեցնում են փարիզյան Լուվրը, լոնդոնյան քաղաքապետարանը, ամերիկյան «երկվորյակ-աշտարակները»: Մի խոսքով՝ սա մի քիչ Եվրոպա է, մի քիչ Դուբայ, մի քիչ ԽՍՀՄ, րայց սա հաստատ ժամանակակից Ղազախստանն է, որի հայացքն ուղղված է դեպի ավելի լավ ապագա: Եվ մեր այն հարցին, թե ինչու Աստանայում կարելի է այսքան շատ ոճեր տեսնել, Աստանայի

զվսակոր հատակագծի գիտահետազոտական նախագծային ինստիտուտում մեզ պատասխանեցին. «Այո, հենց շատ ոճերն էլ մեր ոճն է, մեր քաղաքի ոճը»...

Միաժամանակ Արևելք և Արևմուտք. սա Աստանայի ոճն է: Ապակյա բարձրահարկ շենքեր՝ կրակայրիչի, նավակի, ալիքի տեսքով, և միաժամանակ մզկիթներ, արևելյան զավվածություն, դեղնականաչ գունաչափի գամմա և ավանդականություն: Եվ նա, ով քաղաքում է եղել, ասենք, երկու տարի առաջ, այսօր դժվարությամբ է ճանաչում քաղաքը. այստեղ ոչ թե նոր շենքեր են ավակացել, այլ նոր շրջաններ, քաղաքասեր, որոնք շատ խիստ փոխել են քաղաքի տեսքը, այն քաղաքի, որը մի ժամանակ շատ դժվար էր գտնել քարտեզի վրա:

2012թ. Ղազախստանի մայրաքաղաք Աստանան և բուրբնեական քաղաք Մարան հռչակվել են ԱՊՀ մշակութային մայրաքաղաք: Նույն տարին Աստանան նաև բյուրբական աշխարհի մշակութային մայրաքաղաքն էր: Բացի այդ, 2012թ. Ղազախստանի վրա է դրվել ՀՄԳԿ նախագահի պարտավորությունը: Ահա այս կոչումների հոսքում է դիմավորել տարին Աստանան:

Ի՞նչ քաղաք է սա, որ այս տարի այդքան կոչում է ստացել՝ ունենալով համեմատաբար նոր պատմություն:

Երևի շատերն են հիշում, որ խորհրդային տարիներին Ղազախստանի մայրաքաղաքը Ալմաթին էր: Մակայն 1997թ.-ին Ղազախստանի նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաևն առաջարկեց տեղափոխել մայրաքաղաքը Ալմաթիից Ակմոլա (նախկին Ցելինոգրադ): Այս որոշումը թե՛ լադիված էր քաղաքի կարևոր աշխարհաքաղաքական դիրքով՝ Ղազախստանի և Եվրասիական մայրցամաքի կենտրոնում, ինչպես նաև անհրաժեշտ տրանսպորտային և հաղորդակցային ենթակառուցվածքների առկայությամբ: Ընդհանրապես մայրաքաղաքի տեղափոխումը աշխարհի պատմության մեջ յուրահատուկ երևույթ է, և վերջին կես դարում մայրաքաղաք են տեղափոխել միայն երկու անգամ. 1960թ. Բրազիլիայում և 1997թ. Ղազախստանում: Վերջին դեպքում տեղափոխման պաշտոնական պատճառն այն էր, որ Ալմաթին աշխարհագրորեն հարավում է գտնվում, այլ ոչ թե հանրապետության կենտրոնում, որ այն սպասել է իր հետագա զարգացման հնարավորությունները և վտանգավոր դարձել է կոլոզիական և սեյսմիկ առումներով:

Մայրաքաղաքն Ակմոլա տեղափոխելու որոշման հետ էլ եկավ այն վերանվանելու որոշումը: Ակմոլան մտայն առոցիացիաներ էր առաջացնում. քարզմամբար այն նշանակում է «սպիտակ գերեզման», ուստի

անհրաժեշտ էր փոխել մայրաքաղաքի անվանումը: Առաջարկվում էին տարբեր տարրերակներ. «Սադի արկա»՝ տավախտամի սիրտ, Բշիմ՝ քաղաքը երկու մասի բաժանող գետի անունով, նույնիսկ Նուրսուլթան՝ նախազգափ պատվին: Սակայն ինքը՝ Նազարբանև առաջարկեց այլ անվանում՝ Աստանա, ինչը դազախերենից թարգմանաբար նշանակում է «մայրաքաղաք»:

Պատմականորեն այնպես է ստացվել, որ Աստանան Ղազախստանի չորրորդ մայրաքաղաքն է: Առաջինը Օրենբուրգ քաղաքն էր, որն այժմ գտնվում է Ռուսաստանի տարածքում: Այնուհետև 1925թ. -ին մայրաքաղաքը տեղափոխվում է Կրգոլորդա, իսկ 1929-ին՝ Ալմաթի:

Տվյալներ կան, որ Աստանայի կառուցմանը մասնակցել է երկրի 71 քաղաք, 432 շինարարական ընկերություն, 135 գործարան շինանյութ է մատակարարել: Տեղական ընկերությունների հետ միասին նոր մայրաքաղաքն էին կանգնեցնում թուրքական, իտալական, ֆրանսիական, շվեյցարական ընկերությունները: Տարեկան շահագործման են հանձնվում 60-100 միլիոն է խոշոր օբյեկտներ: Շինարարության արագացված տեմպերը թույլ տվեցին 10 տարվա ընթացքում Ղազախստանի տավախտաններում կառուցել ժամանակակից արդիական քաղաք բավականին յուրօրինակ ոճով: Հետաքրքիրն այն է, որ Աստանայում բոլորը քաղաքի գլխավոր ճարտարապետ են համարում մախազահ Ն.Նազարբանևին, որը հենց սկզբից հայտարարել էր, որ Ղազախստանի մայրաքաղաքը պետք է եվրասիական տեսք ունենա:

Աստանայի գլխավոր նախագծի հեղինակն է ճապոնացի ամվանի ճարտարապետ Կիչո Կուրոկավան, որը Ամստերդամում վան Գոգի բանգարանի, Կուալա-Լումպուրի միջազգային օդանավակայանի և Օսակայում ազգային էրեաբանական բանգարանի հեղինակն է: Կուրոկավայի գլխավոր նախագծի համաձայն տեղծված ճարտարապետական անսամբլները համադրում են ժամանակակից դիզայնը ասիական կոլորիտի հետ: Դա անկրկնելի տեսք է տվել Աստանային, և այսօր իր գեղեցկությամբ ու շենքերի բարձրությամբ քաղաքը կարող է մրցակցել Տոկիոյի, Նյու Յորքի և Դուբայի հետ:

Աստանան ստեղծագործության վայր է դարձել մեկ այլ անվանի ճարտարապետի՝ բրիտանացի Նորման Ֆոսթերի համար, ով «հայրեր» ոճի ճարտարապետության առաջնագծում է: Նա է կառուցել Millennium Bridge-ը Լոնդոնում, աշխարհում ամենախոշոր օդանավակայանը Պեկինում, Բունդեսբազի նորացված շենքը Բեռլինում և Կոմբերգանկը Ֆրանկֆուրտում՝ Եվրոպայում ամենաբարձր երկնաքերը,

Wembley վերակառուցված մարզադաշտը Լոնդոնում և Hearsտ կորպորացիայի աշտարակը Նյու Յորքում: Ֆոսթերը մաս Լոնդոնի ամենաօրինակալ շինություն՝ Swiss Re վաթումգ-կեկմայերի նախագծի հեղինակն է:

Աստանայում Նորման Ֆոսթերը կառուցել է աշխարհում ամենախորթինակ կրոնների տունը՝ Խաղաղության ու համաձայնության պալատը: Նրա թիվը մայրաքաղաքի համար կառուցել է մաս նոր գվարճանքի կենտրոն՝ «Խան Շատիր», որն ունի կիսաթեր յուրդի տեսք, կրևում է Աստանայի շատ կետերից և հանդիսանում նրա այցեքարտերից մեկը:

Աստանայում չեն էլ քայքայում, որ ցանկանում են տեսնել աշխարհի ամենալավ ստեղծագործությունները մի կետում՝ իրենց հայրենի քաղաքում: «Երբ մենք այլ քաղաքներում տեսնում ենք իրենց գեղեցկությամբ կամ ոճով յուրօրինակ կառույցներ, մենք ասում ենք, որ մեանը հարկավոր է կառուցել մաս Աստանայում», - ասում են մայրաքաղաքի բնակիչները: Եվ մայրաքաղաքն իրոք արագ թափով է կառուցվում և այնպես, որ Աստանայում լինի «ամենաբարձր, ամենամեծը, ամենամասնակալիցը տարածաշրջանում»...

1999թ. հուլիսին Աստանային շնորհվեց ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի՝ «Աշխարհի քաղաք» պարգևը:

Այսօր Աստանան իրավամբ համարվում է առանձնահատուկ ճարտարապետության և մշակույթների բազմազանության քաղաք: Այստեղ են արևելյան ավանդույթները, արևմտյան քաղաքակրթությունը և տավախտանային մշակույթը: Աստանացիները հպարտությամբ ասում են, որ Աստանայի արվեստի, կրոնների, փողովաղմների ու մշակույթների ներկայացուցիչները հաճույքով են շփվում միմյանց հետ և կազմում են դազախական մայրաքաղաքի միասնական կերպարը:

Եվ տեսնելով այս միասնությունը՝ հասկանում են՝ այս քաղաքն ապագա ունի՝ լքված տեղյակի արևով, ինչպես մեզ դիմավորեց Աստանան...

«Մենք Աստանայում ցուցադրում ենք ողջ աշխարհի մշակույթը»

Վահաճնով Գալիմժան

Աստանայի գլխավոր հասակագծի 1-ին փոխստորին

- Ինչպե՞ս առաջացավ մայրաքաղաքը տեղափոխելու հարցը, ինչքա՞ն ժամանակ պահանջվեց, և ի՞նչ է այսօր իրենից ներկայացնում Դազախստանի մայրաքաղաքը:

- Գաղափարն առաջացել է, իհարկե, մեր նախագահի գլխում 1995թ.-ին, իսկ այստեղ ենք տեղափոխվել արդեն 1997թ.-ին: Այսինքն՝ գաղափարը ծնվելուց երկու տարի անց՝ խորհրդարանի կողմից հավանություն ստանալուց հետո, մենք տեղափոխվեցինք: Այն ժամանակ քաղաքը կոչվում էր Ակմոլա:

- Ի՞նչ է մնացել այսօր Ակմոլայից:

- Ակմոլան հիմնականում տեղակայված էր Իշիմ գետի աջ ափին, որտեղ, քացի երկու բնակավայրերից, ուրիշ ոչինչ չկար: Մեկը կոչվում էր Չուբարի, մյուսը՝ Կոմսոմոլսկ: Քաղաքը սկսել ենք կառուցել ծախ ափից՝ ջրակամաչ րուվարից, մայրաքաղաքի կենտրոնից: Միաժամանակ կառուցում էինք նաև կետային օբյեկտներ աջ ափին:

- Այսօր մենք շատ ժամանակակից շենքեր ենք տեսնում, պաշտոն, գեղեցիկ շենքեր, որոնք հիշեցնում են աշխարհի տարրեր մայրաքաղաքները: Ինչպե՞ս է հաջողվել մի քաղաքում համադրել այսքան մշակույթ:

- Մենք գտնվում ենք Եվրասիայի կենտրոնում՝ տարրեր մշակույթների հատման կետում: Խորհրդային ժամանակաշրջանում խորհրդային ճարտարապետություն էր: Նոր մայրաքաղաքի համար դեկավարության կողմից ընդունվեց այսպիսի ուղղություն՝ կիրառել այն, ինչը մենք ընկալել ենք հարյուրամյակների ընթացքում Եվրասիական տարածությունում այլ ժողովուրդների հետ պատմական կապերի արդյունքում: Ուստի

մեր քաղաքում կարելի է տեսնել և՛ եվրոպական օբյեկտներ, և՛ ռուսական, և՛ չինական, և՛ ամերիկյան: Մենք այս քաղաքում պետք է ցուցադրենք ողջ աշխարհի մշակույթը, ճարտարապետությունը:

- Ինչպե՞ս կրճատագործեք Աստանայի ճարտարապետությունը:

- Այն ավելի շատ մեր հարևանների ճարտարապետությունն է՝ Ռուսաստանի, Չինաստանի, Միջին Ասիայի, կա նաև եվրոպական, չէ՞ որ այն դասական ոճ է:

- Աստանայի գույնը հիմնականում փիրուզագույն-կանաչ և դեղին է: Գա ինչ-որ բան ճշանակա՞ն է:

- Աստանան գտնվում է Եվրասիայի միջին գոտում: Այստեղի արևն այնպիսին չէ, ինչպես Ալմա Աթայում: Այստեղ պայծառությունը չի բաժանվում, արևն իր լույսը քիչ է, իսկ այդ գույներն ավելի լավ են դիտվում, քան մյուս գույները:

- Դազախստանի դրոշի վրա նույն գույներն են: Գա պատահակա՞ն համընկնում է:

- Այո՛, լրիվ պատահական: Մենք փորձեցինք և տեսանք, որ այս քաղաքում դեղին գույնն ավելի լավ է դիտվում:

- Ատում են, որ Աստանայում այնքան շատ ոճեր կան, որ այն իր սեփական ոճը չունի:

- Այս բազմազանությունն էլ հենց Աստանայի ոճն է: Ապագայում միգրացիոն դա դառնա Դազախստանի ոճը: Քաղաքի տարածքը 740 հեկտար է: Այստեղ կարելի է 10 մլն բնակչություն տեղավորել: Այսօր ապրում է 700 հազար: Նախատեսում ենք, որ կհասցենք մինչև 1 մլն 200 հազարի մինչև 2030 թ., հետո արդեն կյանքը ցույց կտա:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ղազախստանի յոթ հրաւալիխները

Խորհրդային Միության կազմում մեր երկրների անցկացրած տարիները մի փոքր ստվեր են գցել ԽՄՀՄ կազմի մեջ մտնող համարյա բոլոր երկրների արժանիքների վրա: Եվ այսօր սովորական հայը «Ղազախստան» բառը լսելիս դժվարությամբ կարող է անվանել այս զարմանալի երկրի առանձնահատկությունները, որը յուրաքանչյուր տարի ամրապնդում է սեփական տեղը տարածաշրջանային և համաշխարհային քաղաքականության մեջ:

Շատ ամերիկյան ու եվրոպական փորձագետների կարծիքով՝ այսօրվա Ղազախստանն իրենից «քաղաքակրթության կամուրջ» է ներկայացնում, մի կողմից՝ Կենտրոնական Ասիայի, մյուս կողմից՝ Եվրոպայի ու ԱՄՆ-ի միջև: Սակայն Ղազախստանին, որպես իրենց գլխավոր տարածաշրջանային գործընկերաց, մոյն ձևով են ընկալում և՛ Ռուսաստանը, և՛ Չինաստանը: Ներկա իրավիճակում Ղազախստանը փաստորեն իր վրա է վերցրել ողջ կենտրոնաասիական տարածաշրջանի «միջնորդի» դերը:

Ժամանակակից Ղազախստանն այսօր ազգային զարթոնք է ապրում: Այն ուղեկցվում է ոչ միայն Ղազախստանի շուրջ ընթացող կարևոր քաղաքական իրադարձություններով, մեծ տնտեսական նվաճումներով, այլև դազախական պատմության, ավանդույթների ու սովորույթների նկատմամբ բարձր հետաքրքրությամբ: Եվ էրբ ուսումնասիրում են մնալի հաջող ցատկի պատճառները, ծանոթանում երկրի հաջողությունների, հասկանում են, որ մնալի հաջողությունն օրինակալի է:

Ղազախստանն իրականում հարուստ երկիր է: Եվ այն հարուստ է ոչ միայն բնական պաշարներով ու հզոր տնտեսությամբ, այլև մարդկային կապիտալով, իր բազմաշակութայնությամբ, սեփական ավանդույթները հարգելու ունակությամբ: Եվ հետո Ղազախստանը հարուստ է սեփական հրաշալիքներով, որոնցից յոթը նույնիսկ ստացել են Ղազախստանի պաշտոնական հրաշալիքների կարգավիճակ:

2007 թ.-ին դազախստանցի գիտնականների խումբը սահմանել է

մշակույթի յոթ յուրահատուկ «երևույթներ», որոնք զգալի դեր են խաղալիս Ղազախստանի պատմության մեջ: Եվ այդ յոթ օբյեկտները այսօր հետ համարվում են Ղազախստանի ազգային գանձերը:

Տանգալիի բնավայր

Ալմաթիից 170 կմ հեռավորության վրա՝ Իլի գետի ափին, գտնվում է Տանգալիի կիրճը, որի պատերը նախշված են ժայռապատկերներով: 4500 ժայռապատկերներ պատկերում են որսի և շամանիզմի տեսարաններ, հերանոսական աստվածությունների և երեք Բուդդաների պատկերներ: Բուդդայական նկարների ծագման մասին լեգենդ կա, ըստ որի՝ 10-րդ դարում, երբ բուդդայականները ճանապարհ են ընկնում դեպի Յոթ գետերի հովիտը և կանց առնում Իլի գետի ափին, երկաշարժ է փնտում: Սկսում են ցած ընկնել ժայռերի մեծ կտորներ, և, ինչպես հեքիաթում, հերոսների աչքի առաջ մի կամուրջ է հայտնվում: Պատահա՞ծը բուդդայականները զնահատում են որպես աստվածային նշան և ժայռի կտորի վրա քանդակում են Բուդդայի երեք «նկար»:

«Ոսկե մարդ»

1969թ. Իսախի դամբարանքի պեղումների ժամանակ գտնվել են սակական ոսպնիկի մնացորդներ՝ հագին կենդանիների ֆիգուրներով զարդարված ոսկե հագուստ: Այս մարդը, որը հանդիսանում էր սակական առաջնորդի սերունդը, ենթադրաբար ապրել է մ.թ.ա. 6-5-րդ դդ. և մահացել 18 տարեկան հասակում: «Ոսկե մարդը» գտնվելու վայրը չի բացահայտվում, իսկ գտածոյի կրկնօրինակը ցուցադրվում է Աստանայի Ոսկու և քանկարժեք մետաղների պետական թանգարանում: «Ոսկե մարդը» դարձել է Ղազախստանի ազգային խորհրդանիշներից մեկը, նրա պատկերը զարդարում է Ալմաթիի Հանրապետության հրապարակի Անկախության հուշարձանը:

Դոմբրա

Ղազախսնեբի ժողովրդական երաժշտական գործիքն է: Արայակ քաղաքի մոտ կատարված պեղումների ժամանակ հնագիտները գտել են դոմբրան ձեռքին մարդու կավե արձանիկ: Գտածոն բվագրվում է մ.թ.ա. 5-4-րդ դդ.: Ալմարինյան մարզում՝ Մայտորե տեղանքում, ժայռապատկերներում հավերժացված են մարդիկ և դոմբրան: Դրանք վերաբերում են նեոլիթի դարաշրջանին:

Յուղ

Ղազախսնեբի քոչվորական կենսածնն իր արտացոլումն է գտել նրանց ավանդական կացարանում: Արայանվելով մ.թ.ա. 8-5-րդ դդ.՝ յուրյը լուրջ փոփոխություններ է կրել: Արտաքինից այն նման է թաղիքապատ գմբեթի, որը ձմռանը պահպանում է ստոնամանիքներից, իսկ առնանը՝ արևից ու անձրևից: Յուղը հեշտությամբ հավաքվում ու բանդվում է մեկ ընտանիքի ուժերով մեկ ժամի ընթացքում: Ղազախսնեբի համար յուրյը ծառայել է որպես սեփական միկրոտիեզերքի մոդել: Ղազախը ձմկում էր հոր յուրդում, որպես ժառանգություն ստանում էր սպիտակ յուղ, իսկ երբ մարդը մահանում էր, յուղի գլխին բարձրացնում էին սգո կտոր:

Խոջա Ամնդ Յասավլի դամբարանը

Ղազախստանի հարավում՝ Թորքեստան քաղաքում, գտնվում է Խոջա Ամնդ Յասավլի դամբարանը՝ տարածաշրջանի ամենագլխավոր մահմեդական սրբատեղիներից մեկը: Երեք անգամ դամբարան այցելելը հավատարեցվում էր Մեքքա ուխտագնացությանը: Կառուցվել է 14-րդ դարում Տաներանի կողմից: Դամբարանական համալիրը բաղկացած է սրահներից, մզկիթներից, գրադարանից, րնակելի և տնտեսական մասերից: Այն ճանաչվել է

կենտրոնաասիական մարտարապետության գլուխգործոց և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի կողմից ներառվել Վանաշխարհային ժառանգության ցուցակում:

Մանգիստաուի ժայռեղեն մզկիթները

Շատ ավանդության՝ Մանգիստաուի քերական ամապատներում ապրել ու թաղվել են 360 սուֆի իմաստուններ, որոնք դասվել են սրբերի շարքը: Այստեղ պահպանվել են քաղմարիվ ժայռափոր մզկիթներ և ստորգետնյա գերեզմանատներ: Մանգիստաուի ամենագեղեցիկ տաճարը՝ Շակաակ-Աբան, փորված է քարքարոտ լանջին և ունի լատինական խաչի ձև: Ստորգետնյա կառույցների պատերը զարդարված են սուֆիական գրեթով այս փուլ աշխարհի և կարճատև կյանքի մասին:

Քայսերնկ

Աստանայում կառուցված Քայսերնկի հուշարձանը մարմնավորում է հին քոչվորների տիեզերածին պատկերացումները: Քայսերնկն իրենից ներկայացնում է Կենաց ծառ խորհրդանշող քարձր մետաղական կառուցվածք: Ամեն տարի առասպելական Սամրուկ քոչունը ծառի սաղարքում ոսկե ձու է դնում, որն ուտում է Ալդահար վիշապը, ինչը մարմնավորում է քարու և չաքի հավերժական պայքարը: Հուշարձանի զագափն գունը է տեղադրված, որը խորհրդանշում է ոսկե ձուն: Քայսերնկը անկախ պետության խորհրդանշն է, որը պահպանել է սեփական պատմական արժատները, ունի ամուր հիմք և նպատակաուղղված է դևալի ապագա քարգավաճում:

Այսօր Ղազախստանի յոթ հրաշալիքներն այս գարնանահրաշ երկրի հրաշքների մի փոքր մասն են կազմում, մի երկիր, որն ունի գարնանայի անցյալ, սրանչեյի ներիս և, անկասկած, փոս ապագա: Բանի որ այսպիսի հիսանալի երկիրն ուղղակի չի կարող ունենալ ապագա առանց հրաշքների...

«Ղազախստան.
բազմամշակույթ և յուրօրինակ»

Խմբագիրներ՝
Նաիրա Մկրտչյան, Կարինե Օհանյան

Խորհրդատուներ՝
Կարեն Բեքարյան, «Եվրոպական ինֆրագրացիա» ՀԿ մահազահ
Մանվել Դումաշյան, «Եվրոպական ինֆրագրացիա»
ՀԿ վարչության անդամ
Հայկուհի Կաթրջյան, «Արմեդիա» ՏՎԳ տնօրեն
Աննա Մկրտչյան, «Արմեդիա» ՏՎԳ վերլուծաբան

Հեղինակային խումբ՝
Էդգար Հարությունյան
Աննա Կարապետյան
Նաիրա Մկրտչյան
Կարինե Օհանյան

Թարգմանիչ՝ Նաիրա Մկրտչյան
Սրբագրիչ՝ Լևոն Խաչատրյան
Կազմի ձևավորումը՝ Լիլիթ Նազարյանի
Համակարգչային ձևավորումը՝ Արամ Ուռուտյանի

Թուղքը՝ օֆսեր: Տպագրությունը՝ օֆսեր:
Չափսը՝ 60x84 1/16: Մտվալը՝ 12 տպ. մամուլ:
Տպարանակը՝ 1000 օրինակ:

Տպագրվել է «Նշանակ» հրատարակչության
տպարանում